T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİMDALI

CÜVEYNÎ'NİN es-SİLSİLE ADLI ESERİNDE İMAM ŞAFİÎ'NİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

HİKMET ŞAVLUK

İSTANBUL, 2014

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİMDALI

CÜVEYNÎ'NİN es-SİLSİLE ADLI ESERİNDE İMAM ŞAFİÎ'NİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

HİKMET ŞAVLUK

Tez Danışmanı: PROF. DR. KEMAL YILDIZ

İSTANBUL, 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi HİKMET ŞAVLUK'nın CÜVEYNÎ'NİN ES-SİLSİLE ADLI ESERİNDE İMAM ŞAFİİ'NİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.07.2014 tarih ve 2014/25-21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...19...../...11...../...2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. KEMAL YILDIZ	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. İSMAİL CEBECİ	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. MEHMET ZEKİ AYDIN	

ÖZET

CÜVEYNÎ'NİN es-SİLSİLE ADLI ESERİNDE İMAM ŞAFİÎ'NİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hikmet ŞAVLUK

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kemal YILDIZ

2014, 130 sayfa

İmam Şafiî'nin görüşlerinin tearuz ettiği iddiası Şafiî âlimlerce reddedilmiş, söz konusu iddianın sebebi olarak gösterilen İmam Şafiî'nin kadîm ve cedîd görüşlerini izah eden birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden bir tanesi de Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'nin kaleme aldığı *es*-es-Silsile kitabıdır. Eser, farklı görüşlerin aslını bilmek, bu asıl üzerinden başka meseleleri anlamak ve kavleyn ifadesinden kastedilen anlamın ne olduğunu tesbit etmek hususunda son derece önemlidir. Eser, Halid b. Nevvar tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve ilim dünyasına kazanılmıştır. Çalışmamızda eserin yazarı Rüknü'l-İslam Cüveynî'yi tanıtmayı hedefledik. Kavleyn ile ilgili izahlarda bulunduk son olarak da Silsile'de ele alınan bölümlerden bazı meseleleri belirleyip sonuçlar elde etmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: İmam Şafii, Kavleyn, Silsile, Cüveyni,

ABSTRACT

EVALUATİON OF İMAM SHAFIH'S OPİNİONS İN CÜVEYNİ'S BOOK; ES-SİLSİLE

Hikmet ŞAVLUK

Master Degree Thesis, Department of the Basic İslamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Kemal YILDIZ

2014, 130 pages

İmam shafih scholars declined the allegations which says that İmam Shafi's ideas are contradicting. The reason that was shown as the cause of the allegations were based on his new and old ideas and were explaıned in various books. One of these books is es-Silsile which was written by Abdullah b. Yusuf el Cüveynî. This book is every important in terms of undrestanding the real ideas others issues based on that idea and what Kavleyn meant by his words . it was written again by Halid b. Navar as his PhD thesis and thats how it was put into ecademic system. We aimed to introduce the author Ruknu islam Cüveyni. We also made some explanatıons about Kavleyn and at the end we focused on the some of the issues in Silsile and tried to come up wıth some results.

Key Words: İmam Shafih, kavleyn, Silsile, Cüveyni

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR IX

GİRİŞ 1

A.KONUNUN ÖNEMİ 1

B.KONUNUN AMACI 2

C.ÇALIŞMANIN SINIRLARI 2

BİRİNCİ BÖLÜM

CÜVEYNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A.ABDULLAH B. YUSUF el-CÜVEYNÎ'NİN HAYATI 5

1. İsmi ve Nesebi 5
2. Doğumu 5
3. Yetişmesi ve İlmi Hayatı 5
4. Vefatı..... 6
5. Hocaları 7
6. Talebeleri 9

B.ESERLERİ 12

1. *et-Tebsıra* 12
2. *el-Cem' ve'l-fark / Kitabu'l-furûk* 12
3. *Kitâbu's-silsile* 12
4. *Mevkifu'l-imâm ve'l-me'mûn* 13
5. *er-Risâle fi isbâti'l-istiva ve'l-fevkiyye* 13
6. *et-Tezkire* 13
7. *et-Tefsiru'l-kebir* 14
8. *et-Ta'lika* 14
9. *Şerhu'r-risâle* 14

10. Akidet-u ashabi'l-muttalibi'ş-Şafiî 14

11. el-Muhit 14

12. el-Muhtasar 15

C.KİTABU'S-SİLSİLE'NİN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ 15

1. Eserin Adı 15

a. es-Silsile 15

b. es-Silsile fi tarifi'l-kavleyn ve'l-vecheyn: 15

c. Silsiletu'l-vâsıl fi furûi'ş-Şafiîyye 15

2. Eserin Yazara Nisbeti 16

3. Eserin Yazılış Amacı 16

4. Kitabın İlmi Değeri 16

5. Eserin Kaynakları 17

6. Yazarın Kitaptaki Yöntemi 17

7. Eserde Zikredilen Terimler 19

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞAFİÎ'NİN FARKLI GÖRÜŞLERİ VE ES-SİLSİLE

A. İMAM ŞAFİÎ'NİN FARKLI GÖRÜŞLERİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR 22

B. İMAM ŞAFİİ'NİN BİR MESELEDE İKİ GÖRÜŞÜNÜN OLMASI DURUMUNA GETİRİLEN ÇÖZÜMLER 26

1. İbnû'l-Kas'ın Getirdiği Çözümler 27

2. Gazalî'nin Getirdiği Çözümler: 29

3. Sülemi'nin Getirdiği Çözümler 31

C. GENEL OLARAK es-SİLSİLE KİTABININ YÖNTEMİ 34

D. ŞAFİÎ'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TEMELLENDİRİLDİĞİ BÖLÜMLER 35

1. KİTABU'T-TAHARE'DE TARTIŞILAN KONULAR 36
a. Değerli Maden Kapların Kullanılması 36
b. Elleri Dirseklerden Kesilmiş Kimsenin Abdesti 38
c. Ateşin Temizleyici Olma Özelliği 39
d. Karşı Cinsiyetten Sabi ve Yaşlıya Dokunmanın Abdesti Bozması 39
e. Abdestte Özel Durumları Genel Hükme Bağlamaktan Doğan İhtilaflar 40
f. Tek Teyemmümle Bir Farz ve Bir de Adanmış Namazı Beraber Kılma 41
g. Gusl ile Abdest Almak Zorunda Olup Yeterli Suya Sahip Olamamak 42
h. Necasetin Temizlenmesi 43
i. Necis Bir Deriden Yapılmış Su Kabı İçerisinde Kulleteyn Miktarında Suyun Kullanılması 44
j. İstihaze ve Hayzı Temyiz Etme 45
k. Sivrisineğin Kanının Muaf Oluşu 45
2. KİTABU'S-SALÂT'TA TARTIŞILAN KONULAR 46
a. Ezan Okurken Ara Verme 46
b. Bir Beldede İki Farklı Yerde Cuma Namazının Kılınması 47
c. Malın Zarara Uğraması Endişesine Binaen Korku Namazı 48
d. Teşrik Tekbirleri 49
3. KİTABU'Z-ZEKAT'TA TARTIŞILAN KONULAR 50
a. Zamanında Ödenmeyen Zekâtın Nisap Miktarının Değişmesi 50
b. Farklı Yerlerde Bulunan Malların Zekâtı 51
c. Zekâtı Verilmeyen Malların Durumu 51
d. Hasat Dönemi Gelmeden Ekinlerin Tüketilmesi 53
e. Yaş Hurmanın Öşür Olarak Verilmesi 54
f. Mudarebe Akdinde Amilin Zekât Nisabına Ulaşması 55
g. Borcun Zekâtı Düşürmesi 55

h. Kira Gelirinin Zekâtı 56
i. Muhayyerlik Süresinde Zekâtın Hükmü 57
j. Ğaib ve Mefkudun Fıtır Sadakası 58
k. Kocası Fakir Olan Kadının Kendi Fıtır Zekâtını Ödemesi 59
l. Mukateb Kölenin Eşinin Fıtır Zekâtı 59
4. KİTABÜ'S SIYAM'DA TARTIŞILAN KONULAR 60
a. Çocuk ve Kadınların Hilali Görmeleri 60
b. Oruçlunun Unutarak Cimada Bulunması 61
c. Başkasını Helakten Kurtarmak İçin Orucu Bozma 62
d. Hapishanedekilerin Ramazan Ayı Orucunu Yanılarak Başka Bir Ayda Eda Etmeleri 63
e. Mutekifin Zorla Mescitten Çıkarılması 64
5. KİTABU'L-HAC'DA TARTIŞILAN KONULAR 65
a. Ölüm Endişesi Bulunan Hastanın Vekâleten Haccı 65
b. Hac İhramına Girdikten Sonra Hacdan Vazgeçip Umre Yapmak 66
c. Temettü Haccının Orucu 66
d. İhramdan Sonra Hac veya Umrenin Yapılacağı Hakkında Şüphe 68
e. Tavafta Şavtlar Arasında Ara Vermek 70
f. İhramlının İstemeden Bir Hayvanı Öldürmesi 71
g. Arafat Vakfesinde Hapsedilen Kimsenin Durumu 71
6. KİTABU'L-BUYÛ'DA TARTIŞILAN KONULAR 72
a. Akit Meclisinde Bulunmayan Malın (el-emvalu'l-ğaibe) Satışı 72
b. Akde Konu Olan Kölenin Sözleşme Esnasında Hür Olması 73
c. Satış Akdi Esnasında Hayvanın Doğurması ve Doğan Yavrunun Durumu 74
d. Muhayyerliğin Mirasçılara Haber Verilmesi 75
e. Hurma Sirkesini Kuru Üzüm Sirkesi Karşılığında Satmanın Hükmü 76

f. Riba Sayılan Gıdaları Yaş İken Paylaşma 77
g. Hars Edilen Malların Satımı 77
h. Caiha 78
i. Ariyyet Sözleşmesini Beş Vask Üzerinde İnşa Etme 79
j. Kabzedilmeyen Mehrin Satımı 79
k. Hamile Cariyenin İadesi 80
7. KİTABU'S-SELEM'DE TARTIŞILAN KONULAR 81
a. Selem Akdinde Malların Teslim Edileceği Yerlerin Belirtilmesi 81
b. Hamile Cariyenin Çocuğunun Selem Akdine Konu Olması 82
c. İkale Edilen Malların Teslimden Önce Telef Olması 82
8. KİTABU'R-REHN'DE TARTIŞILAN KONULAR 83
a. Kölenin Rehin Olarak Verilebilmesi 83
b. Kısas Cezasında Kölenin Rehin Alınması 84
9. KİTABU'T-TEFLİS'DE TARTIŞILAN KONULAR 85
a. Hamile Cariyenin Satımında Çocuğunun da Akde Dâhil Olması 85
b. İflas Eden Bir Kimseyle Akitlerin Feshi 85
10. KİTABU'L-HACR'DA TARTIŞILAN KONU 86
11. KİTABU'S-SULH'DA TARTIŞILAN KONU 87
12. KİTABU'L-HAVALE'DE TARTIŞILAN KONU 88
13. KİTABU'D-DAMAN'DA TARTIŞILAN KONU 88
14. KİTABU'Ş-ŞERİKE'DE TARTIŞILAN KONU 89
15. KİTABU'L-İKRAR'DA TARTIŞILAN KONULAR 89
a. Gasibin İki Farklı İkrarı 89
b. Fasit Şart Beyanıyla İkrar 90
16. KİTABU'L-GASP'DA TARTIŞILAN KONU 91
17. KİTABU'Ş-ŞUF'A'DA TARTIŞILAN KONU 92

18. KİTABU'L-KIRAD (MUDAREBE)'DE TARTIŞILAN KONU 93
19. KİTABU'L-İCARE'DE TARTIŞILAN KONU 94
20. KİTABU'L-MUZARAA'DA TARTIŞILAN KONU 95
21. KİTABU'L-ATAYA (MÜNAVELE)'DE TARTIŞILAN KONU 95
22. KİTABU'L-LUKATA'DA TARTIŞILAN KONULAR 96
a. Lukata Konusunda Sefihin Durumu 96
b. Lukata Konusunda Kölenin Durumu 96
c. Lukata Konusunda Fasığın Durumu 96
23. KİTABU'L-LAKİT'TE TARTIŞILAN KONU 97
24. KİTABU'L-VASAYA'DA TARTIŞILAN KONULAR 97
a. Kölesinin Hür Olması ile İlgili Murisin Vasiyeti 97
b. Fakirlere Verilmesi Vasiyet Edilen Paranın Hangi Şehirde Verileceği 98
25. KİTABU'N-NİKÂH'DA TARTIŞILAN KONULAR 98
a. İki Velinin Bir Kadını İki Farklı Kişiyle Evlendirmesi 98
b. Anne ve Kızıyla Evli Olan Putperestin Müslüman Olması 99
c. Evli Müşriklerin Müslüman Oldukları Zaman Konusunda İhtilafa Düşmeleri 99
d. Mükateb Kölenin Kendini Hür Göstererek Evlenmesi 100
26. KİTABU'S-SADAK'TA TARTIŞILAN KONULAR 100
a. Mehirde Muhayyerlik Şartı Koymak 100
b. Kadının Mehrini Hibe Etmesi 101
c. Cinsel Birliktelik Olmadan Hul' Anlaşmasının Yapılması 101
27. KİTABU'L-KASM'DA TARTIŞILAN KONU 102
28. KİTABU'L-HUL'DA TARTIŞILAN KONU 102
29. KİTABU'T-TALAK'DA TARTIŞILAN KONU 103
30. KİTABU'L-İLA'DA TARTIŞILAN KONU 103
31. KİTABU'Z-ZİHAR'DA TARTIŞILAN KONULAR 104

a. Zihar Yapılan Eşe Başka Bir Eşi de Katma 104
b. Dört Eşe Bir Defa Da Yapılan Zıharın Kefareti 104
32. KİTABU'L-LİAN'DA TARTIŞILAN KONU 105
33. KİTABU'L-İDDET'TE TARTIŞILAN KONULAR 105
a. Rahminden Tam Emin Olmayan Kadının Evlenmesi 105
b. Ric'i Talakla Boşanan Bir Kadının Eski Kocasına Çocuk İzafe Etmesi 106
34. KİTABU'R-RADA'DA TARTIŞILAN KONU 106
35. KİTABU'N-NAFAKA'DA TARTIŞILAN KONULAR 107
a. Birleşmenin Gerçekleşmediği Eşin Nafakası 107
b. Naşizeye Nafaka Ödenmesi 107
c. Bain Talakla Boşanmış Kadının Hamile Olduğunun Anlaşılmasıyla Nafakanın Başlaması 107
36. KİTABU'L-CİRAH'DA TARTIŞILAN KONULAR 108
a. Müslüman Olarak Yaralanıp Dinden Çıkarak Ölen Kimse 108
b. Hristiyan Bir Kimsenin Mürtet Birini Öldürmesi 108
c. Kısasta Veli-Vekil İletişim Sorunu 109
d. Yaralayan Ve Yaralananın İddialarının Çelişmesi 109
e. Diyetin Vacip Olması 109
37. KİTABU'D-DİYAT'TA TARTIŞILAN KONULAR 110
a. Gemilerin Çarpışmasından Doğan Hasarın Tazmini 110
b. Akilenin Sayısının Fazla, Diyetin Miktarının İse Az Olması 111
38. KİTABU KATL-İ EHLİ'L-BEĞA'DA TARTIŞILAN KONU 112
39. KİTABU'L-HUDUD'DA TARTIŞILAN KONU 113
40. KİTABU'S-SERİKA 113
41. KİTABU KAT'İ-TARİK 114
a. Eşkıyanın Kendi Oğlunu Öldürmesi 114

b. Evinde Akrep Olduğu Halde Eve Misafir Alan Kimse 114
42. KİTABU'S-SİYER'DE TARTIŞILAN KONU 114
43. KİTABU'L-CİZYE'DE TARTIŞILAN KONU 115
44. KİTABU'S-SABK VE'R- REMY'DE TARTIŞILAN KONU 117
45. KİTABU'L-EYMAN VE'N-NUZUR'DA TARTIŞILAN KONULAR 117
a. Zorla Yalan Yemin Ettirilen Kimseye Kefaretin Gerekliliği 117
b. Hacca Yayan Gitmeyi Adayan Kimsenin Binekle Gitmesi 118
46. KİTABU EDEBİ'L-KADI'DA TARTIŞILAN KONU 118
47. KİTABU'Ş-ŞEHADAT'TA TARTIŞILAN KONU 118
48. KİTABU'L-İTK'DA TARTIŞILAN KONU 119
49. KİTABU'T-TEDBİR'DE TARTIŞILAN KONULAR 120
a. Mahcuru Aleyh'in Tedbiri 120
b. Müdebbere Cariye'nin Çocuğunun Tedbire Girmesi 121
50. KİTABU'L-MUKATEBE'DE TARTIŞILAN KONU 121
SONUÇ 122
BİBLİYOGRAFYA 126

KISALTMALAR

A.g.e: Adı Geçen Eser

b : Bin, ibn

Bkz: Bakınız

c: Cilt

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

MÜİFD: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

MÜSBE: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü

No: Numara

s.: Sayfa

Thk.: Tahkik

Trc.: Tercüme

t.s.: Tarihsiz

y.y.: Yayın Yeri Yok

vb.: Ve benzeri

GİRİŞ

A. KONUNUN ÖNEMİ

Şafiî mezhebine ait fıkıh kitapları incelendiğinde meselelerin birçoğunda İmam Şafiî'ye iki görüş nispet edilmiştir. Bir meselede İmam Şafiî'ye ait iki görüşün olması onun görüşlerinde çelişkili olduğunu ve tercihinin bulunmadığını vehmettirmiştir. Bundan dolayı da İmam Şafiî'ye söz konusu eleştiriler yapılmıştır.

İmam Şafiî'nin görüşlerinin tearuz ettiği iddiası Şafiî âlimlerce reddedilmiş, söz konusu iddianın sebebi olarak gösterilen İmam Şafiî'nin kadîm ve cedîd görüşlerini izah eden birçok eser kaleme alınmıştır. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'nin kaleme aldığı *es-Silsile*[1] adlı eser, İmam Şafiî'nin ve Şafiî âlimlerinin fıkhî herhangi bir mesele hakkındaki birden fazla görüşünü açıklamayı ve bu görüşlerin dayanaklarını ortaya koymayı hedeflemiştir.

es-Silsile, farklı görüşlerin aslını bilmek, bu asıl üzerinden başka meseleleri anlamak ve *kavleyn* ifadesinden kastedilen anlamın ne olduğunu tesbit etmek hususunda son derece önemlidir. Nitekim Şafiî fıkıh kitaplarında iki görüşün aktarıldığı yerlerde bu eserin kaynak gösterilmiş olması bizleri bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir.

Yazarımız fıkhın bütün bölümlerini eserde zikretmiş ve meselelerdeki "kavleyn" ile "vecheyn" ihtilaflarını izah etmiştir. *Tahrîcu'l-füru' mine'l-füru'* da diyebileceğimiz bir meseleyi başka bir meseleye dayanak teşkil ederek açıklamak incelediğimiz eserin en belirgin özelliği olmuştur. Yazarın kitabını bu yöntemle yazma amacı fıkha yeni başlayanlara bir içtihad melekesi kazandırmakla beraber döneminde fakihlerin çokça görüş tahriç etmeleri nedeniyle meselelerdeki vecihlerin fazlalığını ortadan kaldırmaktır. Bu gayesiyle eser Şafiî mezhebinde çok önemli bir yere sahiptir.

1 el-Cüveynî, Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf el-el-Cüveynî, *es-Silsile fi Ma'rifeti'l-Kavleyn ve'l-Vecheyn*, [y.y.] Topkapı Sarayı III. Ahmet Kit. Yazma no: 1245, 186vrk. 2b. Eser 2008 yılında Halid b. Nevvar b. Mubtî b. en-Nemir tarafından Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitesinde doktora tezi olarak tahkik edilmiştir.

Şafiî mezhebinin gelişmesinde önemli bir paya sahip olan Cüveynî ve oğlunun fıkıh eserleri önem arz etmektedir. İmamu'l-Harameyn Cüveynî'nin eserleri çalışılmış ve hem ona hem de eserlerine gereken ilgi gösterilmiştir. Ruknü'l-islam Cüveynî'nin ise eserlerinin birçoğu günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan eserleri hakkında da detaylı çalışmalar yapılmamış olması bizlere bu yönde çalışma alanı doğurmuştur.

B. KONUNUN AMACI

Bu çalışmada şu kazanımlar amaç edinilmiştir:

1. Eser, fıkhın bütün konularını içerdiği için ihtilaf bulunan birçok meseleyi inceleyip anlamaya çalışmak ve bu esnada birçok fıkıh kaynağıyla karşılaştırma yapmak.

2. Eserde yazar, ihtilaf edilen görüşleri usul ve kaidelerle temellendirdiği için hükümlerin delillerini ve mezheplerin içtihat usullerini tanımaya katkı sağlamak.

3. Mezhep içerisinde oğlu İmamu'l-Harameyn kadar şöhret bulmamasına rağmen ehl-i tahkik olduğu ve Şafiî âlimlerce çok beğenildiği kaynaklarda belirtilen baba Cüveynî'yi daha iyi tanımak ve tanıtmayı sağlamak.

4. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'yi ve eserini inceleyerek Horasan fıkıh anlayışını ve hicri beşinci yüzyılda fıkhın ulaştığı seviyeyi açıkça göstermek.

4. Kaynaklarda çokça zikredilen fakat hakkında pek bilgi bulunmayan *es-Silsile* isimli eseri tez konusu yaparak onu günümüz ilim dünyasına tanıtmak.

5. Eser, meselelerin ihtilaf nedenini zikrederken okuyucuya söz konusu mesele ile ilgili bir içtihat melekesi kazandırmaktadır. Eserde görüşlerin dayandığı asıllar üzerinde durulduğu için bu çalışmanın amaçlarından biri de asıllardan yola çıkarak mesele hakkında fikir edinmek, taklitten uzak bir Fıkıh anlayışını kazandırabilmek.

C. ÇALIŞMANIN SINIRLARI

Bu çalışmamızı iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde yazarın hayatını, ilmî kişiliğini, hocalarını, talebelerini ve eserini tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde

eserin içeriği ile ilgili olarak İmam Şafiî'ye nisbet edilen "kavleyn" eleştirisi, Şafiî âlimlerinden İbnu'l-Kas (335/946)'ın "*Nusretu'l-Kavleyn*", Gazalî (505/1111)'in *Hakikatu'l-Kavleyn* ve son olarak da es-Sülemî (746/145)'nin *Ferâidu'l-Fevâid* isimli eserleri ışığında konuya giriş mahiyetinde açıklama getirilmiştir. Daha sonra çalışmanın temelini oluşturan eserin içerdiği meselelerdeki Şafiî'ye nisbet edilen görüşler incelenmiştir.

İmam Şafiî'nin görüşleri incelenirken Şafiî'nin *el-Ümm* adlı eserini gözden geçirilmiştir. Meselenin anlaşılması için Şafiî mezhebinin önemli eserlerine başvurulmuştur. Özellikle Müzenî (264/878)'nin *el-Muhtasar*ı, Maverdî (450/1058)'nin *el-Havi'l-Kebir*'i, İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî (478/1085)'nin *el-Matlab'ı,* Gazalî'nin *el-Vasit'i,* Rafiî (623/1226)'nin *el-Azîz fi Şerhi'l-Vecîz'i,* Nevevî *(*623/1226)'nin *Ravdatu't-Talibin* ve *el-Minhac'*ı ve Şirbini (977/1530)'nin *"Muğni'l-*Muhtâç'ına sık sık müracaat edilmiştir.

es-Silsile kitabını doktora tezi olarak çalışan Halid b. Nevvar'ın tezinden çokça faydalandık. Tezimizin ilk bölümünde konu başlıklarını oluştururken Halid b. Nevvar'ın doktora tezini esas alarak inceledik. Ayrıca Cüveynî'nin *Silsile* adlı eserini daha iyi anlamak için diğer eserlerini de inceledik. Bazı meseleleri yazarın "*et-Tebsıra"* ve *"el-Cem' ve'l-fark* adlı eserlerini okuyarak değerlendirdik. Yazarın söz konusu mesele hakkındaki tercihlerini bu iki eserden yola çıkarak belirtmeye çalıştık.

Eserde incelemeye tabi tutulan meseleler, İmam Şafiî'nin görüşleriyle sınırlı tutulmuştur. Eserin ele aldığı meselelerin fazlalığından dolayı tüm meseleleri ele alınmayıp konuya esas teşkil edilecek meseleler seçilerek tahlil edilmiştir. Eserde bizzat Şafiî âlimlerine nispet edilen görüşler ele alınmamıştır. Fakat Şafiî âlimlerin ihtilafa düştükleri vecihler şayet İmam Şafiî'nin görüşlerine dayanıyorsa onları da izah edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CÜVEYNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. ABDULLAH B. YUSUF el-CÜVEYNÎ'NİN HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Abdullah b. Yusuf b. Muhammed b. Hayaveyh et-Taî es-Sinbisî el-Cüveynî, kendi döneminde Şafiîlerin şeyhi olarak adlandırılmıştır.[2] İbn Sübkî, Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'den "Bizler Sinbis kabilesinden olan Araplarız" şeklinde bir rivayette bulunmaktadır.[3]

Cüveyn'e nisbet edilişi orada dünyaya gelmiş olmasındandır. Cüveyn, İran'da Nisabur'a on fersah (bir İran fersahı yaklaşık 6,23 km'ye eşittir) mesafede birkaç köyden müteşekkil bir yerin ismidir. Eski ismi "Koyan"'dır, daha sonra Arapçalaşmış ve Cüveyn olarak anılmıştır.[4] Günümüzde Cüveyn (joveyn/جوين) adıyla kullanılmaktadır.

2. Doğumu

Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî'nin doğumu hakkında yeterli bir bilgiye ulaşamadık. Fakat *et-Tebsıra* adlı eseri tahkik eden Muhammed b. Abdulaziz es-Südeys eğitime başladığı dönemin hicri dördüncü yüzyılın sonları yani 380 ile 390 yılları arasında olduğunu bildirmektedir.[5]

3. Yetişmesi ve İlmi Hayatı

Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'nin babası Ebu Yakup Yusuf el-Cüveynî bölgenin edibi olarak tanınırdı. Böyle bir babanın evladı olarak ilk eğitimine babasıyla başladı.[6] Yine kardeşi Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Cüveynî hadis, fıkıh ve tasavvuf alanında önemli bir şahsiyettir, Hicaz şeyhi lakabıyla anılmıştır. Tasavvuf alanında yazdığı

---

2 Halid b. Nevvar b. Mubtî en-Nemir, *es-Silsile Fî Ma'rifeti'l-Kavleyn ve'l-Vechayn li'l-Cüveynî*, Doktora Tezi, Mekke 2008, s.17; ez-Zehebî Şemseddin Muhammed b. Ahmed, Siyeri a'lamu'n-nubelâ, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Nuaym el-Arkasusî, Beyrut 1985, c.17, s.617.

3 İbn Subkî Taceddin Ebû Nasr Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkafi, *Tabakâtü'ş-Şafiîyetü'l-Kübra*, Beyrut, Daru'l-Marife, (t.y), c.5, s.73.

4 Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.18; el-Hamevi Şihabuddin, Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî el-Bağdadî, *Mucemu'l-Buldan*, Beyrut 1991, c.2, s.196.

5 Halid b. Nevvar, *et-Tebsıra,* thk. Muhammed b. Abdulaziz b. es-Südeys, Kahire 1993, s.73.

6 Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.18.

Kitabu's-selve fi ilmi's-sufiyye adlı eseriyle ünlenmiştir.[7] Baba ve kardeşinin ilmi durumu gösteriyor ki Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, ilim ve irfanın olduğu bir ailede yetişmiştir.[8]

Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, Cüveyn'de Yakup el-Ebuyurdî'den eğitim aldıktan sonra Nisabur'a Ebu Tayyip es-Salukî'den fıkıh dersi almaya gitmiştir.[9] Daha sonra el-Kaffal el-Mervezî'nin Fıkıh düşüncesini öğrenmek ve onun Fıkıh metoduna hakim olmak için Merv'e yolculuk yapmıştır. Mervezi'nin yanında ilmi tahsilini tamamladıktan sonra tekrar Nisabur'a dönmüş ve orada tedrisat görevini icra ederken ayrıca ilmî münazaralara iştirak etmiştir.[10]

Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî ve Ahmed el-Beyhakî başta olmak üzere döneminin önemli hadis şeyhlerinden de hadis dinlemiştir.[11]

4. Vefatı

Cüveynî, araştırmacıların çoğunluğuna göre Nisabur'da hicri 438 yılında vefat etmiştir.[12] Orta yaşlarda hayata gözlerine yuman imam, arkasında değerli eserler ve evlatlar bırakmıştır. Tarihçiler, Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'nin on yedi gün hasta olarak yaşadığını, vefat etmeden önce Ebû Salih el-Müezzin (470/1078)'e gasil ve cenaze teçhizi ile ilgili vasiyette bulunduğunu haber vermektedir. Ebû Salih el-Müezzin cenaze ile ilgili olarak "Kefeni vücûduna sardığım zaman, sağ elinin olduğu yerden koltuk altı hizasına kadar, sanki ay ışığı gibi parlayan bir ışık olduğunu gördüm. Hayret ettim ve kendi kendime: "Bu, fetvâlarının bereketi dolayısı ile olsa gerektir dedim. " şeklinde bir haber vermektedir.[13]

---

[7] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.18.
[8] İbn Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şafiîyye*, c.5, s.73; Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.18.
[9] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.17.
[10] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.18; el-İsnevi Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdurrahim b. el-Hasan b. Ali b. Ömer el-Emevî, *Tabakâtü'ş-Şafiiye*, thk: Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut 1987, c.1, s.338.
[11] İbn Hallikan Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir, *Vefeyâtu'l-A'yân*, thk. Dr. İhsan Abbas, Beyrut 1997, c.3, s.471.
[12] Bkz: es-Sem'anî Ebû Sa'd Abdulkerim b. Muhammed, *el-Ensâb*, Beyrut, 1988, II, 129; Zehebi, *A'lam,* c.17, s.618; Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.47.
[13] İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c.3, s.471.

5. Hocaları

İmam Cüveynî ilim yolculuğunda çok değerli hocalardan dersler almıştır. Bu hocalardan bazıları şunlardır:

a. Ebu Yakup el-Cüveynî

Yazarın babası olan Ebu Yakup hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte tabakat kitaplarında oğluna edebiyat dersleri verdiği haber verilmektedir.[14]

b. Ebu Nuaym Abdulmelik b. el-Hasan b. Muhammed b. İshak el-İsferayinî

el-İsferayinî bir hadis âlimidir. Hadis ilmini babasının dayısı Ebu Avane'den almıştır. Hicri 400 yılında vefat etmiştir.[15]

c. Ebu Tayyib Sehl b. Muhammed es-Salukî:

Horasan'da Şeyhu'ş-Şafiîyye olarak bilinen bir âlimdir. Hicri 404 yılında vefat etmiştir.[16]

d. Ebu Yakup Yusuf b. Muhammed el-Ebuyurdî

Horasan'ın önemli ilim adamlarından biridir. Yazmış olduğu *el-Mesail fi'l-fıkh* Cüveyn'de fıkıh alanında yazılan ilk eserdir. el-Kaffal'ın akranı olup talebeleri arasında Tahir ez-Ziyadî de bulunmaktadır. Hicri 400'lü yıllarda vefat etmiştir.[17]

e. Ebu Bekir b. Abdus Ahmed b. Muhammed b. en-Nisevî

Merv şehrinin muhaddislerinden olup hicri 400'lü yıllarda vefat etmiştir.[18]

f. Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf el-İsfahânî

Önemli bir muhaddistir. 409/1018 yılında vefat etmiştir. Talebeleri arasında Beyhakî de bulunmaktadır.[19]

---

[14] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.19; el-İsnevi, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye,* c.1, s.338.
[15] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.19; Zehebî, *A'lâm*, XVII, 471.
[16] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.20; el-İsnevi, *Tabakâtü'ş-Şafiiyye,* c.4, s.393.
[17] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.21; el-İsnevi,*Tabakâtü'ş-Şafiiyye*, c.5, s.326.
[18] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.21; Zehebî, *A'lâm*, c.17, s.87.
[19] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.18; Zehebî, *A'lâm*, c.17, s. 276.

g. Ebu Abdurrahman Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî es-Sülemi

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden olup ismi, Muhammed bin Hüseyn es-Sülemî (veya Selemî) el-Ezdî en-Nisâbûrî'dir. Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Şafiî fıkhı, tefsîr, hadîs, dil, târih ve diğer ilimlerde devrin önde gelen âlimlerinden biridir. Evliyanın büyüklerinden Ebû Amr Nüceyd'in torunudur. Sülemî, 330/ 942 senesi Ramazan ayında doğdu. 412/1021 senesi Şa'bân ayının 3. Pazar günü vefât etti. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. İlk tahsilini, dedesinden ve babasından yaptı. Küçük yaşta babası vefât edince daha çok dedesinin himâye ve sohbetlerinde bulundu. İlk olarak Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Daha sonra ilim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Birkaç defa Bağdad'a geldi. Ebü'l-Kâsım en Nasrabâdî, Ebû Nasr-ı Serrâc, Ahmed bin Ali el-Mukrî ve başka birçok hocadan ilim öğrendi. Kendisinden de Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî, Ebû Abdullah Hâkimi Nisâbûrî, Ebû Bekr el Beyhakî ve başka birçok büyük âlim ilim öğrendi. İlim öğrenmek, hadis almak için Nisâbûr, Merv, Irak ve Hicaz'ı ziyaret etti. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî çok ibâdet ederdi. Haram ve şüphelilerden son derece sakınır, dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi.[20]

h. Ebu'l-Hasan el-Kattân Muhammed b. el-Hüseyin b. Fadl b. el-Bağdadî

Muhaddislerin büyüklerindendir. 335/947 yılında dünyaya gelmiştir ve 415/1024 yılında vefat etmiştir. Beyhaki ve Hatib el-Bağdadî'ye hocalık yapmıştır.[21]

i. Ebû Bekr el-Kaffal Abdullah b. Ahmed b. Abdullah el-Mervezî eş-Şâfiî

İlimle meşgul olmadan önce otuz yaşına kadar kilitçilikle meşgul olduğu için kaffal lakabını almıştır. Kaffâl-ı Mervezî ve Kaffâl-ı Sağir diye tanınır. Kaffâl-ı kebîr diye bilinen Muhammed b. Ali, Irak memleketinin üstadı olarak tanınırdı. Mervezî de zamanında Horasan'da bulunan âlimlerin imamıydı.[22] Kaffâl-ı Mervezî, 327/939 senesinde Merv'de doğdu; 417/1026 senesi Zilhicce ayında Sicistan'da vefât etti.

[20] Uludağ, Süleyman, "es-Sülemî Muhammed b. Hüseyin", *DİA,* Türkiye Diyanet Vakfı, c.38, s. 53-54.
[21] Zehebi, *A'lâm*, c.17, s. 415.
[22] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.23.

Eserleri arasında *Şerhu't-telhis, el-Furu'* ve kendi adıyla bilinen fetvalarının olduğu, tabakat kitaplarında zikredilmektedir.[23]

j. Ebu Ali el-Hasan b. Ahmed b. İbrahim b. el-Hasan b. Muhammed b. Şazan el-Bağdadî el-Bezzâr

339/950 yılında doğmuş Şafiî âlimlerindendir. ed- Dekkak, el-Abbadî, en-Neccad'dan dersler almıştır. Hatib-i Bağdadi, Beyhakî, Ebu İshak eş-Şirazi'ye hocalık yapmış 425/1033 yılında vefat etmiştir.[24]

k. Ebu Abdullah Muhammed b. el-Fadl b. Nazif el-Mısrî

Muhammed b. el-Fadl, 341/952 yılında doğup 431/1040 yılında vefat etmiştir.[25]

6. Talebeleri

Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî hayatı boyunca çok talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında çok önemli ilim adamları vardır. Oğlu İmam'u'l-Haremeyn el-Cüveynî, el-Cüveynî'nin talebelerinden bir tanesidir. Takabat kitaplarının verdiği bilgilerden yola çıkarak vefat tarihlerine göre talebelerinden önde gelenlerini zikretmekle yetineceğiz:

a. Ebu Said en-Nasihî Muhammed b.Muhammed b. Cafer en-Nisaburî

Muhammed b. Cafer, 455/1063 yılında genç yaşta vefat etmiş büyük bir âlimdir.[26]

b. Ali b. el-Hasan el-Bahurzi

Ali b. el-Hasan, 467/1074 yılında vefat etmiştir. Ali b. el-Hasan hem fakih hem de şair bir kişiliğe sahiptir.[27]

---

[23] Cengiz Kallek, "el-Kaffâl" DİA, c. 24, s.146.
[24] Zehebi, *A'lâm*, c.17 , s.415; Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.23.
[25] Zehebi, *A'lâm*,, c.17 , s.472; Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.23
[26] Sem'anî, *el-Ensâb*, c.1, s.248; Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.28.
[27] Zehebi, *A'lâm*, c.18, s.623; Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.28.

c. Ebu Bekir Muhammed es-Saffâr Muhammed b.Kasım b. Habib Îdirus

468/1075 yılında vefat etmiş olan Muhammed b. Kasım, bakırcı ustası olduğundan dolayı Saffar olarak tanınır. Nisabur'da müftülük yapmıştır.[28]

d. Ebu Nasr et-Tusî Nasir b. Ahmed b. Muhammed b. el-Abbas

468/1075 yılında vefat etmiş olan et-Tusî, edip ve fakih bir kişiliğe sahip büyük bir Şafiî âlimidir.[29]

e. İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî

Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh ve hadîs âlimi, Abdülmelik bin Abdullah bin Yûsuf b. Muhammed el-Cüveynî müellifimizin oğludur. Künyesi Ebü'l-Meâlî, lakabı İmâmü'l-Harameyn ve Ruknüddîn'dir. 419/1028 senesinde Horasan'da Nisâbûr şehrinin Cüveyn nahiyesinde doğmuş, 478/1085'de Nisâbûr'da vefât etmiştir. Telif ettiği eserleri arasında *eş-Şâmil fî usuli'd-dîn*, *el-İrşâd*, *Lüma'u'l-edille fî kavâid-i ehli sünne, el-Akîdetu'l-Burhâniyye*, *el-Akîdetu'n-nizâmiyye, Nihâyet-ül-matlab fî dirâyet-il-mezheb*, "*el-Burhan, Verakat, Telhîs-üt-tahrib*, Muhtasarü'n-nihâye, *Gıyâs-ül-ümem*, bulunmaktadır. [30]

[28] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.28; İbn Sübki, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.4 s.194.
[29] Halid b. Nevvar,, *es-Silsile*, s.28; İbn Sübki, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.5, s. 349.
[30] İbn Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.5, s.165: bknz: ed-Dib Abdulazim, "el-Cüveynî İmamu'l-Harameyn", *DİA*, c.8, s.148.

f. Ebu Abdullah ez-Zübeyrî et-Taberî

474/1081 yılında vefat etmiş olan Ebu Abdullah ez-Zübeyrî nesebinin Zübeyr b. Avvam'a uzandığı rivayet edilmekte olup birçok bölgede kadılık görevinde bulunmuştur.[31]

g. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Ca'fer en-Nasuhî

479/1086 yılında vefat etmiş olan Ebû'l Hasan en-Nasûhî, Ebû Said en-Nasihî'nin kardeşidir. Nisabur'da yaşamış önemli bir fakihtir.[32]

h. Ebu'l-Fadl Abdulkerim b. Yunus b. Muhammed b. Mansur el-Ezcahî

486/1094 yılında vefat etmiş olan el-Ezhacî, Horasan'da çalıştı bölgeye verilen Ezhac isminden dolayı el-Ezhacî lakabını almıştır. Takva sahibi ve Şafiî fıkhında önemli biri olarak bilinmektedir.[33]

i. Ebu Said el-Kuşeyrî

494/1100 yılında vefat etmiş olan Ebû'l-Kasım el-Kuşeyrî'nin oğlu ve öğrencisidir. Ayrıca Maverdî'den de dersler almıştır.[34]

j. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b.İsmail el-Irakî

498/1105 yılında vefat etmiş olan Ebû'l-Hasan el-Irakî, Tus şehrinin kadılığını üstlenmiş önemli bir şahsiyettir.[35]

k. Ebu Abdullah Muhammed b. Mahmud b. er-Reşidî el-Fakih

498/1105 yılında vefat etmiş olan Muhammed b. Mahmud, tarih kitaplarında Nisabur şehrinin tüccarlarından olduğu haber verilmektedir. Cüveynî'den hadis ve fıkıh dersleri almıştır.[36]

---

[31] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.28; İbn Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.5, s.376.
[32] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.29; Sem'anî, *el-Ensâb*, V, 445.
[33] Halid b. Nevvar,, *es-Silsile*, s.29; İbn Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.5, s.162.
[34] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.30; İbn Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.5, s.225.
[35] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.30; İbn Sübkî, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, c.5, s.268.

B. ESERLERİ

Cüveynî, fıkıhçılığı, tefsirciliği, hadisçiliği ve edebi yönüyle bilinen bir âlim olmasına rağmen eserleri üzerinde yeterince bilimsel çalışma yapılmamıştır. Araştırmacılar tarafından Cüveynî'ye atfedilen eserler şunlardır:

1. et-Tebsıra

Kitabın tam ismi *et-Tebsıra fi tertîbi ebvabin li-t-temyiz-i beyne'l-ihtiyati ve'l-vesveseti* şeklindedir. Kitabın yazılış amacını yazar şu şekilde belirtmiştir: "İnsanlar ibadet ve taatlerinde şeytanların vesveselerine kapılıp bazen ihtiyata kaçmakta bazen de yapmaları gerekli olmasına rağmen bilinçsizce kısaltmalar yapmaktadır. Bu eser, insanlarda bulunan bu durumu ortadan kaldırmaya yöneliktir."[37]

Kitap, Muhammed b. Abdülazîz b. Südeys tarafından Ali b. Abdurrahman el-Huzeyfî gözetiminde Medine Üniversitesi'nde doktora tezi olarak çalışılmış olup Müesseset-u Kurtuba tarafından da 1993 yılında basılmıştır.[38]

2. el-Cem' ve'l-fark / Kitabu'l-Furûk

Furûk ilmi alanında yazılmış önemli bir eserdir. Yazar, kitapla ilgili olarak "Fıkıh ilmi birçok meseleyi ve birçok hükmü konu edinir. Ben bu konulardan benzer olanlarını, ayrıldıkları ve birleştikleri noktaları açıklamak istedim."[39] demektedir. Kitabın temizlik ve namaz bölümlerini Muhammed b. Salebe önce yüksek lisans tezi olarak tahkik etmiştir. Daha sonra kitabı bütünüyle tahkik etmiş ve eser üç cilt olarak Beyrut'ta Daru'l-Cil neşriyat tarafından basılmıştır.

3. Kitâbu's-silsile

Eser tezimizin konusunu teşkil etmektedir. Eserle ilgili bilgiler kitabın içeriğiyle beraber daha sonra ayrıntısıyla ele alınacaktır.

---

[36] es- Sem'anî, *el-Ensâb, c.3, s.*267.
[37] el-Cüveynî, *et-Tabsire*, s.163.
[38] el-Cüveynî, *Tebsıra,* thk. Muhammed b. Abdulaziz b. es-Sedis, Kahire 1993.
[39] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark*, I, 69.

4. Mevkifu'l-imâm ve'l-me'mûn

Bu eserin bir nüshası, İskenderiye Kütüphanesinde bulunmaktadır.[40]

5. er-Risâle fi isbâti'l-istiva ve'l-fevkiyye

6. Eserin tam ismi *er-Risâle fi isbâti'l-istivâ ve'l-fevkiyye ve mes'eletü'l-harfi ve's-savti fi'l-Kur'âni'l-mecîd ve tenzihu'l-bârî mine'l-hasri ve't-temsîli ve'l-keyfiyye'dir*. *Mecmuatu'r-resâili'l-munîre* adlı eser içerisinde birinci ciltte sekizinci risale olarak matbu bir eserdir.[41] Risale Dr. Ahmed b. Muaz b. Alvanî Hakkî tarafından tahkik edilip eser Rüknü'l-İslam el-Cüveynî'ye nisbet edilmiştir.[42] Bir kısım Selefiler Cüveynî'nin bu eseri yazmasının nedeni ömrünün son demlerinde itikadî mezhebi olan Eş'arîlikten ayrılıp Selefiliğe geçmesidir demişler. Eserin Cüveynî'ye nisbeti ihtilaflıdır. İbnu'ş-Şeyhi'l-Hezzamiyyîn (711/1333) 'nin tasavvuftan ayrılışının anlatıldığı *Rihletü'i-imam İbni'ş-Şeyhi'l-Hezzamiyyîn Mine't-tasavvûfi'l-munherif ilâ tasavvufi ehli'l-hadisi ve'l-eser*'de İbnu'ş-Şeyhi'l-Hezzamiyyîn'in eserleri arasında *er-Risâle fi isbâti'l-istiva ve'l-fevkiyye* adlı kitap'da zikredilmektedir.[43] Kanaatimizce eserin Şafiî fakih olan Cüveynî'ye nisbeti zayıftır. Oysa İbnu'ş-Şeyhi'l-Hezzamiyyîn hem İbn Teymiyye'nin talebesi olması hem de Şafiîliği terketmiş olması eserin ona nisbetini güçlendirmektedir.

7. *et-Tezkire*

Tabakat kitaplarında[44] Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'ye nisbet edilen bu eser, füru fıkıh sahasıyla ilgili olup günümüze ulaşmamıştır.[45]

---

[40] Gözübenli Beşir, "el-Cüveynî Rüknü'l-İslam" *DİA*, c.8, s.144.

[41] el-Cüveynî, "er-Risale fi isbati'l-istiva ve'l-fevkiyye ve mes'eletü'l-harfi ve's-savti fi'l-kur'ani'l-mecid ve tenzihu'l-bari mine'l-hasri ve't-temsili ve'l-keyfiyye" , *Mecmuatu'r-resâili'l-munire*, (y.y), 1924, c.1, s. I174.

42el-Cüveynî, *er-Risâle fi isbâti'l-istiva ve'l-fevkiyye*, thk. Ahmed b. Muaz b. Alvanî Hakkî Riyad 1998, s.19.

[43] İbnu'ş-Şeyhi'l-Hezzamiyyin, *Rihletü'i-imam İbni'ş-Şeyhi'l-Hezzamiyyîn Mine't-tasavvûfi'l-munherif ilâ tasavvufi ehli'l-hadisi ve'l-eser*, thk. Muhammed b. Abdullah Ahmed, Konya 2005, s.10

[44] Bkz: İbn Kesir, *el-Bidaye ve'l-Hidaye*, c.12, s.60.

[45] Gözübenli Beşir, "el-Cüveynî Rüknü'l-İslam" *DİA*, c.8, s.144.

8. et-Tefsiru'l-kebir

Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'ye nispet edilen on farklı ilim dalını kullanarak yazıldığı söylenilen bir tefsir kitabıdır. İbn Asakir *Tebyinu kizbi'l-mufterî* adlı eserinde Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'nin ayetleri on ilim dalını icra ederek yaptığı tefsirden söz etmektedir.[46] Eserin hicri 584 yılında yazılmış 234 varaklı bir nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde (357/A/1810 no'lu) bulunmaktadır.

9. et-Ta'lika

el- Kaffâl'in yazdığı *Uyunu'l-Mesail* üzerine yazılmış bir kitap olup günümüze ulaşmamıştır.[47]

10. Şerhu'r-risâle

Günümüze ulaşmamış eserlerinden biridir. İmam Şafiî'nin *er-Risâle* isimli eseri üzerine yazıldığı söylenmiştir.[48]

11. Akidet-u ashabi'l-muttalibi'ş-Şafiî

İbn Asakir *Tebyînu kizbi'l-mufteri* adlı eserinde bu kitaptan bahsetmektedir.[49] Kitap günümüze ulaşmamıştır.

12. el-Muhit

Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, İmam Şafiî'nin "Eğer benim görüşüme muhalif bir hadis görürseniz benim görüşümü terk edin, hadisi alın" sözünden yola çıkarak hiçbir mezhep görüşünü benimsemeden sadece hadisleri esas alan bir kitap yazmak istemiştir. Yaklaşık üç ciltlik bir muhtevaya ulaşmışken Beyhaki'nin kendisine yazdığı tenkit mahiyetindeki bir mektuptan etkilenerek kitabı yazmaktan vazgeçmiştir.[50]

---

[46]İbn Âsakir Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Abdullah b. el-Hüseyn b. Asakir, *Tebyinu Kizbu'l-Mufteri*, thk. Husamuddin el-Kudsî, Şam, 1928, s. 257.
[47] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.34; Zehebi, *A'lam*, c.17, s.618.
[48] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.34; İbn Sübkî, *Tabakatu'l-Kubra, c.5, s.75*.
[49] Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.34; İbn Asakir, *Tebyinu kizbi'l-mufteri*, s.115.
[50] Gözübenli Beşir, "el-Cüveynî Rüknü'l-İslam" *DİA*, C.8, s.144.

13. el-Muhtasar

Tabakat kitaplarında *Muhtasaru Muhtasari'l Müzenî* veya *el-Mu'tasar fi'l-Muhtasar* şeklinde geçmektedir.[51] Eser yazarın *el-Cem' ve'l-fark* adlı kitabında *Takrirü'l-muhtasar* adıyla geçmektedir.[52] Eser günümüze ulaşmamıştır.

C. KİTABU'S-SİLSİLE'NİN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Eserin Adı

Eserin ismi fıkıh kitaplarında üç şekilde geçmektedir.

a. es-Silsile

Bazı fıkıh kitaplarında sadece *es-Silsile* olarak geçer.[53] Yine tabakat kitaplarının bütününde sadece *es-Silsile* olarak geçer. Yazma eserde de "hamdolsun es-Silsile kitabını tamamladım"[54] şeklinde geçmektedir.

b. es-Silsile fi ma'rifeti'l-kavleyn ve'l-vecheyn:

Yazma olan eserin kitap kapağında bu isim kullanılmaktadır. Başka bir yerde bu ismin kullanıldığı görülmemektedir. Kanaatimizce müstensih, kitaba içeriğine göre isim vermiştir.[55]

c. Silsiletu'l-vâsıl fi furûi'ş-Şafiîyye

Kitabın ismi bu şekilde yalnızca *Keşfuz-Zunûn* ve onu esas alan yazarların eserlerinde geçmektedir.[56]

---

[51] Halid b. Nevvar, *es-Silsile,* s.38; Subkî, *Tabakatu'l-Kübra,* c.5, s.75.
[52] Halid b. Nevvar, *es-Silsile,* s.38; Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* c.1, s.256.
[53] Bknz: el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* I, 186; Nevevî, el-Mecmu', IX, 276 ve daha birçok fıkıh kitabında silsile diye geçmektedir.
[54] Halid b. Nevvar, *es-Silsile,* 186b.
[55] Halid b. Nevvar, *es-Silsile,* 1a.
[56] Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillah el-Kustantınî er-Rumî, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutub ve'l-funun,* thk. Şerafettin Yaltkaya, Beyrut (t.y), II, 996; Halid b. Nevvar, *es-Silsile,* s.54.

2. Eserin Yazara Nisbeti

Hem yazarın telif etmiş olduğu eserlerde *es-Silsile* eserini kendine nisbet etmesi hem de diğer fakihlerin eserlerinde sıkça kaynak gösterilmesi ve kitabın Cüveynî'ye nisbet edilmesi sebebiyle eserin yazara nispetinde herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.[57]

3. Eserin Yazılış Amacı

Yazar eserin mukaddimesinde yazma amacını kendi ifadeleriyle şöyle açıklamaktadır:

"Muteahhirun ilim adamlarının İmam Şafiî'nin görüşlerini ve ashabın vecihlerini tahric etmekteki isteklerini görünce selefin Fıkıh metodunu ve görüşlerinin tertibini ortaya koymak için bu kitabı yazmaya karar verdim."[58] Yazarın bu ifadesinden kitabın amacının dönemin ilim yolcularına mezhep içi farklı görüşleri tahriç ederken kavleyn veya vecheyn diye adlandırılan meselelerde asılları (temel ilkeleri) tanıtmak olduğunu anlıyoruz. Yazar, *es-Silsile* adlı eseri Fıkıh ilmine yeni başlayanlar için kaleme aldığını da özellikle ifade etmektedir.[59]

4. Kitabın İlmi Değeri

Kitabın değerini birkaç maddeyle açıklayabiliriz:

1- Fıkıh meselelerinin birbirleriyle bağlantılı olduklarını ve aralarında çelişkinin bulunmadığını gösteren bir eserdir. Eserde bir meselenin dayandığı asıl, başka bir meseleye delil teşkil etmekte bazen o mesele de başka bir meseleye asıl olmaktadır. Kitabın isminden de anlaşıldığı gibi eser silsile şeklinde füru meselelerinin birbiri üzerine bina edilmiş yönlerini ortaya koymak için yazılmıştır.

[57] Bkz. Halid b. Nevvar, *es-Silsile*, s.55; el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark*, II, 405; Nevevî, *el-Mecmu',* IX, 279.
[58] Halid b. Nevvar, *es-Silsile* 1a.
[59] Halid b. Nevvar,, *es-Silsile* 1a.

2- Eser tahkik ürünü bir çalışmadır. Yazar, aslen Horasanlıdır. İmam Nevevî'nin de işaret ettiği üzere Horasanlı ilim adamları eser telifi ve tahkikinde önemli bir yere sahiptir.[60]

3- Meseleler, delilleriyle beraber zikredilerek ele alınmıştır.

4- Ele aldığı konuların ve meselelerin çokluğu da kitabın önemini ortaya koymaktadır. Eserde, altmış yedi kitap, üç yüz yedi ana mesele ve bu meseleler üzerine bina ettiği tali meselelerle toplamda 719 meseleyi içermektedir.

5- Kendisinden sonra gelen âlimler, *es-Silsile'yi* yoğun bir şekilde kaynak olarak kullanmıştır. [61]

5. Eserin Kaynakları

Eserin kaynaklarını çoğunlukla İmam Şafiî'nin metinleri ve Müzenî'nin *Muhtasa*r'ı oluşturmaktadır. İmam Şafiî'den rivayetlerde bulunan Rebi' ve Müzenî'nin rivayetleri eserde büyük paya sahiptir. Şafiî mezhebine mensup olan âlimler dışında diğer müctehidlerin rivayetleri yok denecek kadar azdır. İmam Evzai'den bir görüş, Ebu Yusuf'dan ve Malik'den de birer görüş almıştır. Hadisleri mana olarak rivayet eden Cüveynî çoğunlukla İmam Şafiî'nin *el-Ümm* adlı eserinden yararlanmıştır. Ayrıca *Müsnedu'ş-Şafiî'*den ve Tirmizî'den de rivayetlerde bulunduğu vakidir.

6. Yazarın Kitaptaki Yöntemi

Yazar kitabına bir usûl kaidesiyle başlamaktadır. İlk olarak sünnete ittiba etmenin taklid mi yoksa içtihat mı olacağı konusunda İmam Şafiî'den nakledilen iki görüşü ele almıştır. Furu kitaplarına usulle başlamak müellifin yaşadığı dönemde yazılan fıkıh kitaplarının ortak özelliğidir.

Yazar *es-Silsile* adlı eserini yazarken fıkıh kitaplarında var olan konuların genel tertibine riayet etmiştir. Taharet kitabıyla başlayıp 'itk kitabıyla bitirmiştir.

Yazar meseleleri birbirine dayanak teşkil ederek açıklamaktadır. Meseleleri "asıl" olarak ifade edip farklı meseleleri belirtilen asılda birleştirerek aktarmaktadır. *es-*

[60] Nevevi, *el-Mecmu',* c.1, s.112; el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.55.
[61] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.60.

Silsile adlı eserde en belirgin yöntem tahriçtir[62], yani füru meselelerden füru meselelerin hükümlerini çıkarmaktır. Yazar meselelerde farklı görüşlerin olmasını, başka meselelerde farklı görüşlerin varlığına dayandırmaktadır. Örneğin bir beldede iki Cuma namazının kılınması ile ilgili hükmü bir kadını iki velinin farklı kişilerle evlendirmesi hükmüyle açıklamaktadır. Bu yöntemle meselelerin ortak dayanaklarını daha kolay görme imkanına sahip olmaktayız.

Eserde usulden kaynaklanan farklı görüşlerin olduğunu görmekteyiz. Bu yönüyle de "tahricu'l furu' mine'l-usûl"[63] metoduna benzemektedir.

Yazar eserde kaide, faide ve zâbıtlardan çokça bahsetmektedir[64]. Birçok meselede ortak asıl bulurken bunu kaidelere dayandırmaktadır.

Yazar hadisleri ele alırken mana yönüyle incelemektedir. Hadisin manasından kaynaklanan ayrışmaları da açıklamaktadır.

Yazar eserinde görüşler arasında münakaşalar yapar ve ilk dönem Şafiî âlimlerin (*ashabu'-tahriç*) görüşlerinde hatalar yaptığını yeri geldikçe tenkit ederek zikreder. Yazarın İmam Şafiî'nin görüşleri dışında bir görüşü tercih ettiği görülmemektedir.

Yazar bazı meseleleri aktarırken İmam Şafiî'nin kadîm-cedîd ayrımını belirtir. Kimi meselerde Şafiî âlimler, İmam Şafiî'den cedid görüşte iki rivayet aktarırlar. Yazar rivayet edilen görüşlerin İmam Şafiî'nin başka bir meselede kadim-cedid ayrımına bina edilerek aktarıldığını belirtmektedir. Örneğin değerli kapların kullanımının caizliği hususunda Şafiî'nin iki görüşü zikredilmektedir. Yazar, iki farklı görüşün ortaya çıkmasını Şafiî'nin altının haram kılınmasındaki illet hakkında kadim ve cedid yorumlarına binaen olduğunu belirtmektedir.

---

[62] Tahric: İçtihat esnasında nasslar yanında mezhep birikimini kaynak kabul eden fıkhi birikim sürecidir. Mezheplerin teşekkül döneminden sonra fıkhi tahriçlerin ortaya çıktığı şeklinde görüşler ortaya atılmış olsa da *es-Silsile*'de mezhep imamının da fıkhi tahriçlerde bulunduğu görülmektedir. Bknz. Başoğlu, Tuncay, "Tahric" *DİA*, c.39, s. 420-422.

[63] Tahricu'l-furu' mine'l-usûl: Usul-Furu ilişkisini ele alan bir ilimdir. Mezhep içi veya mezhepler arası ihtilafın olduğu konularda ihtilafı usule dayandıran bir yazım türüdür. Bknz: Okuyucu, Nail, *Tahricu'l-furu ale'l-usul Edebiyatı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2010/1), s. 114-116.

[64] Kaide: Muhtelif konulara ait hükümlere ortak bir açıklama getirmek şeklinde tanımlanır. Mesela "*Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir."* kaidesi bey, icare, hibe ve benzeri konuları içerir. Fevaid ve zevâbıt ise bazı kitaplarda kaide anlamında kullanılmış olsa da zâbıt bir konuya dair meseleleri kuşatır. Mesela "*İcarede ma'kudun aleyh menfaattir."* cümlesi sadece icareyi kapsayan bir zâbıttır. Bkz: Baktır, Mustafa, "Kaide" *DİA*, c. 24, s. 206.

7. Eserde Zikredilen Önemli Terimler

Kavl: İmam Şafiî'nin yazdığı eserlere, verdiği fetvalara, talebelerine yazdırdığı metinlere ve söylediği sözlere Şafiî fıkıh kitaplarında *kavl* ifadesi kullanılmıştır. Şafiî'nin hem kadim hem cedid görüşü için de kavl kelimesi kullanılmaktadır.[65]

Kavleyn: Şafiî fıkıh kitaplarında sıklıkla kullanılan bir terimdir. Çoğunlukla kadîm-cedîd arasındaki ihtilafı belirtmek için kullanılmıştır. *es-Silsile* adlı eserde İmam Şafiî'nin cedid görüşleri arasındaki ihtilâfın da kavleyn terimiyle ifade edilmiş olduğu görülmektedir.[66]

el-Vech: Şafiî'nin talebelerinin (ashab) İmam Şafiî'nin asıllarını kullanarak tahriç ettikleri görüşlere vecih denir. Tesniyesi (vecheyn) ve cemi (vucûh) şeklinde sıklıkla kullanılmaktadır. Ashabın görüşleri Şafiî'nin görüşlerinin bir devamı olduğu gibi İmam Şafiî'den farklı görüşler de ortaya konmuştur. Bu düzeyde ictihad ehliyetine sahip fakihlere de ashâbu'l-vucûh denir.[67]

Tarîk (çğl.Turuk): Şafiî ulemasının İmam Şafiî'nin görüşlerini veya ashabın vecihlerini aktarımındaki ihtilafa denir. Mesela biri "Bu meselede iki kavl veya iki vech var." derken diğeri "tek kavl veya tek vech" dediğinde birbiriyle ihtilafa düşmüş iki aktarım olduğu için meselede iki tarik teşekkül etmiş olmaktadır. [68]

Nass: Aksi anlaşılmadığı müddetçe İmam Şafiî'nin kitaplarında geçen ifadeler kastedilmektedir.

el-Mansus: İmam Şafiî'nin açık ifadelerinden hareketle ulaşılan görüşe denir. Mansus ifadesiyle aktarılan görüşün temelinde İmam Şafiî'nin nassı vardır. [69]

el-Mezheb: Şafiî mezhebinde tercih edilen görüşü ifade eder.

Kadîm-Cedîd: İmam Şafiî Irak'tan Mısır'a intikalinden sonra birçok görüşünden vazgeçmiştir. Vazgeçtiği görüşlere kadim[70], yeni görüşlerine ise cedid[71] denmiştir.

---

[65] Özdemir, *Şafii Furu' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, MÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s.138.
[66] Özdemir, *Kavramların Gelişimi*, s.157.
[67] Aybakan Bilal, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi,* İstanbul 2007, s. 210.
[68] Aybakan, İmam Şafiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi s.210.
[69] Özdemir, *Kavramların Gelişimi*, s.164.
[70]. Özdemir, *Kavramların Gelişimi*, s.138-152.
[71] Özdemir, *Kavramların Gelişimi*, s.152-157.

Tahric: İmam Şafiî'nin naslarındaki kapalı iki görüşü ortaya çıkarmaya ya da mezhep imamının temas etmediği meseleyi onun usulü çerçevesinde hükme bağlamaya denir.[72]

Esahh: Mevcut iki veya daha fazla görüşten tercih edilen görüşe esahh denir. Sahih görüş de tercih edilebilir fakat esahh daha isabetli olandır.[73]

Ezhar: Daha isabetli ve diğer görüşlere üstün gelen görüştür. Diğer görüşün yani zahir görüşün zayıf olması gerekmez. Şu kadar var ki ezhar görüş tercih olunan görüş olarak da kabul edilir.[74]

Ashabunâ: Görüş sahibi olan mutekaddim Şafiîler demektir. Şafiî fıkıh kitaplarında ashabu'ş-Şafiî, ashabu'l-vucûh gibi ifadeler bulunmaktadır.

el-Kaffal: el-Mervez es-Sağir kastedilmektedir.

Bina: Yazar, bir meseleyi başka bir meseleyle açıklarken bina kelimesini *binaen ale'l-mes'eleti* şeklinde sıkça kullanır. İki meselenin ortak bir temele dayandığını da ifade etmek için kullanılmaktadır. Kitapta *asıl* olarak zikredilen meselelerin çoğunda bina kastedilmektedir.

Tertib: Meseleleri sunarken görüşlerdeki sıralamayı ifade etmektedir.

[72] Aybakan, İmam Şafiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi s.210.
[73] Aybakan, İmam Şafiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi s.210.
[74] Özdemir, *Kavramların Gelişimi*, 174.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞAFİÎ'NİN FARKLI GÖRÜŞLERİ VE ES-SİLSİLE

A. İMAM ŞAFİÎ'NİN FARKLI GÖRÜŞLERİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

1. Usûl Kitaplarında *Kavleyn*

Bir meselede müçtehidin iki farklı görüş beyan etmesine fıkıh usulü kitaplarında değinilmiştir. İçtihad bölümünde bu konu daha çok bir meselede delillerin çelişmesi bağlamında ele alınmıştır. Bir takım Şafiî usûlcüler ise İmam Şafiî'nin bir meselede iki görüş zikretmesini özellikle ele almıştır. Bunlardan en önemlisi Ebû İshak eş-Şirazî'nin *et-Tebsıra fî usûlü'l-fıkh* adlı eseridir. Şirazî eserinde İmam Şafiî'nin bir meselede iki görüş belirtmiş olmasını içtihad meseleleri içerisinde altı mesele halinde açıklama getirmiştir.[75] Şirazî ayrıca *el-Luma' fî usûlü'l-fıkh* adlı eserinde müçtehidin bir meselede iki görüş tahriç edebileceğini bir usûl kaide olarak açıklamaktadır.[76] İmam Gazalî'nin *el-Usûl ve'd-davabit* adlı risalesi, İmamu'l-Harameyn Cüveynî'nin *el-İctihad* adlı eserinde İmam Şafiî'nin kavleyn anlayışı ele alınmıştır. Ayrıca bu konuya özel eserlerde ele alınmıştır. İbnu'l-Kass'ın *Nusretu'l-kavleyn'i* Gazali'nin *Hakikatu'l-kavleyn'*i ve Sülemî'nin Feraidu'l-fevaid adlı eseri bu konuda önemli eserlerdir.

2. İlk Dönem Şafiî Fıkıh Metinlerinde *Kavleyn*

Şafiî fürû' fıkıh metinlerinde kavleyn ifadesi sıklıkla kullanımıştır. İmam Nevevî'nin *Minhac* adlı eserinde yirmi bir defa zikredildiği haber verilmektedir.[77] İmam Nevevî'nin tesbit ettiği *kavleyn*in olduğu meseleler ilk dönem metinlerinde daha çok zikredilmiştir. İmam Nevevî'nin kaleme aldığı *Minhac* eseriyle bir anlamda mezhebin tercih ettiği konular tesbit edilmiş ve kavleynin olduğu meseleler en aza indirilmiştir.

Müzenî'nin *Muhtasar*'ında kavleyn ifadesi sıklıkla geçmiştir. Müzenî meselelerde İmam Şafiî'ye atfedilen görüşleri zikredip kendi tercih ettiği görüşü de zikretmektedir. Cüveynî, *Silsile*'de İmam Şafiî'nin görüşlerine yer verirken Müzenî'nin

[75] Bkz. eş-Şirazi, Ebû İshak Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazî, *et-Tebsıra fî usûlü'l-fıkh* thk. Muhammed Hasan Hayto, Dimeşk 1980, s.511-518.
[76] Bkz. eş-Şirazi, *el-Luma' fî usûlü'l-fıkh*, Beyrut 2003, s.131
[77] Özdemir, *Kavramların Gelişimi,* s.168

görüşlerine değinmiştir. Bu durum Müzenî'de olduğu gibi Buveytî ve Rebi''de de aynıdır.

İmam Nevevî'ye kadar geçen sürede yazılan eserlerde kavleyn ifadesi mutlak anlamda kullanılmıştır. Kimi zaman kavleynden kastedilen kadîm-cedîd olmuşsa da bazı meselelerde kavleyn iki cedîd görüşü ya da iki kadîm görüşü ifade etmiştir.

Kadîm ile amel edilebileceği hususunda Şafiî âlimler kadîm görüşün cedîd görüşe muhalif ya da tearuz halinde olmamasını şart kılmışlardır. Söz konusu amel edilen kadîm görüşler 14 ile 40 arasında değişmektedir. İmam Nevevî, kadîm görüşle amel aden âlimlerin birer müçtehid olduğu ve İmam Şafiî'nin görüşüyle amel etmeyip kendi içtihadlarını uyguladıklarını haber vermiştir.[78] Bunlar dışında İmam Şafiî'den kavleyn olarak rivayet edilen meselelerde tercih edilecek görüşün belirlenmesi hususu Şafiî uleması arasında çokça tartışılmıştır. Tartışılan konuların başlıcaları şunlardır:

1- İmam Şafiî'den rivayet edilen görüşlerden biri İmam A'zam'ın görüşüne muvafık diğeri ise İmam A'zam'ın görüşüne muhalif ise tercih edilecek görüşün hangisi olacağı hakkında ashab arasında iki görüş ortaya çıkmıştır. İsferayinî'nin naklettiği görüşe göre İmam Şafiî'nin İmam A'zam'a muhalif olduğu görüş tercihe layıktır. Çünkü İmam Şafiî, İmam A'zam'a muhalif olmuşsa muhalefet etmesine neden olacak önemli bir delile de muttali olmuş demektir. Kaffal ise İmam Şafiî'nin İmam A'zam'ın görüşüne muvafık olan görüşünün tercih edilmesi gerekeceğini bildirmiştir. Mezhep içerisinde esahh olan görüş de budur. Nitekim İmam Şafiî'nin kendisi tarafından veya ashap tarafından tercih edilen görüşü belirtilmemişse İmam A'zam'a muvafık olan görüş tercih edilir.[79]

2- İmam Şafiî daha önce belirttiği görüşten vazgeçip başka bir görüş beyan edebilir. Son olarak kendisinden rivayet edilen görüş tercihe şayan olan görüştür. Görüşlerden hangisinin ne zaman belirtildiği bilinmiyorsa araştırılması gerekir. Mezhep içerisinde içtihad etmeye ehil bir kimse ise İmam Şafiî'nin ifadelerinden, kaynaklarından ve kaidelerinden yola çıkarak tercih edilen görüşü ortaya çıkarmalıdır.

[78] Nevevî, *el-Mecmu', c.1,*s.109.
[79] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* s.36.

Bu konumda olmayan bir kimse ise mezheb içerisinde müçtehidlik vasfına erişmiş bir kimseye uyması gerekir. İmam Şafiî'nin iki görüşünden biri mansus (kitaplarında açıkça ifade edilmiş) diğeri muharreç ise mansus olan görüş tercih edilmelidir.[80]

3- İmam Şafiî'nin görüşü ve fiilinin çelişkili olarak rivayet edildiği fıkıh kitaplarında gözlenmektedir. Örneğin yaş baklanın satımının caiz olmadığının *el-Ümm'*de mansus olarak geçtiği bildirilmektedir. Fıkıh kitaplarında belirtilen diğer görüş ise kendisine yaş bakla satın alması için bir kimseye İmam Şafiî'nin emretmiş olduğu delil olarak nakledilmektedir. İmam Gazalî ve bir grup Şafiî yaş baklanın satımını caiz görürken Şafiîlerin kahir ekseriyeti İmam Şafiî'nin sözüyle amel etmiş ve yukarıda bahsi geçen mesele hakkında İmam Şafiî'nin ameline cevaz vermemiştir. [81]

4- İmam Şafiî'den iki görüş rivayet edilmekle birlikte İmam Şafiî'nin o iki görüşten yalnızca biriyle amel ettiği belirtildiğinde Müzenî'ye göre diğer görüş iptal olmuştur. Bazı Şafiîler ise amel edilen görüşün diğer görüşü iptal etmediğini iddia etmişlerdir. Şafiî'nin amel ettiği görüş tercih edilen görüştür.[82]

5- İmam Şafiî bir mesele hakkında iki görüş belirtmiş olup aynı mesele tekrar edildiğinde iki görüşten yalnızca birini belirtmişse tercih edilen görüş tek başına rivayet edilen görüştür. Maverdî, itk kitabının girişinde bu konuya değinmektedir.[83]

6- İmam Şafiî'den bazen bir meselede iki zıt hüküm rivayet edildiği bildirilmiştir. Yani bir şeyin hem helal olduğu hem de haram olduğuna dair rivayetler zikredilmiştir. Bu tür meselelerde kavleyn ifadesi kullanılmaktadır. Fakat iki görüşten İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüş mutlaka temyiz edilmiştir. Bu tür meselelerde kavleyn ifadesinin İmam Şafiî'ye nisbeti hakiki manada değildir. [84]

7- İmam Şafiî külli bir kaide zikredip bir mesele hakkında külli kaidenin hilafına bir görüş zikrettiği kitaplarda belirtilmiştir. Şafiî âlimler külli kaidenin iktiza ettiği hükmü ve İmam Şafiî'nin açıkça belirttiği görüşü ayrı olarak değerlendirmiş ve

[80] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* 37.
[81] Nevevi, *el-Mecmu',* c.9, s.306.
[82] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* s. 42.
[83] Maverdî, *el-Havî'l-Kebir, c.*18, s.10.
[84] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* s.43.

Şafiî'den iki görüş şeklinde beyan etmişlerdir. Sülemî, ashabın bunları kavleyn olarak rivayet etmelerini hatalı bulmaktadır. Çünkü kaideler tahsis edilebilir ve böylece mansus olan kavl, kaideye tearuz halinden çıkmış olmaktadır.[85]

8- Bir mesele hakkında İmam Şafiî, hem kendi görüşünü hem de başkasına ait görüşü ta'liliyle birlikte ifade ederken Şafiî âlimlerinden Maverdî bunu kavleyn olarak belirtmiştir. Başkasına ait bir görüşü ta'liliyle ifade etmekten kişinin bu görüşü benimsediği anlamını çıkarmak uzak bir ihtimaldir. Özellikle kendi görüşünü zikretmişse diğer görüş nakilden öteye geçmemektedir.[86]

9- İmam Şafiî'nin değinmediği bir mesele hakkında ashab İmam Şafiî'nin asıllarından yola çıkarak mesele hakkında kendi görüşlerini ifade etmişlerdir. Şafiî literatüründe bu tür görüşler vech şeklinde ifade edilmektedir. Farklı iki vech bazen kavleyn olarak kullanılmaktadır.[87] Bunların kavleyn olarak aktarılması hata eseridir.

10- İmam Şafiî'nin "benim kitabımda Rasûlullah'ın hadisine muhalif bir görüş bulursanız hadisi alın ve onunla amel edip benim görüşlerimi terkedin.", "Hadis sahih olduğunda benim mezhebim odur." gibi sözlerini esas alan ashaptan bazıları İmam Şafiî'nin görüşünün yanına hadislerden yola çıkarak bir görüş daha eklemişler ve kavleyn şeklinde ifade etmişlerdir. Mezhep içerisinde İmam Şafiî'nin kavlinin bulunduğu bir konuda farklı bir hükme götürecek hadisle amel etme hususunda farklı görüşler olmuşsa da genel kanaat İmam Şafiî'nin görüşlerinin mezhebin tercih ettiği görüşler olduğudur.[88]

İçtihad seviyesine ulaşmış olan Şafiî âlimler kadîm görüşü destekleyen bir hadis bulduklarında kadîm görüşü İmam Şafiî'nin tercih edilebilir bir görüşü olarak ele alabilecekleri İmam Nevevî tarafından haber verilmektedir. Ashabu'l-vucûh denilen bu âlimlerin kavlan olarak rivayet ettikleri ekseriyeti bu tür görüşler oluşturmaktadır.[89]

[85] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* 43.
[86] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* 43.
[87] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* 44.
[88] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* 47.
[89] Özdemir, *Kavramların Gelişimi,*s.162.

11- İmam Şafiî'den bir görüş kesin bir ifadeyle nakledilirken Şafiîlerden bir grup İmam'ın hilafına farklı bir görüş zikrettiğinde bu, Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir şeklinde zannedilmektedir. Çünkü İmam'ın kesin bir ifadeyle zikrettiği sözüne muhalefet etmek yaygın bir durum değildir. Diğer görüşün de İmam'dan kaynaklandığı sanılmaktadır.[90]

B. İMAM ŞAFİİ'NİN BİR MESELEDE İKİ GÖRÜŞÜNÜN OLMASI DURUMUNA GETİRİLEN ÇÖZÜMLER

Usul kitaplarına da girmiş olan "bir müçtehidin iki farklı görüşe sahip olması" meselesi İmam Şafiî hakkında çokça tartışılmış ve İmam Şafiî'ye bu konu üzerinden tenkitler yapılmıştır. Bu tenkitlere cevap niteliğinde Şafiî mezhebine mensup âlimlerce yazılan müstakil eserler ortaya çıkmıştır. Kitapların hedefi İmam Şafiî'nin tearuz halinde olan görüşlerinin olmadığını ve görüşlerden birini tercih ettiğini ortaya koymaktır. Bu başlık altında değerlendirmelerine yer vereceğimiz âlimler, eserlerinin mukaddimelerinde, hazırlamış oldukları eserlerinin İmam Şafiî'nin kavleyn ifadesine yöneltilen tenkitlere bir cevap niteliğinde olduğu vurgulanmuşlardır.[91] Özellikle Gazalî, bir yönüyle istihzai bir dil kullanarak sert bir üslupla eserini hazırlamıştır. İmam Şafiî hakkında konuşanlara muhatap siğa kullanarak cevap vermiştir. Gazalî bu iddiaları ortaya atanlara karşı "*Sizler zekisiniz, Şafiî ise aptaldır. Zekanızla övünün"* şeklinde ironi yaparken *"seni nasıl kınayayım."* diyerek de bazen sitem etmektedir.[92] İmam Şafiî'ye yöneltilen tenkitlerin nedeni İmam Şafiî'nin naslarında geçen mesele hakkında *ala kavleyn ve fiha kavlâni* şeklinde ifadelerdir. İbnu'l-Kas, İmam Şafiî'yi ta'n edenlerin ehl-i tedkik olmadığını ve Şafiî'yi anlamadıklarını ifade etmektedir.[93]

---

[90] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid,* 47.

[91] Bknz: İbnu'l-Kas Ahmed b. Ebi Ahmed 335h. *Nusretu'l-Kavleyn,* thk. Mazin Sa'd ez-Zebibi, Beyrut, Daru'l-Beyrutî, 2009, s. 55; Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, Hakikatü'l-Kavleyn, *thk.* Dr. Musellem b. Muhammed b. Macid ed-Düseri, *Mecelletu'l-Cem'iyyeti'l-Fıkhıyye es-Suudiyye*, Sayı:3 2008, s. 63; Şemseddin Muhammed es-Sülemî el-Munavi, *Feraidu'l-Fevaid fi İhtilafi'l-Kavleyn li Müctehidin Vahidin,* thk: Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. İsmail, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (t.y), s.2.

[92] Gazali, *Hakikatu'l-Kavleyn, s.66.*

[93] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.55.

1. İbnû'l-Kas'ın Getirdiği Çözümler

İbnu'l-Kas, İmam Şafiî'nin fıkıh eserlerinde geçen kavleyn ifadesi ile ilgili olarak birkaç ihtimal üzerinde açıklamalar yapmıştır. İmam Şafiî'ye izafe edilen kavleyn ile ilgili aşağıdaki yorumlarda bulunmuştur:

a. İmam Şafiî, delilleri açıklayarak bir görüşün fasit ve batıl, diğer görüşün de sahih olduğunu bildirmek için iki görüş zikretmiştir.[94] Örnek olarak oruçluyken cima eden kimse kefaret orucunu tutarken orucunu bozduğu gün için kaza etmesi hususunda İmam Şafiî bir görüşünde kaza gerekir derken başka bir görüşünde Peygamber Efendimiz (sav)'in oruçluyken cima eden bedeviye kefareti emrederken kazayı emretmediği gerekçesiyle kazayı gerekli görmemektedir. Aslında İmam Şafiî burada kazanın gerekli olduğunu savunmak ve kazaya gerek yoktur görüşünün de fasit olduğunu açığa çıkartmak için iki görüşü zikretmiştir. Nitekim yukarıdaki mesele ile ilgili açıklamasında söz konusu rivayette kazadan bahsedilmemesinin vacipliği düşürmediği, bununla birlikte başka rivayetlerde kazadan bahsedilmiş olabileceği ifade edilmiştir.[95]

b. İki görüşün varlığı aslında geçmişte olan ihtilafın hikâyesi şeklinde de söz konusu olmaktadır.[96]İmam Nevevî, "Altın ve gümüş madenlerin zekâtı gereklidir fakat diğer madenlerin zekâtı kadim ve cedid görüşe göre gerekli değildir." demektedir. İmam Şafiî'nin kadim görüşünde iki farklı rivayet aktarılmaktadır. Bir görüşe göre zekat gerekir. Fakat bu görüşün İmam Şafiî'ye ait olmadığı dolayısıyla bir tezatın bulunmadığı ifade edilmiştir.[97]

c. Öğrencileri imtihan etmek maksadıyla iki görüş zikredilmiş olabilir. Terzi ile kumaş sahibinin akitle ilgili ihtilafı konusunda İmam Şafiî iki görüş aktarır. Bir görüşe göre ihtilafta terzinin sözüne bakılır; bu görüş İbn Ebi Leyla'ya aittir. Diğer görüşe göre kumaş sahibinin sözüne bakılır ki bu görüş de İmam Azam'a aittir. Bu iki görüş ile ilgili İmam Şafiî fetvasını belirtmemiş ashabına bırakmıştır. [98]

---

[94] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.108.
[95] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.108.
[96] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.109.
[97] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*; Bknz: Nevevi, *el-Mecmu',* VI, 38.
[98] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.110.

d. İki görüşten biri habere diğeri kıyasa dayanabilmektedir. İmam Şafiî'nin hadisi kendi içtihadından üstün gördüğü açıktır. Hatta Şafiîlerce "Âsâr, nazardan evladır" anlayışı hâkimdir. İmam Şafiî kimi yerde kıyasa dayanarak bir görüş aktarır ve farklı bir görüşü de hadise dayanarak aktarır. "Hadis benim mezhebimdir" dediğine göre İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüş kendiliğinden ortaya çıkmış olur. [99]

e. Kişiyi tercih etmede muhayyer bırakmak için iki görüş zikredilebilmektedir. Örneğin İmam Şafiî, teşrik tekbirleriyle ilgili olarak bir görüşünde farz namazlarından sonra getirilir derken başka bir görüşünde ise nafile namazlardan sonra da getirilebilir demektedir. İbnu'l-Kas, burada ihtilafın olmadığını, farzdan sonra tekbir getirildiği gibi dileyen kimse nafileden sonra da tekbir getirebilir denmek istediğini haber vermektedir.[100]

f. Görüşlerde sıralamanın varlığı, iki görüşün varlığını vehmettirmektedir.[101] Örneğin bir kimsenin alenen eşine şu kadar mehir vereceğim deyip gizlice daha azına şahit tutarsa mehrin hangi duruma göre verileceği hususunda İmam Şafiî bir görüşünde gizli olduğu duruma göre vermesi gerekir derken başka bir görüşünde alenen ifade ettiğine göre vermesi gerekir demektedir. Bu görüşler birbirinden farklı da olsa, aslında İmam Şafiî farklı durumlara göre görüşlerini sıralamaktadır. Şöyle ki şayet az bir mehir vermek üzere gizliden şahit tutup alenen nikah akdi esnasında fazla mehir vadederse fazla olan mehri vermesi gerekir. Yine gösteriş amaçlı alenen mehri fazla olarak ifade edip gizlice az olanını şahit tutarsa mehrin az olanını verir. Burada görüşlerin tearuz etmediği açıktır.[102]

g. İki görüş aktarılır fakat yalnızca biri hüccet olarak gösterilmiş olabilir.[103] Çamaşır ağartıcısının kumaşa zarar vermesi sonucu zararı tazmin etmesinin gerekliliği hususunda İmam Şafiî bir görüşünde tazmin eder derken başka bir görüşünde tazmin etmesi gerekmez demektedir. Burada iki görüş tearuz halindedir. Fakat İmam Şafiî'nin tazmini gerekli kılması bir nedene dayanmaktadır. Şafiî, meslek erbabının fesada

[99] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.111.
[100] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.115.
[101] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.117.
[102] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.118.
[103] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.120.

kaçacağı korkusunu taşıdığı için tazmini gerekli görmüştür.[104] Bu örnekte iki görüşten biri esas olanıdır. Diğer görüş ise fesad endişesine mahsus istisnai bir fetvadır.

h. İki görüş aktarılırken birinin gereklilik diğerinin de ihtiyat için zikredildiği bazı yerlerde görülmektedir.[105] Eşine îlâda bulunmuş bir kişi aynı zaman içerisinde tekrar îlâ ederse İmam Şafiî bir görüşünde tek kefaret gerekir derken başka bir görüşünde iki kefarete hükmetmiştir. Burada bir kefaretin icap, diğer kefaretin ise ihtiyaten gerekli olduğu haber verilmektedir.[106]

i. Bazı yerlerde kapalı bir görüşe açıklayıcı olarak gelen cümle iki görüşün olduğu zannını vermektedir.[107] Şafiî, hayzın en kısa süresini bir görüşünde bir gün ve bir gece (yevm ve leyl) olarak ifade ederken başka bir görüşünde sadece gün (yevm) ifadesini kullanmaktadır. Bu İmam Şafiî'nin iki görüşe sahip olduğu anlamına gelmez. Çünkü "yevm" kelimesi kapalı olarak kullanılmış ve bununla "leyl" anlamını da kastetmiştir. Kuran'da yevm kelimesi gece gündüz anlamında kullanılmıştır.[108] Dolayısıyla bir görüş diğer görüşün açıklayıcısı mahiyetindedir.

j. İki görüşün aktarılması, öğrencileri içtihada yönlendirme ve taklitten kaçındırma gayesiyle de yapılabilmektedir.[109] Bazen meselelerde birden fazla görüş olabilir ve görüşler içerisinden tercih edilebilir olanı belirlemek de zor olabilir. Şafiî'nin birçok görüşü iki görüşe indirmesi, bir anlamda okuyucuları içtihada sevk etmekte ve içtihatta bulunmayı kolaylaştırmaktadır.[110]

2. Gazalî'nin Getirdiği Çözümler

Gazalî, İmam Şafiî'ye yöneltilen eleştirileri kısımlandırarak açıklamaktadır:

a. 1. Kısım: Kadim-Cedid ayrımı hakkında Gazalî, iki farklı görüşün, Şafiî'nin kadim ve cedid görüşü olabileceğini ifade etmektedir. İmam Şafiî, kadim görüşünden tamamen vazgeçtiği için aslında tek görüşü vardır. Nitekim mesele ile ilgili olarak " *el-Mes'ele ala kavleyn"* (Mesele iki görüş üzerinedir.) ifadesi kullanılmaz, yerine *"fi'l-*

[104] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.123.
[105] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.123.
[106] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.124.
[107] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.124
[108] تمتعوا في داركم ثلاثة ايام "Evinizde üç gün yaşayın" (Hud:65) ayetinde "yevm ifadesinden "leyl" de kastedilmiştir.
[109] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.126.
[110] İbnû'l-Kas, *Nusretu'l-Kavleyn*, s.130.

mes'eleti kavlâni li'ş-Şafiî" (Mesele hakkından İmam Şafiî'den iki görüş aktarılmıştır.) ifadesi İmam Şafiî'inin ashabı tarafından kullanılmaktadır. Burada "kavlâni" ifadesi kadim-cedid görüşlerini içermektedir.[111]

b. 2. Kısım: İki görüşün iki ayrı duruma izafesi söz konusu olabilir. Örneğin miktarı belli bir mehrin muhayyerlik şartıyla verilmesi hususunda İmam Şafiî bir kavlinde akdi batıl görürken başka bir kavlinde akdin geçerli, mehrin fasit olduğunu bildirmektedir. Burada iki farklı görüşün oluşmasında muhayyerlik şartının izafe edildiği duruma dikkat çekilmektedir. İlk görüşte muhayyerlik şartı nikâh akdine izafe edilmiş ve akit iptal olmuştur. İkinci görüşte ise muhayyerlik şartı mehre izafe edilmiş ve akit geçerli fakat mehir fasit görülmüştür.[112]

c. 3. Kısım: Kavleyn sözünün nisbeti farklı kişilere olabilir. Gazalî, İmam Şafiî'nin "fi'l-mes'eleti kavlâni" (Meselede iki görüş vardır.) sözünü Şafiî'ye nisbet etmemekte, Şafiî'nin başka âlimlerden aktardığına göre iki görüşün bulunduğunu ifade etmektedir. Nitekim İmam Şafiî'nin hiçbir yerde "Benim bu meselede iki görüşüm vardır." şeklinde ifadesi bulunmamaktadır.[113]

d. 4. Kısım: İmam Şafiî'nin bir meselede iki görüş belirtip başka bir meselede tercih ettiği görüşü açıkladığı görülmektedir. Şayet başka bir yerde tercihte bulunmadıysa meseleyi incelemeye devam ettiği düşünülür. Müçtehit, bazen nefi ve isbata ihtimali olan hükümlerde bir sonuç çıkaramayabilir fakat bu durumda olan müçtehidin iki görüşe sahip olduğunu söylemek gerekmez. Müçtehit araştırmasını yapar ve kendi görüşünü ortaya çıkarır. İmam Şafiî'nin iki görüşü belirtip daha sonra başka bir meselede tercih ettiği görüşü belirtmesi bu kısma örnek teşkil eder. Örneğin İmam Şafiî'den nakledilen besmele ile ilgili olarak onun Tevbe sûresi hariç diğer bütün sûrelerin ayeti olduğu şeklinde bir rivayeti yanında besmelenin Kuran'dan bir ayet olmadığı rivayeti İmam Şafiî'nin söz konusu meselede çelişkili içtihatlarda bulunduğu zannını taşımaktadır. İmam Şafiî'den sonra gelen talebeleri besmelenin Kuran'dan bir ayet olduğunu ve namazda okunması gerektiğini belirtmişlerdir.[114]

---

[111] Gazali, *Hakikatu'l-Kavleyn,* s.*270*.
[112] Gazali, *Hakikatu'l-Kavleyn*, s.281.
[113] Gazali, *Hakikatu'l-Kavleyn*, s.283.
[114] Gazali, *Hakikatu'l-Kavleyn*, s.285.

e. 5. Kısım: İmam Şafiî'nin iki görüş belirtmesi görüşlerin denkliğine ve ikisinin de tercih edilebilirliğine bir işaret olabilir. Yani fakihe "Dilersen bu görüşle fetva ver ya da diğer görüşle fetva ver." demek istemektedir. Gazalî bu yorumu Bakillani'ye nisbet etmekte ve bu yorumun bütün Şafiîlerce reddedilidiğini fakat kendisinin bu yoruma katıldığını ifade etmektedir.[115]

3. Sülemi'nin Getirdiği Çözümler

es-Sülemi de konuyu Gazalî gibi sınıflandırarak açıklamaktadır:

a. 1. Kısım: Şafiî'nin bir görüşü, bir ifadesinde mutlak, başka bir ifadesinde mukayyed olarak zikretmesi, bu görüşlerin birbirinden farklı olduğu zannını vermiş olabilir. Örneğin Şafiî bir görüşünde hayzın en kısa müddeti bir gün başka bir görüşünde ise bir gün bir gece olduğunu haber vermektedir. Meselede iki farklı görüşün var olduğu gözükmektedir. Konu ile ilgili olarak Maverdî, ayetten delil getirerek gün kelimesinin mutlak anlamda geceyi de kapsadığını dolayısıyla İmam Şafiî'nin iki görüşte de aynı anlamı kastetmiş olduğunu söylemektedir.[116]

b. 2. Kısım: İmam Şafiî'nin, manalarının aynı olan farklı lafızların birbirinden ayrı iki görüş gibi aktarılması, Şafiî'nin bir meselede iki görüşünün olduğu zannını oluşturmuştur.[117] Örneğin zıharda bulunan birine Şafiî "istersen öpüşme ve oynaşmayı kendine yasaklarsın" demektedir. Şafiî'nin sözündeki istersen lafzını mubah yasaklarsın lafzını ise haramlığa yorumlayanlar bu sözden yola çıkarak Şafiî'nin konu hakkında iki görüşü olduğunu belirtmişlerdir. Ne var ki istihbab (istersen) ve icap (yasaklarsın) beraber zikredildiğinde fiilin kerahetine işaret eder. Dolayısıyla Şafiî'nin belirttiği sözde tek görüş bulunmaktadır o da haramlığın olmayışıdır.

c. 3. Kısım: Görüşlerin farklı durumlara izafe edilerek aktarılması meselede farklı görüşlerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Fakat durumların farklılığı görüşlerin çelişmesine engeldir.[118] Bu kısma, mehri muhayyerlik şartıyla vermek meselesinde değinmiştik.[119]

---

[115] Gazali, *Hakikatu'l-Kavleyn*, s.297.
[116] es-Sülemi (es-Selemi), *Feraidu'l-Fevaid*, s.19.
[117] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.21.
[118] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.21.
[119] Tez metni, s.90

d. 4. Kısım: Kıraatin ve rivayetin farklı olarak aktarılması İmam Şafiî'de farklı iki görüşün oluşmasına sebep olmuştur. Abdest ile ilgili bir meselede ayetten yola çıkarak (لامستموا النساء)[120] şeklinde rivayet edilen kıraate göre hem dokunan hem de dokunulan kimselerin abdest almaları gerekmektedir. Çünkü لامس müşareke ifade eden bir baptandır. Başka bir rivayette لمس şeklinde geçmektedir. Şafiî, bu ifadenin gereği olarak sadece dokunanın abdest alması gerekir demiştir. Sonuç olarak İmam Şafiî'nin görüşleri tearuz halinde değildir. İmam Şafiî rivayetlerin gereğine göre yorum yapmıştır. İmam Şafiî'nin tercih ettiği لامس kıraatidir ve dolayısıyla hem dokunanın hem de dokunulanın abdestlerinin bozulduğudur.

e. 5. Kısım: İmam Şafiî iki görüşten biriyle amel ederken daha açık bir nas ile karşılaştığında amel ettiği görüşü terk etmiş ve açık bir nassa dayanarak amel etmiş olabilir. Sonuçta iki görüşle amel etmiş olması Şafiî'nin iki görüşü olduğu şeklinde yorumlanmasına sebep olmaktadır.[121]

f. 6. Kısım: İmam Şafiî kıyasa göre amel eder ve kıyasa muhalif bir zayıf hadisle karşılaşınca kabul etmiş olduğu "eğer hadis sahihse benim görüşüm odur" kuralı gereği hadise uyar. Bu şekildeki rivayetler Şafiî'nin iki görüşe sahip olduğunu vehmettirmektedir.[122] Daha önce belirtiğimiz gibi İmam Şafiî, hadisi kendi reyinden üstün görmektedir. Şayet İmam Şafiî iki görüş bildirip görüşlerden birine hadisi delil getirmişse tercih ettiği görüşün, hadisten delil getirdiği görüş olduğu anlaşılır.[123]

g. 7. Kısım: Birçok görüşün olduğu meselede iki görüşün bulunduğunu rivayet etmesi diğer görüşlerin iptalini haber vermek içindir.[124]

h. 9. Kısım: İki görüşün ortaya çıkmasının sebeplerinden birisi de Şafiî'nin benzer meselelerde farklı hüküm vermesini ashabın yanlış anlamasıdır. Bakillanî birbirinden farklı iki görüşü Şafiî'ye atfetmenin yanlış ve iftira olacağını haber verir. Ona göre Şafiî'den iki görüş nakledilmesi ya farklı zamanlarda söylenildiği için son görüşü tercih ettiği anlaşılamamış ya da görüşler farklı durumlar göz önüne alınarak

[120] Nisa, 43
[121] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.23.
[122] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.25.
[123] Tez metni, 29
[124] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.28.

ifade edilmiştir. Ashab bunu farkedemeyip iki görüşü de İmam Şafiî'ye atfetmiş olabilir.[125]

i. 10. Kısım: İmam Şafiî, içtihadı gereği iki farklı görüş ifade edebilir. Çünkü bir müçtehit savunduğu bir görüşe denk başka bir görüşle karşılaşırsa o görüşü gündemine alabilir ve onunla da amel edebilir. [126]

j. 11. Kısım: Farklı zamanlarda aktarılan iki görüş tenkit edilemez. Çünkü bir kimse bir görüşe sahipken daha sonra daha sağlam bir delil bulursa görüşünden vazgeçebilmektedir.[127]

k. 12. Kısım: Başkasına ait olan görüşleri isnatsız aktarması görüşlerin İmam Şafiî'ye ait olduğu zannını vermektedir. Terzi ve elbise sahibi arasındaki anlaşmazlıkta söz sahibi kimin olacağı konusunda İmam Şafiî'nin iki görüş aktardığı rivayet olunur. Aslında kavleyn izafesi İmam Şafiî'ye ait değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi İmam Azam ve İbn Ebi Leyla arasında cereyan etmektedir.[128]

l. 13. Kısım: Kimi yerde İmam Şafiî, iki görüş belirtmiştir. İmam Şafiî'nin iki görüşü olarak anlaşılan bu tarz yerlerde aslında Şafiî'nin tek görüşü vardır. İmam Şafiî'nin diğer görüşü teşvik veya caydırıcı olması nedeniyle belirtmiştir. Ecir-i müşterekin iş esnasında verdiği zararı tazmin konusunda Müzenî iki görüş aktarmaktadır. Bir görüşe göre tazmin gerekirken başka bir görüşe göre tazmin gerekmez. Rebi' İmam Şafiî'nin tazmin gerekir demesini işçinin fesada neden olabilecek keyfi davranışlarından korktuğu için caydırıcı olsun diye tazmin mükellefiyetinin olduğunu ifade etmiştir.[129]

m. 14. Kısım: Birbirine muhalif iki görüşü zikredip tercih edilen görüşü ne orada ne de başka meselede zikretmemesinin nedeni görüşlerin âlimlerce kabul edildiğini, tercih edilmeyecek derecede delillerin eşit olması veya kişiye tahyir yetkisi verilmesindendir. Şafiî, ashabını taklitten uzaklaştırmak için iki görüşten birini tercih ettirmeye sevk etmiş olabilir.[130]

---

[125] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.29.
[126] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.30.
[127] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.30.
[128] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, s.31.
[129] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*,32
[130] es-Sülemi, *Feraidu'l-Fevaid*, 33

Kanaatimizce bir mezhep imamının böyle bir gayeyle iki görüş bildirdiğini söylemek doğru gözükmemektedir.

C. GENEL OLARAK es-SİLSİLE KİTABININ YÖNTEMİ

es-Silsile furu' fıkıh sistemine göre yazılmış olup kendi döneminin izlerini yansıtmaktadır. Kitap, mezhep içerisinde ihtilafın olduğu konuları kazuistik sistemle ele almıştır. İlk ele aldığı konu usulle ilgilidir. Daha sonra taharet kitabıyla başlayıp itk kitabının alt bölümü olan ıtk-ı ümmühati'l-veled bölümüyle kitap son bulmaktadır.

Yazar, meselelerde ihtilafı belirtip farklı görüşlerin dayandığı delil ve asılları ortaya koymuştur. Dayandıkları delilleri açıklarken benzer durumda olan farklı konulara da aynı açıklamayı getirmiştir.

Müellif, *"bu meselede iki görüş var"* der ve görüş ayrılığının nedenini açıklamaktadır. Eğer diğer görüşün İmam Şafiî'nin kadim görüşü olduğunu belirtirse kavleyn ifadesinin kadim-cedid şeklinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadim-cedid dışında kalan kavleyn ifadelerini kimi yerde "*kavlan fi'l-cedid"* veya *"kavlan fi'l-kadim"* şeklinde belirtmiştir.

Yazar, İmam Şafiî'nin görüşlerini aktarırken onun bir görüşünü özel bir sebebe dayandırmışsa biz bu çalışmamızda İmam Şafiî'nin o görüşünü istisnaî bir fetva olarak ele aldık.

Yazar, meseleleri ele alırken İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüşü *el-Ümm* adlı eserini kaynak göstererek belirtmektedir. Mezhep içerisinde hangi görüşün tercih edildiğini "esahh görüş budur" diyerek açıklamaktadır. Yazar iki görüşten hangisinin tercih edildiğini belirtmediği yerlerde, dipnotlarda onun *el-Cem' ve'l-fark* ve *et-Tebsıra* adlı eserlerinden yararlanarak konuyla ilgili görüşünü dipnotlarda belirleyip aktarmaya çalıştık.

es-Silsile'de bazen bir kitabın bütün meselelerinde İmam Şafiî'nin aynı temele dayanan iki görüşü bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak da yazar, bölümün temelini

oluşturan asıl konusunda ihtilaf olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, lukata'nın emanet mi yoksa mülkiyeti iktisap etme mi olacağı şeklindeki ihtilaf lukatayla ilgili bütün meselelerde ortaya çıkmaktadır.

D. ŞAFİÎ'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TEMELLENDİRİLDİĞİ BÖLÜMLER

Yazarın kitabın girişinde ele aldığı ilk mesele usûl ile ilgilidir. Yazar, Peygamber (sav)'in sözlerini delil olarak almanın bir taklit mi yoksa içtihat mı sayılacağı hakkında ashab arasında oluşan ihtilafı ele almıştır.[131] İhtilafın kaynağı taklidin tanımıdır. Kimileri taklidi "hüccetsiz kabul etmek" şeklinde tarif etmişlerdir.[132] Bu tanımı kabul edenlere göre hadisleri kabul etmenin taklit sayılamayacağı barizdir çünkü hadisler bizatihi hüccettir. Bazılarına göre ise taklit, sözün kaynağının bilinmemesidir. Bu durumda hadisin kabul edilip edilmemesi hususunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bir görüşe göre hadisleri kabul etmek taklittir ki nitekim İmam Şafiî'nin görüşünün de taklit olduğu anlaşılmaktadır. İmam Şafiî, Rasulullah (sav) dışında başka birini taklit etmenin caiz olmadığını ifade etmektedir.[133] Bu ifade taklidin kabul edildiğini ortaya çıkartmaktadır. Diğer görüşe göre ise hadisleri kabul etmek taklit değildir. Cüveynî de bu ihtilafın nedenini Peygamber (sav) efendimizin hadislerinin vahiy mi yoksa kendi içtihadı mı olduğu tartışmasına dayandırmaktadır. Hadisler vahiy kaynaklı kabul edildiğinde hadisleri delil olarak ele almanın taklit olmayacağı savunulurken hadislerin bir içtihat ürünü de olabileceğini savunanlar hangi hadisin içtihad eseri olduğu hangi hadisin vahiy ürünü olduğu tam olarak bilinemeyeceği için hadisleri delil olarak kabul etmenin bir taklit olacağını iddia etmektedirler.[134]

İmam Şafiî hadisleri delil olarak almanın taklit olduğunu ifade ederken Sem'ani mahza bir ittiba' olduğunu söylemektedir. el-Amidî ise bu ihtilafın lafızlarda olduğunu

[131] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 96.
[132] Bu görüşün sahibi Gazali'dir. Bkz: eş- Şevkanî Muhammed b. Ali, *İrşadu'l-Fulûh*, thk. Ebû Hafs Sâmi b. el-Arabî el-Üserî, Riyad 2000, I, 443.
[133] Müzeni, *Muhtasar*, I, 299.
[134] el-Cüveynî, *es-Silsile*, 97.

mana itibariyle bir ihtilafın olmadığını ve bu konuda konuşmanın gereksiz olacağını söylemektedir.[135]

1. KİTABU'T-TAHARE'DE TARTIŞILAN KONULAR

Furu' fıkıh kitapları sisteminde ele alınan ilk bölüm taharet ile ilgilidir. Yazarımız Cüveynî bu sistemi esas almış ve bu bölümde 30 tane mesele ele almıştır. Biz bu otuz tane meseleden görüşlerin tearzununda tercihin nasıl yapıldığını belirten 11 meseleyi ele aldık.

a. Değerli Maden Kapların Kullanılması

Peygamberimiz (sav)'in altın ve gümüş kapların kullanımını nehyettiği hadis hakkında[136] İmam Şafiî farklı iki görüş ortaya koymuştur. İmam Şafiî kadim görüşünde altın ve gümüşün özü itibariyle değil kibir ve övünmeye sebep olacağından haram olduğunu ifade ederken cedid görüşünde ise altın ve gümüşün özü itibariyle haram olduğunu dile getirmiştir.[137] Bu mesele de ortaya çıkan farklı görüşler altın ve gümüş dışında diğer değerli maddelerden yapılmış kapların kullanımının haram olup olmaması tartışmasına zemin olmuştur.

Yakut, mercan zümrüt ve benzeri değerli taşlardan yapılan kapların helal veya haram oluşu, altın ve gümüş kapların hükmünün asıl olarak ele alınmasıyla iki farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İmam Şafiî, kadim görüşünde altın ve gümüş kapların haram olmasının illetini kibir ve övünmeye sebep olmasıyla açıklamıştır. Bu görüş neticesinde altın ve gümüş dışında kalan değerli taşlardan yapılan kaplarda da kibir ve övünme olabileceğinden bu kapların da haram olduğu bildirilmektedir. Usûl ve kavaid kitaplarında hüküm illet ile

---

[135] es-Sem'anî Ebu'l-Muzaffer, Muhammed b. Abdulcabbar, *Kavati'u'l-Edille fi Usuli'l-Fıkh*, thk. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemi, Riyad 1998, V, 98.

[136] Şafii, Malik'ten O da Nafi'den O da Zeyd b. Abdullah b. Amr'dan O da Abdullah b. Abdurrahman b. Ebu Bekir'den O da Ümmü Seleme validemizden Peygamberimizin (sav) şöyle buyurduğunu aktarır: Altın ve gümüş kaptan bir şey içen kimse karnına cehennem ateşi doldurur. Buhârî, Eşribe 28; Müslim, Libâs 1; İbni Mâce, Eşribe 1.

[137] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.100.

bulunur, illetin varlığı ve yokluğunun hükmün varlığı ve yokluğuyla paralel olduğu ifade edilmektedir.[138]

İmam Şafiî cedid görüşünde ise altın ve gümüş kapların haram olmasının illetini altın ve gümüşün sıfatı ile değil bizzat özü ile açıklamıştır.[139] Bu yorumuyla, altın ve gümüş dışında değerli taşlarla yapılan kaplar haram olmaktan çıkar.[140]

Yukarıda belirtildiği gibi İmam Şafiî'nin hadise farklı iki yorum yapması hadiste belirtilmeyen başka bir meselede farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Değerli maden kapların kullanılması ile ilgili meselede iki görüş zikredilmiş ve görüşler İmam Şafiî'ye nisbet edilmiştir. İmam Şafiî'ye nisbet edilen görüşler İmam Şafiî'nin altın ve gümüş kapların kullanılması ile ilgili kadim ve cedid görüşlerinden tahriç edilmiş ve İmam Şafiî'nin kavleyni olarak ifade edilmiştir.

İmam Şafiî'nin kadîm-cedîd olmak üzere iki görüşü vardır. Cedîd görüşleriyle amel etmiş ve kadîm görüşlerinden ise rücu etmiştir. Şafiî mezhebinde kadîm görüşlerin mezhebyen sayılıp sayılmayacağı hususunda üç farklı durum zikredilmiştir.[141]

Birinci durum kadîm görüş cedîd görüş aksine olduğu meselerdir. Cumhura göre İmamın nassında belirtilen görüş cedîd olduğu ve İmamın kadîm görüşten vazgeçtiği için, hiçbir surette bununla amel edilemeyeceğinden kadîm görüş mezhebin görüşler arasında sayılmamaktadır. Vazgeçilen görüş vazgeçen için artık bir görüş sayılmamaktadır.[142]

Bazı Şafiîlere göre ise bir müçtehid eski görüşünün aksine bir görüş beyan ederse o görüşten vazgeçtiği anlamına gelmeyeceği mesele hakkında müçtehidin iki görüşü (kavlan) ortaya çıkacağını iddia etmişlerdir.[143]

İkinci durum ise kadîm görüşün İmam Şafiî'nin cedîd görüşünün aksine bir görüş olmadığı meselelerdir. Bazı âlimler kadîm görüşün cedîd görüşe muhalif olmadığı meselelerde kadim görüşün de İmam Şafiî'nin görüşü olduğunu iddia etmiştir.[144]

---

[138] el-Attar, Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-Attar, *Haşiyetü'l-attar ala cem'il-cevami'* Beyrut, (t.y) II, 12.
[139] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 3a.
[140] Şafii mezhebinde ezhar olan görüşte haram olmayışıdır. Nitekim Müzeni ve Rebi'den böyle nakledilmiştir. Haram olduğuna dair rivayet de Harmele'den aktarılmıştır.
[141] Özdemir, *Kavramların Gelişimi,* s.139.
[142] Nevevî, *el-Mecmu',* c.1 s.109.
[143] Nevevî, *el-Mecmu', c.*1 s.109.

Üçüncü durum ise kadîm görüşün bir hadis ile desteklendiği meselelerdir. İkinci durumda olduğu gibi bazı âlimler bu tür kadim görüşleri de İmam Şafiî'ye nisbet etmişlerdir.[145]

İkinci ve üçüncü durumlarda belirtildiği üzere kadîm görüş cedîd görüşün aksine değilse ya da kadîm görüş bir hadis tarafından desteklenmişse İmam Şafiî'nin bir görüşü olarak kabul edilmiş ve fıkıh kitaplarından bazı meselelerde bundan dolayı İmam Şafiî'nin iki görüşü olarak zikredilmiştir.

b. Elleri Dirseklerden Kesilmiş Kimsenin Abdesti

Ayette "ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın"[146] ifadesi geçmektedir ve Şafiî mezhebinde dirseklerin de ellerle beraber yıkanması gerekir. Kesilen elin dirseklerinin yıkanıp yıkanmaması konusunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş nakledilmiştir.[147] Bu görüşler ayeti açıklarken elde edilen farklı asıllardan kaynaklanmaktadır. Müzenî'nin rivayet ettiği görüşte; dirseklerin yıkanması ayette bizzat kastedilmiş ve dirsekleri yıkamanın gerekliliğinin ele tabiiyetinden dolayı olmadığını, bizatihi farz olduğunu haber vermiştir. Bu görüş dirseklerin yıkanmasının gerekli olduğunu haber vermektedir.[148]

Rebi'n rivayet ettiği başka bir görüşte ise dirseklerin yıkanmasının farz oluşu dirseklerin ellere dirsek kemiğiyle bağlı olmasıyla açıklanmaktadır. Yani dirseklerin yıkanmasının farziyeti ele tabiiyetindendir, elin olmaması da dirsekleri yıkamanın gerekli olmadığını göstermektedir.[149]

Yukarıdaki meselede farklı görüşlerin oluşması İmam Şafiî'nin ayeti nasıl anladığı konusunda farklı yorumlara neden olmuştur.

---

[144] Nevevî, *el-Mecmu',* c.1 s.109.
[145] Nevevî, *el-Mecmu',* c.1 s.110.
[146] Maide, 5/6.
[147] el-Cüveynî, *es-silsile,* s.116.
[148] el-Cüveynî, *es-silsile,* s.118*;* bkz: Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Müzeni el-Mısrî eş-Şafii, *el-Muhtasar,* thk. Muhammed Abdulkadir Şahin, Beyrut 1998, s. 8.
[149]el-Cüveynî, *es-silsile, 5b;* bkz: Şemseddin el-Hatib Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî el-Kahiri eş-Şafii *Muğni'l-muhtac ila ma'rifet'i-elfaz'l-minhac,* thk. Muhammed Halil Aytanî, Beyrut 1997, I, 92; Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Müri en-Nevevi eş-Şafii, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mutiî, Cidde, (t.y) I, 423.

c. Ateşin Temizleyici Olma Özelliği

Ateşin temizleyiciliği hakkında biri mansus diğeri muharraç olarak İmam Şafiî'den iki farklı görüş rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre Şafiî'nin Taharet kitabında Müzenî tarafından aktarıldığı üzere istincayı tek taşla yapmanın yeterli olamayacağı, suyun kullanılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı temizliğin sadece suyla yapılabileceği söylenmektedir. Nitekim bedevinin bevlini yaptığı yerin güneş tarafından kurumasına rağmen Peygamber efendimiz tarafından üzerine su dökülmesi emrolunmuştur. Diğer görüş ise İmam Şafiî'nin *İmla* adlı eserinde tek taşla istincanın olmayacağı fakat güneşe döndürülerek kurutulursa temizleyici olabileceği aktarılmıştır. Nitekim bunu delil olarak alan bazı ashab, üzerine bevledilen kerpicin güneş önünde durması veya ateş üzerinde kurutulması sonucu temizleyici olabileceğini söylemektedir.[150]

İmam Nevevî, Cedid görüşte ateşin temizleyici olmadığını, kadim görüşte güneş tarafından kurutulması veya müruru zamanla temizliğin olduğunu ifade etmiştir.[151]Bu meselede iki görüş zikredilmiştir. Ashabın tahriç ettiği ikinci görüş İmam Nevevî'nin ifade ettiği gibi İmam Şafiî'nin kadim görüşüdür.

d. Karşı Cinsiyetten Sabi ve Yaşlıya Dokunmanın Abdesti Bozması

Şafiî mezhebinde karşı cinsiyetteki bir insana dokunmak abdesti bozar. İmam Şafiî, kadim görüşünde abdestin bozulmasını şehvet duygusuyla yorumlamış ve sabilerin abdesti bozmayacağı görüşüne sahip olmuştur. Cedîd görüşünde ise ayette geçen "kadınlara dokunduğunuzda"[152] ifadesinden yola çıkarak erkekler için nisa kapsamına giren çocuk, kadın herkesin abdesti bozacağına kani olmuştur.[153] Müellifimiz *el-Cem ve'l-fark* adlı eserinde Şafiî mezhebinde çocukların şehvet uyandıracak fiziksel eksikliğinden dolayı abdesti bozmayacağını fakat yaşlı kadınların

[150] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.149.
[151] Nevevî, *Ravdatu't-talibin*, I, 139.
[152] Maide 5/6.
[153] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.125; İmam Nevevi, Şafii mezhebinde şehvet duygusu vermeyecek kadar küçük olan çocuğun abdest bozamayacağını haber vermektedir. Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, I,79.

şehveti uyandırmasa da fiziksel olarak eksiksiz olmasından dolayı abdesti bozacağını bildirmiştir.[154]

İmam Şafiî'nin ayete verdiği mana birinde mutlak bir anlam taşımaktayken diğerinde ise mukayyed bir ifade arzetmektedir. Karşı cinse dokunmanın abdesti bozacağı ile ilgili ayette nisa kavramı İmam Şafiî'nin kadim görüşünde şehvet uyandıran kadınlar olarak kayıtlandırılmıştır. Cedid görüşünde ise nisa kelimesi mutlak olarak ele alınmıştır. Şafiî âlimler ise nisa kelimesini mutlak olarak ele almışlar ve sabileri nisa kavramı dışında tutup yaşlıları ise bu kavram içinde değerlendirmişlerdir.

e. Abdestte Özel Durumları Genel Hükme Bağlamaktan Doğan İhtilaflar

Şafiî mezhebinde temizleyici madde olarak yalnızca su kabul edilmektedir. Gaita ve bevlin temizliğinde ise taşların kullanılmasına da cevaz verilmektedir. Şafiî mezhebinde taşlarla beraber su kullanmak tavsiye edilmiş olsa da sadece taşların kullanılmasıyla da gaita ve bevlin temizliğinin yeterli olacağı genel olarak kabul edilmiştir.[155]

Gaitanın farklı yerden çıkması veya ğaita bölgesinden farklı bir şeyin çıkması ihtilaf konusu olmuştur. Acaba bu durum tahareti bozan gaita hükmünde mi yoksa sadece su ile temizlenmesi gereken diğer necasetler gibi mi değerlendirilecektir?

Midesi üzerinde[156] açılan yolla dışkısını yapan kimsenin temizliğini sadece taşlarla yapmasının yeterli olup olmaması hakkında İmam Şafiî'den iki farklı asıl aktarılmıştır.[157]

Birinci asla göre: Kişi ğaitasını mutad yollardan veya farklı yollardan da yapsa tahareti bozar. Çünkü naslarda çıkış yeri değil "ğait[158]" ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla ihtiyacını giderdiğinde taşlarla temizlemesi yeterlidir. Nasıl ki normal bir

[154] Ebû Muhamed Rüknü'l-İslâm Abdullah b. Yusuf b. Abdullah el-Cüveynî, 438/1047 *el-Cem ve'l-fark*, thk. Abdurrahman b. Selame b. Abdullah el-Mezinî, Beyrut, 2004, I, 142.
[155] İmamu'l-Harameyn, *el-Matlab*, I, 111.
[156] Üzerinde kaydını özellikle belirtmek gerekir. Çünkü Yazar yine el-Cem ve'l-fark adlı eserinde mide altından açılan yolların normal yollar olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bknz: el-Cüveynî, *el-Cem ve'l-Fark*, I, 142.
[157] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.127.
[158] Maide 5/ 6.

kimsenin istincasını taşlarla yapması yeterliyse bu durumda olan bir kimsenin de taharetini taşlarla alması yeterli olacaktır.[159]

İkinci asla göre: Nadir bir yerden çıkıyor olması tahareti bozmaz. Mide üstünden çıkan şeyler kusmaya benzer ve temizliği için sadece su gereklidir.[160]

Bu mesele üzerine bir başka mesele de şu şekilde bina edilmiştir: Mutad çıkış yerinden mutad olmayan şeyler çıkarsa bunların temizliği hakkındaki hüküm az önce belirttiğimiz bu iki farklı asıl üzerine yorumlanmıştır. İlki mutad çıkış yerinden çıkan her şey aynı şekilde mutad (gaita veya bevl) kabul edilir ve temizliği için taşlar yeterli olur. İkinci görüş ise mutad çıkış yerinden çıkan şey mutad değilse taşla temizlenmesi caiz olmaz, kesinlikle su ile temizlenmelidir.[161]

Iraklı Şafiî ulemasına göre gaita ve bevlin dışında çıkan şeyler abdesti bozmuyorsa su dışında taşlarla temizlenme söz konusu olmayacağı hususunda İmam Şafiî'den tek görüş vardır.[162]

İmam Şafiî'nin bir meselede iki görüş zikretmesi iki asla dayandırılmış ve başka bir mesele de söz konusu olan meseleye bina edilerek ifade edilmiştir.

f. Tek Teyemmümle Bir Farz ve Bir de Adanmış Namazı Beraber Kılma

Tek teyemmümle bir farz ve bir de adak namazının kılınp kılınamayacağı konusunda Şafiîler arasında iki görüş ortaya çıkmıştır. Bu iki görüşün ortaya çıkması şu mesele üzerine bina edilmiştir:[163]

Bir kimse mutlak olarak bir namazı adarsa ve sonrasında adak edindiği namazı tek rekât olarak sınırlarsa namazı tek rekât olarak kılması yeterli olur mu? Birinci görüşe göre namazı iki rekât kılması gerekir. Çünkü adak yaparak namazı üzerine farz kılmıştır. Farz namazların en azı da iki rekâttir. Bu görüşte adak edinilen namaz normal bir farz namazı hükmünde olduğu için Şafiîlerden bir kısmı tek teyemmümle hem farz

---

[159] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 7b.

[160] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.129; Muhakkik İmam Nevevi'den naklederek, Şafii mezhebinde ezhar olan görüşe göre taharetin bozulacağını ve temizliğin su ile de yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Müzeni'nin tercih ettiği görüşün de bu olduğu Gazali, Cürcani ve Rafii'nin de bu kanatte olduğunu söylemektedir. el-Mehamilî'nin ifade ettiği taşların yeterli olacağı zayıf bir kavl olarak kalmıştır. Nevevî, el-*Mecmu'* II, 9.

[161] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.130.

[162] İmamu'l-Harameyn, *el-Matlab,* I, 111.

[163] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.132.

hem de nezir edilen namaz kılınamaz demiştir. İkinci görüşe göre kişi namazı kendi üzerine nasıl adak kılmışsa o şekil üzerine namazı eda eder.[164] Namazlar da nafile olduğunda tek rekât olarak kılınabilir ve bu durumda adak edinilen namaz farz hükmünde fakat sünnet namazı şeklinde kılınır. Bu görüşteki Şafiîler tek teyümmüm ile farz ve nezredilen namaz kılınabilir demişlerdir.[165]

Yukarıdaki meseleye benzer bir durum da kurban kesme bahsinde gerçekleşmektedir. Bir kimse mutlak olarak hedy adağını adarsa kurban bayramında keseceği farz hedy (kıran veya temettü haccı yapan kimsenin keseceği şükür kurbanı) hem adak hem de farz hedy sayılabilir mi? Birinci görüşe göre adak edindiği için ayrıca bir koyun (şat) kesmesi gerekir; çünkü adak farza ekleme yapmak demektir. İkinci görüşe göre ise adak edinilen hedy hükmen farz olsa bile şeklen farz gibi değildir. Yani koyun yerine horoz, tavuk veya bir parça et de verilebilir. Çünkü farziyet kişiden doğmuştur.[166] Bu iki mesele sonucunda koyun yerine horoz, tavuk veya bir et parçası kurban olarak verilebilir diyenlere göre tek rekât namaz da adak yapılarak kılınabilir.

g. Gusl ile Abdest Almak Zorunda Olup Yeterli Suya Sahip Olamamak

Cünup olduğu halde teyemmüm alıp sonra abdesti bozulur ve namaz vakti çıkmadan abdest alacak kadar su bulan bir kimsenin abdest ve gusl arasında ne yapacağı hususunda İmam Şafiî'den nakledilen bir görüşe göre var olan suyu kullanır ve geri kalan bölüm için teyemmüm alır. Çünkü ayette "Su bulamazsanız teyemmüm alın"[167] ifadesi bulunmaktadır. Diğer görüşte ise kefaret ile kıyas yapılarak şu sonuca varılmaktadır. Kefaret gereği bir köleyi hür bırakmak zorunda olup, yarısını hür edebilecek güçte olan kimsenin, kölenin yarısını hür bırakması yeterli olmayacağından kefaretini alternatif olan oruçla yerine getirmesi gerekir. Teyemmüm de suyun alternatifidir. Su bulunmadığında veya yeterli olmadığında teyemmüm alınır.[168]

---

[164] el-Cüveynî, adak namazların yapılması zorunlu sünnet ibadet şeklinde yorumlayıp onun farz ibadetler derecesine ulaşamayacağını haber vermektedir. el-Cüveynî, *el-Cem ve'l-fark,* I, 185.
[165] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.133.
[166] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.134.
[167] Nisa, 4/43.
[168] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.141 . Cedid görüşe göre vucüdun bazı yerlerine yetecek kadar su varsa onu kullanır diğer bölümleri için teyemmüm alır. Kadim görüşe göre ve *İmla* adlı eserde belirtilen görüşe göre ise suyu terkeder teyemmüm alır. Nevevî, *el-Mecmu',* II, 309.

h. Necasetin Temizlenmesi

Köpeğin yaladığı kabın yıkanması esnasında suyun elbiseye sıçraması sonucu elbisenin necisliği ile ilgili İmam Şafiî'nin talebeleri arasında iki görüş ortaya çıkmıştır.[169]

Farklı görüşlerin ortaya çıkmasının nedeni necasetin temizlenmesi esnasında kullanılan suyun durumuyla ilgili olarak İmam Şafiî'den rivayet edilen iki cedid görüştür.

Birinci görüş, necasetin üç temel vasfı olan renk, koku ve tat etkisi yoksa suyun temiz olduğuna hükmedilmesidir. Delilleri de "kokusu ve tadı bozulmayan bir su necis değildir"[170] hadisi şerifidir. [171] Birinci görüşe göre köpeğin değdiği kabı (su miktarı kulleteynden az ise[172]) yıkayan kimsenin kullandığı suyun elbisesine değmesi neticesinde suyun vasfının değişip değişmemesine bağlı olarak elbisenin necis veya temiz olduğuna hükmedilir.[173]

İkinci görüş, vasıfların kapalı ve temizliğin kesinleşmemiş olması nedeniyle temizlikte kullanılan suyun necis olduğuna hükmedilir.[174] Bu görüşe göre de kabın temizliği esnasında suyun elbiseye teması elbiseyi de necis kılmaktadır ve elbise, köpeğin yalaması sonucu kabın yıkanması gibi gereken şekilde yıkanır.[175]

İmam Şafiî'nin bir de kadim görüşü vardır ki mâ-i müstamel[176] (kullanılmış su)'in her durumda temiz olduğudur. İmam Şafiî'nin bu görüşüne göre temizlik için kullanılan su elbiseye temas etse de elbiseyi necîs kılmaz.[177]

---

[169] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.168.
[170] İbn Mace, Kitabu't-tahare, 10.
[171] el-Cüveynî, *es-Silsile*, 11b.
[172] Kulleteynden fazla ise temiz olarak hükmedilir. el-Cüveynî, *el-Cem' ve'f-fark*, I, 223.
[173] Maverdî, el-Havi'l-kebir, I, 302.
[174] A.g.e, *es-Silsile*, 11b.
[175] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark*, I, 223.
[176] Şafii fıkhında ma-i musta'mel (kullanılmış su) iki kısma ayrılır. Birinci kısım, hadesten taharet için kullanılmış sudur ki temizdir fakat temizleyici değildir. İkinci kısım, necaseti temizlemek içim kullanılmış sudur. İmam Şafii'nin kadîm görüşünde temiz olduğu kabul kabul edilirken cedîd görüşünde ise iki farklı görüş vardır. Yukarıda bahsi geçen konu da necaseti temizlemek için kullanılan sudur. Bkz: Maverdî, *el-Havî'l-kebîr*, I, 300.
[177] Nevevî, *el-Mecmu'*, I, 212.

Cedîd görüşte İmam Şafiî'den iki farklı rivayet aktarılmıştır. İmam Şafiî'nin belirttiği görüşlerden birincisi hadisle ikincisi ise kıyasla delillendirilmiştir. İmam Şafiî'nin hadis varken kendi reyini tercih etmeyeceği malumdur.

i. Necis Bir Deriden Yapılmış Su Kabı İçerisinde Kulleteyn Miktarında Suyun Kullanılması

Necis bir deriden yapılmış su kabı içerisinde kulleteyn miktarında su bulunursa, bu suyun temiz kabul edilip edilmeyeceği hususunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş nakledilmiştir.[178]

Birinci görüşe göre kulleteyn miktarına ulaşmışsa kabın bütünü yani leş tarafına yakın olsun uzak olsun her durumda temiz olduğu ifade edilmektedir.[179] Delil olarak da "kulleteyn miktarına ulaşmış sular temiz hükmündedir." hadisi şerifi kullanılmıştır. [180]

İkinci görüşte ise kulleteyn miktarı kabın bütününe göre değil de suyun alındığı bölüm göre değerlendirilmektedir. Nitekim suyu aldığı bölge kulleteyn miktarı değilse temiz değildir.[181] İmam Şafiî'nin cedid görüşü de bunu yansıtır.[182]

Yazar *et-Tebsıra* adlı eserinde konuyu şu şekilde izah etmektedir: Kulleteyn miktarını aşmış durgun bir suyun içerisinde necis bir madde bulunursa İmam Şafiî'nin cedîd görüşüne göre suyu aldığı yer ile necis madde arasında kalan suyun miktarı kulleteynden fazla değilse alınan su necistir. Cüveynî, İmam Şafiî'nin bu görüşünü ihtiyaten söylemiş olduğunu ifade etmektedir.[183] Şafiî fukahanın çoğunluğu kulleteyn miktarını aşmış suyun tümünün temiz olduğunu, necasete en yakın yerden de su alsa yine temiz olduğuna hükmetmektedir.[184]

---

[178] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.151.
[179] Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas Şafii, 204/820 *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzi Abdulmuttalib, Daru'l-Vefa, Mısır, 2001, II, 8.
[180] Ebu Davud, Tahare, 33; Tirmizi, Ebvabu't-tahare, 50.
[181] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.152.
[182] Müellif, *et-Tabsire* adlı eserde ezhar olan görüşü şöyle anlatır: Durgun suyun içine leş düşerse suyun bütününe değil de temizlik için alınan kısmına bakılır. Şayet kulleteyn miktarı alınmışsa temizdir, temizleyicidir. Bknz: Ebu Muhammed Rüknü'l-İslâm Abdullah b. Yusuf b. Abdullah el-Cüveynî, 438/1047 *et-Tabsire* thk. Muhammed b. Abdülazîz b. Sedis. Kahire : Müessesetu Kurtuba, 1993, s. 208.
[183] el-Cüveynî, *et-Tebsıra,* s.208.
[184] Maverdî, *el-Havî'l-kebîr,* I, 337.

İmam Şafiî'nin söz konusu meselede iki görüşü kitaplarda zikredilmişse de suyun necis olacağına dair görüşünün ihtiyaten verilmiş istisnai bir fetva olduğu yazar tarafından ifade edilmektedir.

j. İstihaze ve Hayzı Temyiz Etme

Hayız dönemine yeni girmiş bir hanım istihâze kanı görse ve istihâze olduğu günleri de ayıramaz ise eşinin o kadına hangi günlerde cinsel münasebette bulunacağı hakkında iki mesele vardır. Bu meseleler iki asla dayandırılır ve her asıl için de iki görüş vardır.[185]

1. Asıl: İlk defa adet kanı görüp istihazeden dolayı uzun süre kanı kesilmezse kadın hakkında en kısa hayız süresi olan "bir gün bir gece" olarak mı yorumlanır yoksa genel kabule göre beş, altı veya yedi gün olarak mı yorumlanacağı hususunda İmam Şafiî'den aktarılan iki görüş vardır. Birinci görüşe göre namaz farziyeti asıl olduğu için hayzı en kısa süre tutmak gerekir. İkinci görüşe göre ise hadisi şerifte istihâze olan kadın için Peygamber efendimizin altı veya yedi gün adet olarak geçirmesinin yeterli olduğunu ifade[186] ettiği görüştür.

2. Asıl: Hayız günleri konusunda bir karar verildikten sonra şüpheli olan iştihâze günleri hakkında nasıl bir hükme tabii tutulur?[187] İmam Şafiî'den bu konuda iki farklı görüş aktarılmıştır. İlk görüşe göre normal temiz kadınlar gibi hüküm verilir. İkinci görüş ise ihtiyata binaen namaz kılar, oruç tutar fakat eşine yaklaşmaz ve tuttuğu orucu temizlendiği zaman kaza eder.[188]Cüveynî'nin ifadelerinden ikinci görüşün ihtiyaten belirtildiği anlaşılmaktadır.

k. Sivrisineğin Kanının Muaf Oluşu[189]

Sivrisinek, bit ve benzeri akıcı kanı olmayan hayvanların kanlarının temizlenmekten muaf olduğu konusunda görüş birliği vardır. Elbiseye sivrisinek kanı

---

[185] el-Cüveynî, es-Silsile, s.160.

[186] Ebu Davud, *Sünen,* Tahare, 274.

[187] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.161.

[188] Muhakkik (es-*Silsile* s.161)müelliften naklederek şunu ifade etmiştir: Hayz ve tuhr ile ilgili olarak şunu söylemiştir: hayzda asıl olan en kısa süredir, tuhr müddetinde asıl olan en uzun süredir. Bkz. el-Cüveynî, *el-Cem ve'l-fark* I, 292.

[189] Müellif bu meseleyi namaz kitabında ele almıştır; fakat konu temizlik bölümünde işlendiği için biz de temizlik kitabı altına almayı uygun bulduk.

kadar koyun, keçi ve benzeri hayvanların kanı veya sivrisinek kadar olan kanın ne olduğu bilinmiyorsa böyle bir elbisenin temizliğinin hükmü hakkında iki görüş vardır.[190] Bu görüşler kanı akıcı olmayan hayvanların kanının elbiseyi necis yapmamasının illeti hususunda farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır.

Birinci görüşe göre kanı akıcı olmayan hayvanların kanının temizlikten muaf olması bu tür hayvanlarda kanın az olmasından dolayıdır. Dolayısıyla elbiseye bulaşan kan miktarı bir sivrisinek kanı kadar ise temizlenmekten muaf olur. Diğer görüş ise kanı akıcı olmayan hayvanların kanının af olunması bu tür hayvanların engellenebilmelerinin zorluğundandır. Çünkü sivrisinek gibi hayvanların diğer hayvanlardan farklı olarak farkına varılması ve engellenmesi zordur.

Cüveynî, kanı akıcı olmayan hayvanların kanının temizlikten muaf olmasının illeti olarak ikinci görüşü tercih etmektedir.[191]

İhtilafın nedeni İmam Şafiî'den aktarılan iki farklı görüştür. İmam Şafiî, bir görüşünde az bir miktarda kan veya irinin namaz kılan bir kimsenin elbisesine bulaşması necasete neden olmayacağı için namazını iade etmesi gerekmez derken başka bir görüşünde ise az bir miktar da olsa bevl ve benzeri bir necaset namaz kılan kimsenin elbisesine değerse namazını iade etmesi gerekir demektedir.[192] İmam Şafiî'nin ikinci görüşü birinci görüşle beraber ele alındığında necasetin muaflık illetinin azlık olamayacağı açıkça görülmektedir.

Şafiî mezhebinde söz konusu meselede iki görüşün varlığı İmam Şafiî'nin mesele hakkında belirtmiş olduğu illetin farklı yorumlanmasıdır.

2. KİTABU'S-SALÂT'TA TARTIŞILAN KONULAR

a. Ezan Okurken Ara Verme[193]

Ezan okurken ara verildiğinde ezanın tekrar baştan mı okunacağı yoksa bırakıldığı yerden mi devam edileceği konusunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş aktarılmıştır. Bu meselenin esasını oluşturan mesele Tavaf'ta ara vermenin tavafı baştan başlamayı gerektirip gerektirmeyeceği meselesidir. Şafiî bir görüşünde Peygamber

[190] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.178.
[191] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark*, I, 457.
[192] İmam Şafii, *el-Ümm*, I, 55.
[193] Verilen ara fazla ise ezanın baştan başlanılmasında ittifak vardır. Nevevî, *el-Mecmu'*, III,122.

Efendimiz (sav)'in "Tavafta ara verilen en uzun süre sizin namazda olmanızdır"[194] hadisi şerifini delil sayarak tavafta ara verilebileceğini dolayısıyla tavafın baştan başlamayacağı gibi ezanın da baştan başlamasının gerekmediğini ifade etmektedir. Diğer görüşte ise tavafta ara vermenin tavafı bozacağını aynı şekilde ezanda da ara vermenin ezanı bozacağı için baştan başlanılması gerektiği ifade etmektedir.[195]

Yazar Hac kitabında tavafta ara vermek ile ilgili bahsi anlatırken meseleyi ezana dayandırarak anlatacaktır. Yani iki mesele birbirine dayanak teşkil etmektedir.

b. Bir Beldede İki Farklı Yerde Cuma Namazının Kılınması

Bir beldede iki farklı yerde Cuma namazı kılınırsa iki grubun namazının sıhhati hakkında İmam Şafiî'den iki farklı rivayet vardır.[196] Birinci görüşe göre iki grubun da Cuma namazı geçersiz olur ve yeniden toplanmaları, vakit geçmemiş ise eda etmeleri gerekir. Diğer görüşe göre ise Cuma namazı yerine öğle namazı kılmaları gerekir.[197] Yazar, bu görüşlere temel olarak şu meseleyi aktarır: Nikâh meselesinde kadına iki velinin tayin edilip iki velinin de bu kadını farklı kişilerle nikâhlaması konusunda iki görüş vardır: [198]

Birinci görüşe göre: iki velinin birbirinden ayrı olarak nikâh kıyması yeterli değildir. Bu durumda yapılan nikâhlar geçersiz olur. Cuma namazının geçersiz olması da buna dayandırılır. [199]

İkinci görüşe göre ise: hadiste geçen "ilk kim kıydıysa onun nikâhı daha doğrudur" sözü doğrultusunda[200] kimin daha önce nikâhı kıydığı hususunda bir tereddüt varsa o zaman nikâh mevkuf duruma düşer. Cuma namazında da ilk kılan grubun namazı geçerlidir. İlk kılan grubun hangisi olduğu konusunda bir tereddüt varsa Cuma

---

[194] Nesaî *Sünen,*Menasiku'l-hac, 159.

[195] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.174; Detaylı bilgi için bkz: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Maverdî, *el-Havi'l-kebir hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzeni***,** thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut 1994, II, 47; er-Rafiî Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim el-Kazvini eş-Şafii, *el-Muharrar,* thk. Muhammed Hasan İsmail, Beyrut, 2005, 28; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtac,* I, 413.

[196] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.200.

[197] Şeyhayn (İmam Rafiî ve İmam Nevevî)'nin tercih ettiği ve şafiilerin çoğunun kabul ettiği görüş ikinci görüştür. Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* I, 421.

[198] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.201.

[199] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.201.

[200] Ebû Davud, Nikah, 22.

namazını yinelemek yerine her grubun doğru yapma olasılığı bulunduğundan öğle namazı kılınır ve Cuma namazının sıhhati ile ilgili kesin hüküm verilmez.[201]

Yazar yine meseleleri birbirine dayanak teşkil ederek aktarmıştır. İki meselede üç görüşün varlığı meselelerin birbirine dayanak teşkil etmesindendir.

c. Malın Zarara Uğraması Endişesine Binaen Korku Namazı

Bineği üzerinde olan bir adam sel korkusundan ağaca tırmanıp kendini kurtarmaya gücü yettiği halde bineğiyle kaçıp namazını ima ile kılarsa bu kişinin namazını kaza edip etmemesi hakkında İmam Şafiî'den iki görüş aktarılmıştır. Bu görüş ayrılığı şu asıl üzerine bina edilmiştir: [202]

Malını korurken başkasının malına zarar veren kimsenin tazmin sorumluluğu hakkında iki görüş vardır. Görüşlerden biri, mal kaybının can kaybı gibi olmadığı ve mal kaybının cana göre daha hafif bir mazeret olduğundan hareketle mal kaybı korkusundan namazın ima ile kılınmasına cevaz vermemişlerdir. Bu bakış açısına göre malını korurken namazını ima ile kılmak durumunda kalan kimsenin namazını kaza etmesi gerekir. [203]

Mezhep içerisinde daha çok kabul gören diğer görüş ise "malı uğruna ölen kimse şehittir"[204] hadisinden yola çıkarak mal ve can kaybını eşit görmüş ve mal korkusundan namazını ima ile kılan kimselerin namazlarını kaza etmesi gerekmediği sonucuna varmıştır.

İmam Nevevî, *el-Mecmu'* adlı eserinde korku namazını şu şekilde anlatmaktadır. İmam Şafiî ve ashabı korku namazını savaşa tahsis etmiş değillerdir. Zarar verecek olan bir köpek, yılan ve benzeri hayvandan olduğu gibi hırsız, gaspçı gibi tehlikeli şahıslardan kaçan kimselerin de namazı korku namazı yerine geçer.[205] Kendi nefsini yüksek bir yere çıkartarak kurtarabilen bir kimse malını da yanına alarak kaçabilirse kaçması caizdir. Şayet mal hayvan ise yine korku namazı gibi ima ile kılabilir, mal hayvan değilse iki görüş vardır. Fakat sahih olan görüş caiz oluşudur.[206]

---

[201] el-Cüveynî, es-*Silsile,* s.202.
[202] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.202
[203] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.202.
[204] Buhârî, *el-Cami,* Mezâlim 3.
[205] Nevevî, *el-Mecmu'* IV, 315.
[206] Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* I, 455.

d. Teşrik Tekbirleri

Teşrik günlerinden önce kılmadığı namazlarını teşrik günlerinde kaza eden veya teşrik günlerinde kılması gereken namazlarını kılmayıp teşrik günleri dışında kazaya bırakan bir kimsenin tekbir getirmesinin sünnet olup olmadığı hakkında iki farklı görüş aktarılmaktadır. Bu farklı iki görüşün ortaya çıkmasının asıl nedeni tekbirin vaktin sünneti mi olduğu yoksa teşrik günleri içerisinde kılınan farz namazlarının sünneti mi olduğu hakkındaki ihtilaftır. [207]

Tekbir, bir görüşe göre vaktin sünnetidir dolayısıyla o vakitlerde kılınan tüm farz namazların akabinde tekbir getirilmelidir.[208] Teşrik günlerinde kılınmayan farz namazları daha sonra kılındığında tekbir getirilmesi gerekli değildir.

Diğer görüşe göre ise tekbir, teşrik günleri içerisindeki farz namazlarının sünnetidir ve o farz namazların vaktinde kılınmayıp kazası bayramdan sonra kılındığında tekbirin getirilmesi gereklidir. Fakat önceden kılınmayan bir farzın teşrik günleri içerisinde kazası kılındığında tekbir getirilmesi gerekli değildir.

Tekbirin sünnet namazlarından sonra da getirilmesinin sünnet olup olmaması hakkında da iki farklı yorum vardır. Birinci yorumda tekbir sünnettir çünkü nafileler şekil olarak farz namazı gibidir ve farz namazlarıyla aynı hükme tabidir. Diğer yoruma göre ise Rasulullah (sav)'ın nafile namazlardan sonra tekbir getirdiğine dair bir rivayet olmadığından tekbirin sünnet olmadığıdır. [209]

Şafiî mezhebinde ibadât konularında delil olarak hadislerin önemi özellikle belirtilmiştir. Nitekim Rasulullah (sav)'ın söz konusu mesele ile ilgili bir beyanı veya uygulaması yoksa konuyla ilgili menfi hüküm verilmesi gerekecektir.

---

[207] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.203.

[208] Teşrik tekbirlerinin getirilmesinin ifade edildiği hadislerde vakte vurgu yapılmış ve vakitle beraber emrolunmuştur. Darekutni, II, 45.

[209] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.204.

3. KİTABU'Z-ZEKAT'TA TARTIŞILAN KONULAR

a. Zamanında Ödenmeyen Zekâtın Nisap Miktarının Değişmesi

Dokuz devesi varken üzerinden bir kameri yıl geçmesine rağmen zekâtını ödeyememiş olan bir kimsenin develerinden dört tanesi telef olduğunda zekât miktarı neye göre belirleneceği hakkında iki farklı görüş vardır ve İmam Şafiî'den aktarılan iki asla dayandırılır[210]:

1. Eda imkanı, vucüp şartı mı yoksa daman şartı mıdır? Birinci görüşe göre eda imkânı vucüp şartıdır. Buna örnek olarak namazın bir rekâtını kılıp ölen veya namazı kılmak üzereyken hayz olan kadından namazın farziyetinin düşmesi örnek verilmektedir. Bu, İmam Şafiî'nin hem kadim görüşünde hem de *el-Ümm'de belirttiği* görüşüdür. İkinci görüşe göre ise eda imkânı daman şartıdır. Yani eda etmeye imkânı varken eda etmeyip malını telef eden kişinin malı telef olmamış halde düşünülür ve ona göre zekât verilir. İbn Sureyc ve Şafiî fukahasının çoğunluğu bu görüşü tercih etmiştir.[211]Asıl konusu Şafiî âlimler arasında kavleynin kadîm-cedîd görüşlerden mi müteşekkil yoksa İmam Şafiî'nin cedîd görüşler arasında mı olduğu ihtilaf konusu olmuştur.

2. Zekat vaksa[212] taalluk eder mi yoksa etmez mi? Birinci görüşe göre zekat nisap ile ilgilidir yani vaks ile ilgili değildir. Dolayısıyla zekât burada beş deve üzerinden hesap edilir ve bir koyun verilir. Müzenî'nin tercih ettiği esahh olan görüş budur. İbn Süreyc'in ve İmamu'l-Harameyn'in kesin bir ifadeyle tercih ettikleri ikinci görüşe göre ise zekat hem nisap hem de vaks ile ilgilidir.[213] Bu durumda sadece beş deveden değil toplam dokuz deveden zekât verilir.[214]

---

[210] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.210.
[211] Rafiî, *el-Aziz*, III, 36.
[212] Zekâta tabi olan hayvanlardan iki nisab arasındakilerin zekâtı yoktur. Buna fıkıhta "vaks" denilmektedir. Meselâ burada anlatılan beşten dokuza kadar olan dört deve için ayrıca zekât yoktur. Ancak bu zekâtın dokuzuna mı, yani hem nisap olan beşe hem de vaks olan dörde mi yoksa sadece nisab olan beş deveye mi taalluk ettiği konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Nevevi, *Tehzibu'l-esma ve'l-luğat*, thk. Komisyon, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, (t.y). IV, 193.
[213] Rafiî, *el-Aziz*, III, 37.
[214] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.214.

b. Farklı Yerlerde Bulunan Malların Zekâtı

Bir kimsenin bir şehirde yüz koyunu diğer şehirde de yüz koyunu olduğu halde koyunlarının zekâtını hangi şehrin halkına vereceğine dair görüşler İmam Şafiî'nin kabul ettiği iki asla dayandırmaktadır.[215]

1. Birinci asla göre: bir kimsenin yirmi koyunu bir şehirde diğer yirmi koyunu da başka bir şehirde ise o kimse iki şehirden birine bir koyun zekât olarak verecektir.[216] Yazar *el-Cem' ve'l-fark* adlı eserinde konuyu şu şekilde açıklamıştır: Bir kimsenin Nisabur'da yirmi, Rey şehrinde yirmi koyunu varsa koyunların zekâtını o iki şehrin fakirlerinden dilediğine verebilir. Ancak Nisabur'da kırk koyunu bulunurken zekâtını Rey şehrine nakletmesi doğru değildir. Bu İmam Şafiî'den nakledilen bir görüşe göredir.[217]

2. İkinci asla göre bir kimsenin kırk koyunu varsa zekâtını başka bir belde halkına verebilir mi? Bu konu hakkında iki görüş vardır:

a. Birinci görüşe göre zekâtı başka bir beldeye nakletmek uygun değildir. Delil olarak da Peygamber (sav)'in Muaz (ra)'a söylediği zekat ile ilgili buyrukta "Oranın zenginleri oranın fakirlerine sadaka versin[218]" sözü gösterilmektedir.

b. İkinci görüşte ise zekâtın başka yere nakline cevaz verilmektedir. Ayette[219] zekâtın verileceği kimselerin o beldeden olması ifade edilmemektedir.

c. Zekâtı Verilmeyen Malların Durumu

Beş devesi olup da üç sene geçmiş olmasına rağmen zekât vermeyen bir kimsenin zekât miktarının ne kadar olacağı hakkında İmam Şafiî'den iki görüş vardır[220] ve bu farklı görüşler şu asıl üzerinde birleşmektedirler:[221]

---

[215] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.215.
[216] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.215.
[217] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark* II, 42.
[218] Buhari, *Camiu's-Sahih*, 63.
[219] Tevbe 6/60.
[220] İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre bir koyun vermesi gerekir, diğer görüşüne göre ise üç koyun vermesi gerekir. el-Cüveynî *el-Cem ' ve'l-fark* adlı eserde üç koyun verilmesi gerekir demiştir. el-Cüveynî, *el-Cem ' ve'l-fark*, II, 69.
[221] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.217.

Zekât zimmet ile mi ilgilidir yoksa ayn ile mi ilgilidir?[222] Zekât, malın aynına değil zimmete taalluk eder[223] görüşüne göre üç sene geçtiği için üç koyun vermesi gerekecektir. Çünkü nisap miktarında bir azalma olmamaktadır.[224] Eğer zekât malın aynı ile ilgili olduğu kabul edilirse[225] o zaman bu aynın bir cüz'ünü istihkak etmek[226] mi yoksa aynın gayrında erş-i cinayet gibi bir istifa mı olduğu tartışması ortaya çıkar.[227] Aynın cüz'ünü istihkak etmesi üç koyun verilmesini gerekli görür. Çünkü zekât olarak verilen mal nisaba ulaşan maldan farklıdır. Rebi' de *el-Ümm* adlı eserde iki görüş aktarırken üç koyun verilmesinin gerekliliğini koyunun nisaba ulaşan maldan farklı olması şeklinde sebeplendirmiştir. [228] Erş-i cinayet gibi görülen görüşe göre ise iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre bir koyun verilir diğer görüşe göre üç koyun verilir.[229] Şafiî uleması bir anlamda bunu deyn gibi görmüşlerdir. Deyn'nin zekâta engel olması hakkında İmam Şafiî'den iki farklı görüş aktarılmıştır. İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre borcun varlığı zekâta engel değildir. Şafiî ulemasının çoğunluğu bu görüştedir. Bu görüş doğrultusunda yukarıda belirtilen meselede üç koyun verilmesi gerekir. İmam Şafiî'nin kadim görüşü ve Iraklı Şafiî ulemasına göre borç zekâtı düşürür. Bu görüşe binaen yukarıda belirtilen meselede bir koyun verilmesi gerekir.[230]

Yukarıda ifade edilen meselede ikinci görüş başka bir meselede İmam Şafiî'nin belirtmiş olduğu kadim görüşe bina edilmiştir.

---

[222] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.218.

[223] İmam Şafiî'nin böyle bir görüşü olduğu bazı âlimlerce reddedilmiştir. Şafiîlerin çoğunluğuna göre zekât ayn ile ilgilidir. Bkz:el-İmrânî, *el-Beyân,* III, 163.

[224] Şafiî, *el-Ümm,* II, 136. Fukahanın çoğunluğuzekatın zimmet ifade ettiğini kabul görmez. Çoğunluk bunun İmam Şafiî'nin kadim görüşü olduğunu kabul eder. Bkz: Rafiî, *el-Azîz,* III, 42

[225] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.219; İmam Şafii'nin tercih ettiği görüş budur. Çünkü hadiste "kırk koyunda bir koyun verin" ifadesi bulunmaktadır. Zekat, verilen malın aynı kabul edilir. Dolayısıyla beş deve kırk koyun hükmünde olur ve sonraki yıllarda havyanlarına bir koyun eklenmediyse nisap miktarında düşüş olacağı için diğer iki yıl için zekat vermeyebilir. Şafiî, *el-Ümm,* II, 136.

[226] İstihkak: bir şeyin bir şahsa ait hak olduğunun ortaya çıkmasıdır. İstifa: Hakkını tamamen alma, ele geçirme. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri, s.*262-264.

[227] Rafiî üçüncü bir kavl olarak mürtehinin elinde rehn şeklinde ifade etmiştir. Rafiî, *el-Azîz,* III, 42

[228] Şafii, *el-Ümm,* II, 136.

[229] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.219.

[230] İmam Nevevi borcun zekatı düşürmesi ile ilgili olarak üç görüş aktarır. Esahh olan görüşe göre borç zekatı düşürmez. Kavli kadim ve Iraklılara göre ise borç zekatı düşürür. Üçüncü görüşe göre ise borç batini mallarda (altın, gümüş para vb.) zekata engel olur fakat zahiri mallarda (hayvanlar, ziraat mallarında vb.) borç zekata engel değildir. Nevevî, *Ravdatu't-Talibin,* II, 52.

d. Hasat Dönemi Gelmeden Ekinlerin Tüketilmesi

Şafiî mezhebinde ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili olarak tartışılan konuların esasını İmam Şafiî'nin harsın tazmin gerektiren bir sorumluluk mu yoksa salt bir ölçüm mü olduğu ile ilgili iki görüşü oluşturmaktadır. Hars, henüz tarlada ağaçta bulunan mahsulün zekat/vergi matrahı olarak tahminen belirlemektir[231]. Cüveynî'nin İmam Şafiî'ye nispet ederek ifade ettiği meselede hars edilmiş bir tarlanın ürünlerinin tarla sahibi tarafından satılması veya tüketilmesi sonucu hars edilen miktarın tarla sahibinde bir deyn oluşturup oluşturmayacağı hususunda iki görüş bulunmaktadır. Cüveynî meseledeki kavleyni, hars ile ilgili kavleyni esas alarak şöyle açıklamaktadır[232]:

İmam Şafiî'nin harsı tazmin sorumluluğu olarak belirttiği görüşüne göre hars edilen ekinin zekat miktarı tarla sahibinin zimmetinde borç olarak sabit olmaktadır. Nitekim hars bu yönüyle bir nevi karza benzetilmiştir. Hars edilen ekinin zekat miktarı fakirlerin payıdır ve tarla sahibi bunu ödemeye mecburdur. Bu görüşe delil olarak da Abdullah b. Revaha'nın şu sözü gösterilmiştir. "Rasûlullah (sav) beni buraya sizin ürünlerin harsı için gönderdi. Şimdi durum size bağlı: Eğer dilerseniz toplam ürünü hars etmeye çalışacağım ve onu iki eşit parçaya böleceğim, ilk seçim hakkı sizindir, dilerseniz siz toplam mahsulü takdir ve tahmin edin ve iki eşit hisseye bölün. İlk seçim hakkı benim olacak ve sizin dağıtımınıza itiraz etmeyeceğim." Bunu işiten yahudi çiftçiler şöyle dediler: "İşte gökleri ve yeri ayakta tutan bu eşitlik ve adalettir."[233] Hadiste ifade edilen temlik lafzı harsın tazmin gerektiren bir sorumluluk olduğudur.

İmam Şafiî'nin harsı salt bir ölçüm olarak belirttiği görüşe göre hars ile belirtilen zekat miktarı kişilerin zekat olarak vereceği miktarı öğrenmeleri ve verecekleri zekat miktarı üzerinde tasarrufta bulunup ziyan etmemelerini önlemek içindir. İmam Şafiî'nin bu bakış açısına göre ürünlerin bir sebepten dolayı bitmesi tarla sahibinin zimmetinde bir borç yaratmaz.[234]

Meselede belirtilen iki görüşten ezhar olanı harsın tazmin gerektiren bir sorumluluk olduğudur. Nitekim görüşlerden birinin delilinin hadis olması ve hadisin

[231] Bkz: Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* s. 181.
[232] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.231.
[233] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* IV, 390.
[234] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.231.

İmam Şafiî tarafından hüccet olarak kabul edilmiş olması söz konusu meselede İmam Şafiî'nin tercihini ortaya çıkarmaktadır.[235] Cüveynî de harsın tazmin gerektiren bir işlem olduğuna *el-Cem' ve'l-fark* adlı eserinde işaret etmektedir.[236]

e. Yaş Hurmanın Öşür Olarak Verilmesi

Yaş hurmanın veya üzümün öşür olarak verilmesi hususunda İmam Şafiî'den iki görüş tahriç edilmiştir. İmam Şafiî, " fakirler için ürünün öşrü veya öşrün kıymeti alınır" demiştir.[237] İmam Şafiî'nin öşrün kıymeti de alınabilir ifadesinden yola çıkarak âlimler devlet reisinin ürünleri henüz yaş iken öşür için taksimi konusunda bir ihtilaf etmişlerdir. İhtilafın sebebi ise İmam Şafiî'nin taksim hakkında bir görüşünde onun bey' akdi olduğunu diğer görüşünde ise ifraz-ı hak olduğunu söylemesidir.[238]

Taksimin muavazalı bir akit olması nedeniyle bey' olarak yorumlayan fakihler yaş ürünlerin öşür için taksimi hususunda iki görüş belirtmişlerdir. Söz konusu meselenin cevazına hükmedenler yaş hurmanın misliyle satımını da caiz görüp kıyas yaparak yaş hurmanın öşür için taksimini caiz görmekteler. Ayrıca taksimin taabbudi bir konuda olduğunu ve hakikatte ivazlı bir akit olmadığını belirtmişlerdir. Yaş ürünlerin öşür için taksimini bey' olarak yorumlayıp caiz görmeyenlerin delili ise Peygamber efendimiz (sav)'in "Yaş hurmalar kuruduğunda azalır mı?" sorusuna evet cevabı almasıyla yaş hurmanın kuru hurmalar karşılığında satımını reddettiği hadisidir.[239] Caiz görmeyenler yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satılmış gibi görmektedirler ve bunu ilgili hadis ışığında yorumlayıp ona göre hüküm vermektedirler.[240]

Taksimin ifraz-ı hak olduğu görüşünden yola çıkan fukaha yaş ürünlerin öşür için taksimini caiz görmektedirler. Öşür de cebr ve ikrah olmamasından hareketle ifraz-ı hak olarak yorumlanmasına elverişli görünmektedir.

---

[235] Bkz. Rafiî, *el-Muharrar, 95;* Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* V, 73.
[236] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* II, 113.
[237] İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî, *el-Matlab,* III, 251.
[238] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 32a.
[239] Ebu Davud, Buyu', 18.
[240] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* II, 119; Rafiî, *el-Azîz,* III, 86; el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.231.

İki görüşten esahh olanı taksimin ifraz-ı hak olarak yorumlanması ve yaş ürünlerin öşür için taksimin caiz olmasıdır.[241]

f. Mudarebe Akdinde Amilin Zekât Nisabına Ulaşması

Mudarebe akdinde bir amilin elde ettiği kâr nisap miktarına ulaşırsa amil üzerine zekâtın vacip olup olmayacağı hususunda İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. İmam Şafiî'nin söz konusu mesele hakkında iki görüş bildirmesinin sebebi amilin mudarebe akdinde belirtilen hisseye ne zaman malik olacağı hususunda İmam Şafiî'den nakledilen iki görüştür. Maverdî, söz konusu meselede ihtilafın nedenini mudarebe akdinde amilin ortak mı yoksa işçi mi olduğu hususundaki tartışmaya dayandırmaktadır.[242]

Mudarebe akdinin zekâtında amil, kârın belli olmasıyla hissesine malik olmaz denildiği[243] takdirde; mal sahibi yılsonunda tümünün zekâtını vermelidir. Sermayeden öderse, en sahih kavle göre zekât kârdan hesaplanır. Kârın belli olmasıyla amil hissesine malik olur denildiği takdirde; mal sahibi sermaye ve kârdan olan hissesinin zekâtını vermesi lazımdır. Mezhep âlimlerince kabul edilen rivayete göre, amilin hissesinin zekâtını vermesi lazımdır.[244]

İmam Şafiî'nin burada iki görüş zikretmiş olması mudarebe akdinde amil hakkında yaptığı yorumdan kaynaklanmaktadır.

g. Borcun Zekâtı Düşürmesi

Bir kimsenin iki yüz dirhemi varken alacaklısı kadı aracılığıyla malın bir kısmına sene tamamlanmadan el koyarsa geri kalan kısmına zekât gerekmesiyle ilgili mezhep içerisinde farklı görüşler vardır. Bu farklı görüşlerin nedeni borcun zekâtı düşürüp düşürmediği ile ilgili İmam Şafiî'den nakledilen farklı görüşlerdir. Bir görüşe göre zekât borç düşüldükten sonra geri kalan mal için verilir ve borç zekâta manidir.

---

[241] Maverdî, *el-Havî'l-kebîr,* III, 232.
[242] Maverdî, *el-Havî'l-kebîr,* III, 306; el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.236.
[243] Müzenî'nin tercih ettiği görüşte budur. Maverdî, *el-Havî'l-kebîr,* III, 306
[244] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.238.

Hazreti Osman (ra)'ın ifade ettiği haber de buna delildir.[245] Diğer görüşe göre ise borç zekâta mani değildir. [246]

Bazı Şafiî fıkıh kitaplarında İmam Şafiî'den nakledilen bu farklı görüşler kadim-cedid şeklinde bildirilmektedir. İmam Şafiî'nin kadîm görüşüne göre, söz konusu durumda zekâtını vermek vacib değildir, İmam Şafiî'nin son kavline göre borcun peşin olması, borçlunun darda olması veya kayıp olması gibi bir sebeple borç tahsil edilemezse, bunun hükmü gasp edilmiş malın hükmü gibidir. Şayet borç kolayca tahsil edilebiliyorsa, vaktinde zekâtını vermek vacibtir. [247]

h. Kira Gelirinin Zekâtı

Dört seneliğine yüz dinara evini kiraya veren bir kimsenin vereceği zekat miktarı ile ilgili iki görüş vardır. Bu meselede ihtilafın asıl sebebi icare akitlerinde belirtilen ücretin mülkiyeti hakkında İmam Şafiî'nin iki içtihadıdır.

İmam Şafiî bir görüşünde icare akitlerinin tam bir mülkiyet oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre dört seneliğine yüz dinara evini kiraya veren kişi söz konusu miktara yapılan akitle sahip olur. Çünkü dört seneliğine evi kiralayan adam bu süre zarfında evin menfaatinin sahibidir ve ev yıkılsa da dört senelik ücreti vermek zorundadır. Dolayısıyla ev sahibi her yıl yüz dinar üzerinden zekâtını vermesi gerekir.[248] Maverdî bu görüşün Buveyti'nin İmam Şafiî'den aktardığı rivayet olduğunu ifade etmektedir.[249]

İmam Şafiî'nin diğer görüşünde ise icare akdinde ücret üzerindeki mülkiyet mevkuf şeklinde geçeceği belirtilmektedir. Dört senelik icare akdinde ücret mevkuf durumdadır. Bir sene dolduğunda yüz dinarın sadece 25'ine sahip olmuştur ve 25 dinar üzerinden zekâttan sorumlu olur. İkinci sene 50 dinara, üçüncü sene 75 dinara ve dört sene sonra 100 dinara hak kazanır. Dolayısıyla zekâta da her sene tam olarak hak kazandığı para ile muhatap olacaktır.

---

[245] Hadis "Bu ayımız zekat ayıdır, borcunuzu ödedikten sonra zekatınızı ödeyiniz." İmam Malik, *el-Muvatta*, Kitabu'z-Zekat fi'd-deyn, 593.
[246] el-Cüveynî, *es-Silsile*, 34a .
[247] el-İmrânî, *el-Beyan*, III, 391.
[248] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.241.
[249] Maverdî, *el-Havi'l-kebir*, III, 318.

Şafiî mezhebinde tercih edilen ezhar görüş ikinci görüştür. Müzenî'nin rivayet ettiği bu görüş İmam Şafiî'nin *el-Ümm*'deki fetvasına da daha uydundur.[250]

i. Muhayyerlik Süresinde Zekâtın Hükmü

Bir kimse falanca adama kırk koyunu üç günlük muhayyerlik müddeti ile sattığı bir sözleşmede muhayyerlik süresi dolmadan satıcının zekat ödeme zamanı gelmişse söz konusu olan kırk koyunun zekatını vermesi meselesinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır.[251] Bu meselenin esasını teşkil eden üç günlük muhayyerlik süresinde mal sahibinin satıcı mı yoksa alıcı mı olacağı hakkında İmam Şafiî'den farklı yerlerde farklı görüşler aktarılmıştır. Bu görüşler:

1. Müzenî'nin naklettiğine göre muhayyerlik süresinde mal sahibi her durumda satıcıdır.[252]
2. Rebi'in naklettiği görüşte Müzenî'den farklı olarak muhayyerlik şayet müşteriye aitse mülkiyet İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre alıcıya aittir.[253] İmam Şafiî fıtır sadakası bölümünde muhayyerlik sadece müşteriye tanınan bir hak ise mülkiyetin müşterinin olacağı diğer durumlarda mülkiyet hakkının satıcıya ait olduğunu ifade etmektedir.[254] Aynı şekilde Şuf'a bölümünde muhayyerlik sadece müşteriye tanınan bir hak ise mülkiyetinde de müşteriye ait olduğunu ifade etmektedir.[255]
3. İmam Şafiî kadîm ve cedîd görüşlerinde muhayyerlik süresinde mülkiyetin mevkuf olduğunu ifade etmektedir. [256]

İmam Şafiî'nin tüm bu açıklamalarından sonra mezhepte esahh olan görüş şudur: Muhayyerlik hakkı sadece satıcıya aitse mülkiyet de satıcıya aittir. Muhayyerlik hakkı müşteriye aitse mülkiyet müşteriye ait olur. Hem alıcı hem de satıcı muhayyerlik hakkına sahipse bu durumda mülkiyet mevkuftur. [257]

---

[250] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.242; Maverdî, *el-Havî'l-Kebir*, III, 318; Rafii, *el-Aziz fiŞerhi'l-Veciz*,II, 557.
[251] el-Cüveynî, *es-Silsile*, 35a.
[252] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.245.
[253] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.245; Şafiî, *el-Ümm,* IV, 4.
[254] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.245.
[255] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.245.
[256] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.246.
[257] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.246.

j. Ğaib ve Mefkudun Fıtır Sadakası

Kölesi yanında bulunmayan fakat nerede yaşadığı efendisi tarafından bilinen bir kölenin fıtır sadakası verilmelidir. Mesele hakkında İbn Ömer'den Vadi'l-Kura ve Hayber'de bulunan kölelerinin fıtır sadakasını verdiklerine dair bir rivayet vardır.[258] Köle ğaib ve efendisi tarafından nerde olduğu bilinmiyorsa veya mefkudsa kölenin fıtır sadakasının verilip verilmeyeceği hususunda iki görüş bulunmaktadır.[259]

Bir görüşe göre öldüklerine dair bir delil bulunmadıkça insanlar hayatta kabul edilir ve fıtır sadakaları verilir. Bu görüş "şek ile yakin zail olmaz" kaidesine uygun düşmektedir. Diğer görüşe göre ise "beraat-i zimmet asıldır" ve hayatta olduğu bilinmeyen ve dönmesi beklenilmeyen bir kimseden dolayı kişi fıtır sadakasına borçlanmaz. Ayrıca elde hazır bulunmayan bir malın zekâtı verilmeyeceği gibi ğaib veya mefkud olan kölenin de fıtır sadakası verilmemelidir.[260]

Söz konusu meselede kölenin hayatta olduğu biliniyorsa köle kaçmış olsa bile fıtır sadakası verilmelidir. Çünkü fıtır sadakası mülkten dolayı verilmekte, mülkten faydalanılması şart koşulmamaktadır. Kölenin hayatta olduğu bilinmiyorsa İmam Şafiî'nin zahir kavline göre kişi fıtır sadakası vermekle mecbur değildir. İmam Şafiî'nin başka görüşüne göre ise hayatta olduğu bilinmiyorsa kölenin fıtır sadakası verilmelidir.[261]

İmam Şafiî'nin bu konudaki görüşlerinin tariklerinde de ihtilaf vardır. Bir tarike göre İmam Şafiî'nin konu ile ilgili tek görüşü vardır ve kölenin fıtır sadakasını vermelidir. Diğer tarike göre İmam Şafiî'nin konuyla ilgili belirttiğimiz iki görüşü vardır. Söz konusu mesele bir kimsenin kefaretten dolayı ğaib veya mefkud kölesini ıtk etmesiyle kefaretinin geçerli olup olmaması meselesine esas teşkil etmektedir.[262]

Ğaib veya mefkud kölenin fıtır sadakasının verilmesini gerekli olduğu bakış açısı böyle bir kölenin azad edilmesi sonucu kefaretin de eda edilmiş olduğunu

[258] Muvatta, Zekat, 27.
[259] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.247.
[260] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.247.
[261] el-İmranî, *el-Beyan*, III, 357.
[262] Maverdî, el-Havî'l-kebir, III, 367.

göstermektedir. Fıtır sadakasını zorunlu görmeyen kavle göre kefaret için söz konusu kölenin ıtkı yeterli değildir[263]

Ğaib veya mefkud kölenin fıtır sadakasının verilmesinin gerekliliği tercih edilmişken kefaret için ğaib veya mefkud kölenin ıtkı geçerli olmadığı mezhep içerisinde tercih edilmiştir. Birbirine paralel bu iki meselenin hükümlerinde tezatlık görülmektedir. Kanaatimizce söz konusu kölenin fıtır sadakasının zorunlu olması ve ıtk için yeterli olmadığı görüşleri ihtiyaten bildirilmiş görüşlerdir.

k. Kocası Fakir Olan Kadının Kendi Fıtır Zekâtını Ödemesi

Kocası fakir olan zengin bir kadının fıtır sadakasını kendi vermesi hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre fıtır sadakasının vucübiyeti kişi üzerine aynidir yani bizzat o kişiyi bağlar. Kadının fıtır sadakasını kocasının vermesi onun kefili olarak gerçekleşir. Bu anlayışa göre kefaletini yerine getiremeyen kocadan kefalet düşer ve fıtır sadakasını ödemekle karısı sorumlu olur. Diğer görüşe göre fıtır sadakası nafakaya tabi olup kocanın karısı üzerindeki kefaletinden kaynaklanmamaktadır. Dolayısıyla kadının fıtır sadakası vermesi zorunlu değildir.[264]

İmam Şafiî bir görüşünde kocası fakir zengin kadının üzerine fıtır sadakasının farz olacağına dair bir delille karşılaşmadığını ama kadının kendi fıtrını vermesini tavsiye ettiğini belirtmiştir. Başka bir görüşünde ise; cariyesini hür bir adamla evlendiren efendi, cariyenin kocası fakirse cariyenin fıtır sadakasını efendinin vermesi gerekir demiştir. Bu iki görüşten ulema kavleyn tahriç etmiştir.[265]

l. Mukateb Kölenin Eşinin Fıtır Zekâtı

Mükateb bir kölenin kendi eşinin fıtır sadakasını ödemesi hususunda İmam Şafiî'den iki görüş rivayet edilmiştir. Bu farklı görüşlerin oluşmasında mükateb kölenin fıtır sadakası vermekle yükümlü olup olmaması yatmaktadır. Bir görüşe göre fıtır sadakası normal bir malın zekâtı gibidir. Mukateb kölenin zekât vermesi gerekmediği

[263] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.248.
[264] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.248.
[265] el-İmranî, *el-Beyan*, III, 364.

gibi fıtır sadakası vermesi de gerekmez. İmam Şafiî'nin bütün kitaplarında da mansus olan görüş mukateb kölenin fıtır sadakasıyla muhatap olmadığıdır.[266] Diğer görüşe göre ise fıtır sadakası vermesi gerekir. Mukateb kölenin malının zekâtının vermesi gerekmez fakat fıtır (nefs) sadakası zekattan farklıdır. Fıtır sadakası kişinin oruçluyken yaptığı hataları silen bir ibadettir ve nafakasıyla yükümlü olunan kimselerin yerine de verilmesi gerekmektedir.[267]

Maverdî, söz konusu mesele ile ilgili âbik hükmünde olduğu için ne mukateb kölenin, ne de efendisinin de fıtır sadakası vermesi farz değildir demiştir. Ebu Sevr'den rivayet edilen kadim görüşe göre ise mukateb köle efendisinin mülkünde olduğu için fıtır sadakasını efendisinin vermesi zorunludur.[268]

İmam Nevevî ise söz konusu mesele hususunda üç görüş nakletmektedir. Fakat bu görüşlerin İmam Şafiî'nin kavilleri mi yoksa Şafiî âlimlerin vecihleri mi olduğu konusunda bir tereddüdü olduğu gözükmektedir. Birinci görüşe göre -ki mezhepçe fetva verilen görüş de budur- ne mukateb kölenin ne de efendisinin fıtır sadakası vermesi zorunlu değildir. İkinci görüşe göre mukateb, efendisinin mülkünde olduğu için efendisinin fıtır sadakasını vermesi zorunludur. Üçüncü görüşe ise mukateb kölenin kendi kazancından vermesi gereklidir.[269]

4. KİTABÜ'S SIYAM'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Çocuk ve Kadınların Hilali Görmeleri

Hilali görme konusunda kadın ve çocukların şahitliği ile ilgili olarak mezhep içerisinde farklı iki görüş ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüşlerin ortaya çıkmasına İmam Şafiî'nin şahitlikle ilgili farklı içtihatları sebep olmuştur. Çünkü bir rivayette tek şahidin yeterli olacağı diğer bir rivayette ise iki şahidin bulunmasının şart olduğu ifade edilmiştir.[270] Müzenî, aslında adil tek şahidin yeterli görüldüğünü ikinci şahidin

---

[266] el-İmranî, *el-Beyan,* III, 351.
[267] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.261. bkz: el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* II, 335; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* I, 602.
[268] Maverdî, *el-Havî'l-kebîr,* III, 352.
[269] Nevevî, *Ravdatu't-talibîn,* II, 160; Bkz: Rafiî, *el-Azîz,* III, 157.
[270] el-Cüveynî, *es-Silsile*, 41a Müzeni ve Rebi' şöyle rivayet etmiştir: İmam Şafii'nin ilk görüşünde tek şahidi yeterli görürken İmam Şafii bu görüşünden dönmüş ve iki şahidin bulunmasını şart koşmuştur. Bknz. Maverdî *el-Havi'l-Kebir,* III, 412; Nevevî, *el-Mecmu',* VI, 285.

bulunmasının zorunlu olmadığını ve ihtiyaten ikinci şahidin dile getirildiğini haber vermiştir. el-Kaffal el-Mervezi, İmam Şafiî'nin bu görüşünden vazgeçtiğini ve dolaysıyla bu meselede kavleyn şeklinde iki görüşün kalmadığını ifade etmiştir.[271]

İki şahidi şart koşan görüşe göre kadın ve çocukların hilali görmeleriyle ilgili şahitlikleri muteber değildir. Hilali görmede bir şahidin yeterli olacağını kabul edenler arasında da çocukların ve kadınların şahitliği hususunda iki farklı görüş vardır. Bu görüş farklılığının sebebi hilali görmekle ilgili çocuk veya kadınların verdikleri bilginin rivayet olarak mı yoksa şahitlik olarak mı değerlendirileceği hususudur.

Şahitlik olarak değerlendirildiğinde kadın ve çocukların şahitliğinin kabul edilmeyeceği sonucuna varılmıştır. Rivayet etme olarak değerlendirildiğinde kadınların rivayeti geçerli olur fakat çocukların rivayeti ise gördüklerini doğru aktarma ehliyeti tam olmadığı için geçerli olmaz. Hilali görmekle ilgili çocukların verdikleri haberin Rasûlullah (sav) tarafından dikkate alınmış olduğunu bildiren hadis[272] İmam Şafiî tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: Çocukların şahitliği veya rivayetleriyle hüküm verilmez ama tercih sebebi olabilirler.[273]

b. Oruçlunun Unutarak Cimada Bulunması

Ramazan ayında unutarak cimada bulunan bir kimsenin orucu hakkında Şafiî mezhebinde iki görüş vardır.[274] İki görüşün oluşmasına temel olabilecek mesele ihramda iken unutarak cimada bulunan kimse hakkında verilen hükümdür. İhramlı bir kimsenin unutarak cima yapması iki farklı şekilde yorumlanabilir. Bir görüşe göre cima istihlaktır yani tıraş olmak gibi haccı bitiren bir durumdur. Diğer görüşe göre ise cima koku sürmek gibi istimta' sayılmaktadır. Şayet istihlak olarak değerlendirilirse unutarak

[271] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.262.
[272] Ebu Davud, Savm, 14. "Abdullah b.Ömer şöyle anlattı: Çocukluğumda hilali gördüm ve Allah Rasûlü'ne haber verdim, o da insanlara oruç tutmalarını emretti."
[273] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.262.
[274] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.264; el-Ümm ve Müzeni'nin muhtasarında tek görüş vardır ki o da unutarak cima yapmak orucu bozmaz. Horasanlı Şafiiler İmam Şafii'den orucun bozulacağı şeklide rivayetler almışlardır. Bknz: Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 356.

veya kasten yapılıp yapılmaması arasında fark yoktur. İstimta' olarak değerlendirildiğinde unutarak yapılması zarar vermez.[275]

İhram yasakları fıkıh kitaplarında istimta' ve istihlak olarak iki kısma ayrılmıştır.[276]İtlaf olarak değerlendirilen tıraş olmak gibi fiiller istihlak, koku sürmek gibi bir şeyden faydalanmak için yapılan fiiller de istimta' olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki oruç ve hac yasaklarını unutarak çiğnemek Şafiî mezhebinde farklı olarak ele alınmıştır. Hac yasaklarından biri unutularak veya bilinmeyerek çiğnense de haccı sonlandırır. Oruç ibadetinde ise unutularak yapılan bütün fiillerin orucu bozmayacağı genel kabuldür.[277]

Ramazan ayında eşiyle cinsel münasebette bulunan bir adama kefaret gerekir iken kadınla ilgili olarak iki farklı görüş vardır. İmam Şafiî'nin nassında geçen görüş kefaretin erkeğe (zevc) mahsus bir durum olduğu ve bu durumda kadının kefaret ile sorumlu olmadığıdır. Başka bir görüşe göre ise kadın ve erkek kefaret konusunda birdir. İkisine de kefaret gerekir.[278]

Cinsel birliktelik mehrin karşılığında elde edilen bir haktır. Dolayısıyla cima' hakkı erkeğin elinde bulunan bir haktır. Ayrıca kefaretin gereği olan ıtk, 60 miskini doyurmak erkeği nispet edilmiştir. İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüş budur. [279]

c. Başkasını Helakten Kurtarmak İçin Orucu Bozma

Şafiî mezhebinde boğulmak üzere olan birini kurtarmak için orucunu bozmak durumunda kalan bir kimseye orucunu kaza etmenin yanında fidyenin de gerekli olup olmadığıyla ilgili iki görüş vardır. Bu görüşler hamile ve emzikli kadının orucunu bozmasıyla ilgili İmam Şafiî'den rivayet edilen bir içtihada dayandırılmıştır. Müzenî'den rivayet edilen görüşe göre hamile kadının orucunu bozması halinde fidye

[275] el-İmrânî, Hadiste unuturak yeme ve içmenin orucu bozmadığı belirtilmiştir. Unutarak cimada bulunmak hadiste belirtilmemiş olsa da unutarak yemek yeme ve içmeye kıyas edilerek orucu bozmayacağına hükmedilmiştir. Mezhepçe kabul edilen görüş de budur. el-İmrânî, *el-Beyân,* III, 509.
[276] Bknz: İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf el-Cüveynî, 478/1085, *Niyayetu'l-Matla*b, Abdülazim Mahmud ed-Dib, Beyrut 2007, IV, 266; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*,thk. thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Riyad 2003, II, 442
[277] Nevevi, *el-Mecmu'*, VII, 365.
[278] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.264.
[279] el-İmrânî, *el-Beyân,* III, 522; İmamu'l-Harameyn, *el-Matlab,* IV, 37.

vermesi gerekmez. Müzenî'ye göre kendisine yeme ve içme ruhsatı verilen kimseye fidye zorunluluğu bulunmamalıdır. Nitekim hasta ve yolcuya oruçlarını bozma ruhsatı verilmesi onlara kaza dışında fidye yükümlülüğü getirmemekteydi. Ayrıca Şafiî mezhebinde cima dışındaki bir nedenden dolayı bozulan orucun sadece kazası gerekli olur.

Şafiî mezhebinde diğer görüş tutulmayan orucun kazasıyla birlikte fidye vermenin de gerekliliğidir. Sahih olan görüşte budur. Çünkü orucun bozulmasına iki şahıs sebep olmuştur. Yani hasta kendi sağlığını korumak amacıyla yaptıysa sadece kaza gerekirken başkasının hayatı için orucunu bozmuşsa fidye de gerekli olur.[280]

d. Hapishanedekilerin Ramazan Ayı Orucunu Yanılarak Başka Bir Ayda Eda Etmeleri

Hapishanede bulunan bir kimse, içinde bulunduğu ayı Ramazan ayı zannederek bir ay oruç tuttuktan sonra o ayın Ramazan olmadığı ortaya çıkarsa tuttuğu oruçlarla ilgili iki rivayet vardır[281]. Bir rivayete göre bu oruç Ramazan ayından evvel tutulduğu takdirde daha sonra giren Ramazan ayında oruç tutulmamış demektir. Bu durumda Ramazan orucunun kaza edilmesi gerekir. Çünkü farz olmadan önce tutulan oruç, eda sayılamayacağı gibi kaza olarak da kabul edilmez. Fakat Ramazan ayından sonra tutulan oruç ise kaza sayılır. Diğer görüş mahpus olan kişinin içtihat ederek oruca başlamasını dikkate alır. İçtihat yaparak oruç tutmuşsa içtihadı hatalı bile olsa Ramazan orucunu eda etmiş sayılır. Bu asıl üzerine şu şekilde hüküm verilmiştir:

Ramazan ayından sonraki Zilkade ayını Ramazan ayı sanarak yirmi dokuz gün oruç tutan kimsenin otuz günlük ramazan ayını kaza edebilmesi için bir gün daha oruç tutması gereklidir. Fakat Zilkade ayını içtihad ile Ramazan ayı olarak tutmuşsa tuttuğu oruçlar eda olarak sayıldığından yirmi dokuz günlük Zilkade ayı otuz günlük Ramazan ayının tam karşılığı sayılır fazladan bir gün daha tutması gerekmez.[282]

---

[280] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.264; bknz: Rafiî, *el-Muharrar,* 114.

[281] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.268: bkz: Şafiî, *el-Ümm*, II, 111; Maverdî, *el-Havi'l-kebir,* III, 458; Nevevi, *el-Mecmu',* VI, 256. Müellif ve bir grup ulemaya göre iki kavl vardır. Meşhur görüş göre vechayn vardır. Rafiî, *el-Azîz,* III, 189.

[282] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s269.

İhtilaf, fıkıh kitapların kadîm-cedîd halinde ifade edilmektedir. İmam Şafiî ilk görüşünde kıble konusunda tereddüt eden kimsenin içtihad etmesini yeterli görmüş içtihadında hatalı olması durumunda namazı kaza etmesini gerekli görmemişti. Mahkumların da Ramazan ayını tesbit ederlerken içtihadlarında hata etmeleri durumunda oruçlarını geçerli görmüş ve kazaya gerek olmadığını belirtmiştir. Rebi'in İmam Şafiî'den rivayet ettiği son görüşe göre ise hem Ramazan ayı hemde kıble içtihadında hatalı olmaları durumunda kaza etmeleri gerekir denilmektedir.[283]

e. Mutekifin Zorla Mescitten Çıkarılması

Peşpeşe itikâfta bulunmayı kendine adayan bir kimse devlet zoruyla haksız yere mescitten çıkartılırsa daha sonra serbest bırakılıp mescide döndüğünde itikâfın bozulup bozulmayacağı ile lgili iki görüş vardır. Cüveynî meseleyi anlatırken benzer meselelere bina edip açıklamaktadır.

Bina etiiği birinci mesele, itikâfta bulunan bir kadının kocası tarafından çağrılması sonucu eşinin yanına gitmesinin itikâfı bozup bozmayacağı ile ilgili iki görüş ifade edilmiştir. Esahh olan görüşe göre kaldığı yerden devam eder.

Bina ettiği ikinci mesele, zihar veya katl kefareti için oruç tutan bir kimse oruç tutarken hastalanırsa ve oruç tutamazsa iyileştiğinde kaldığı yerden devam edip etmeyeceği hakkında aynı şekilde iki görüş vardır.[284]

Yukarıdaki meselelerin ortak özelliği kişilerin gayrın icbarından dolayı yapmakta oldukları ibadeti terk etmeleridir. Mezhep içerisinde esahh olan görüş yapmakta oldukları ibadete kaldıkları yerden devam etmeleridir.[285]

---

[283] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.269.
[284] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.269; bknz: Maverdî, *el-Havi'l-kebir*, III, 497; Rafiî, *el-Aziz fi şerhi'l-veciz*, III, 176; Nevevî, *el-Mecmu'*, VI, 652.
[285] Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 669.

5. KİTABU'L-HAC'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Ölüm Endişesi Bulunan Hastanın Vekâleten Haccı

İyileşme ümidi kalmamış bir hastanın başkasını kendi yerine hacca göndermesinden sonra iyileşmesi durumunda hac farziyetinin üzerinden kalkıp kalkmamasıyla ilgili olarak İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir.[286] Cüveynî, farklı görüşleri şu meseleye bina etmiştir:[287]

Savaşa giden askerler kendilerine doğru gelen bir karartıyı düşman sanıp ima ile namazlarını kıldıktan sonra düşman olmadıkları ortaya çıktığında bu askerlerin namazlarını iade etmeleri hakkında kaynaklarda iki görüş zikredilmektedir. Müzenî'nin *Camiu's-Sağir'*den naklettiğine göre namazlarını iade etmeleri gerekir. Müzenî, *el-el-Muhtasar'da* İmam Şafiî'nin namazlarını iade etmeleri gerektiği görüşünü rivayet edip kendisi de bu görüşü tercih etmektedir.[288] Çünkü namazlarını ima ile kılmalarının sebebi olan korku gerçekte olmamıştır. İmam Şafiî'nin *el-İmla* adlı eserinden nakledilen görüşe göre ise eda edildiği andaki durumu göz önünde bulundurulur ve ona göre hüküm verilir.[289] Bu görüş doğrultusunda da hac farzı üzerinden kalkmıştır. [290]

İmamu'l-Harameyn, bu konuda İmam Şafiî'den iki meşhur sözün nakledilmiş olduğunu ve ona göre esahh görüşün namazın iade edilmesi gerektiği görüşü olduğunu ifade etmiştir.[291]

Namazlarının iade edilmesi gerektiği görüşüne göre hac farziyetinin üzerinden kalkmadığı sonucuna varılırken, namazların iade edilmesinin gerekli olmadığı görüşüne göre de hac farziyeti kişi üzerinden kalkmış olur.

---

[286] İmam Şafiî el-*Ümm* adlı eserde niyabeten haccın yeterli olmadığını haber vermektedir. Bknz: Şafiî, *el-Ümm,* II, 134.
[287] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.280.
[288] Müzenî, *el-Muhtasar,* s.47.
[289] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.281.
[290] Bknz.Nevevi, *el-Mecmu',* IV, 316.
[291] İmamu'l-Harameyn, *el-Matlab,* II, 600.

b. Hac İhramına Girdikten Sonra Hacdan Vazgeçip Umre Yapmak

Bir kimse hac günleri dışında hac niyetiyle ihrama girdikten sonra o günlerin hac için elverişli olmadığı ortaya çıkarsa hac yerine o ihramla umreye niyet etmesiyle ilgili İmam Şafiî'den farklı görüşler vardır. Umre yapamaz diyenler böyle bir kişinin ihramı vakti elverişli olmayan bir hac için giyip vakti elverişli bir umre için giymediğinden umre de yapamayacaktır görüşündedirler. Diğer görüşte ise senenin bütün günlerinde umre yapılabildiğinden o vakitte de umre yapılabileceğini haber vermektedir. Esahh görüşe göre hacdan vazgeçip hac ihramıyla umre yapılabilir.[292] Bu meselenin esasını oluşturan mesele şudur: [293]

Öğle namazı vaktinin girdiğini düşünen bir kimse öğle namazı için niyet ettikten sonra öğle namazının farzından vazgeçip o namazı nafile olarak kılması hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre vakti uygun olan bir namaza değil de vakti uygun olmayan bir namaza niyet ettiğinden namaz batıldır. İkinci görüşe göre ise kıldığı namaz nafile olur. Çünkü o vakit nafile namaza münafi değildir.[294] İmam Nevevî, vaktinde kılınmayan namazın farz olmaktan çıkıp nafileye dönüşmesi sahih olan görüştür demektedir. Esahh ifadesiyle kavleynin tariklerinde zayıflık olduğunu bildirmiştir.[295]

c. Temettü Haccının Orucu

Şafiî mezhebine göre temettü' haccını yapan kimsenin kurban kesmesi gerekir. Kurban kesemeyecek durumda olan fakirlerin de üç gün Harem'de yedi gün de kendi memleketinde olmak üzere on gün oruç tutmaları gerekmektedir.

Temettü haccının kurbanını fakir olduğu için Harem'de oruç tutan bir fakir hastalanır hacda tutması gereken üç günlük orucu tutmadan vatanına dönüp on günün tamamını orada tutacaktır. Söz konusu kişinin üç gün ile yedi gün arasında fasıla yapmasının gerekip gerekmediği ihtilaf konusudur. Fasıla gerekir görüşüne göre de

[292] Bkz: Nevevî, *el-Mecmu',* VII, 131; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 223.
[293] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.286.
[294] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.287.
[295] Nevevî, *el-Mecmu',* III, 239.

fasıla süresinin ne kadar olacağı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konuda farklı görüşlere zemin hazırlayan üç asıl vardır.[296]

1. Temettu‘ haccında tutulamayan oruçların kazasında tefrik[297] etmenin vacib veya müstehab olduğu söylenmektedir. Ayette geçen ifadeyi[298] delil kabul edip üç günlük orucu ve yedi günlük orucu birbirinden ayırmayı farz olarak nakledenlere göre kaza edildiğinde de tefrikin farz olması gerekir. Diğer görüşe göre ise on günlük oruç meşakkattir ve meşakkatli emirlerde ruhsat ve kolaylığa izin vardır. Bu durumda tefrik farz değildir.[299]

2. Temettü‘ haccı yapan bir kimsenin teşrik günlerinde oruç tutması, kadim görüşe göre helal iken cedîd görüşte haram olduğu haber verilmiştir.[300]

3. Ayette “üç gün hacda iken yedi gün de döndüğünde oruç tutsun” ifadesindeki rucû iki farklı şekilde anlaşılmaktadır. Birinci anlamı vatanına dönmektir. İkinci anlamı ise boş kalmak, hac görevini sonlandırmak anlamındadır. [301]

Tüm bunları göz önünde bulunduran fakihler üç gün kaza orucuyla yedi gün memlekette tutulan oruçlar arasına fasıla koyma ile ilgili birkaç görüşe sahip olmuşlardır.

a. Birinci aslın tefrik sünnet olur görüşüne binaen peş peşe tutulabilir.

b. Birinci aslın tefrik farz olur görüşüne binaen bir gün arayla tefrik gerekir.

c. İkinci asılda belirtilen teşrik günlerinde oruç tutulamaz görüşüne binaen dört gün ara verilmesi gerekir.

---

[296] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.289; Rafiî, farklı görüşlerin İmam Şafii’den sadır olmadığını ashabın vucûhu olduğunu haber vermektedir. Rafii, *el-Azîz,* III, 359.
[297] Tefrik: Harem’de tutulan üç gün ile memlekette tutulan yedi günlük oruç arasındaki fasıladır.
[298] Bakara 2/196.
[299] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.289.
[300] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.290; Şafii, *el-Ümm,* II, 208.
[301] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.290; Şirazi, *Muhezzeb,* II, 686.

d. İkinci asılda belirtilen teşrik günlerinde oruç tutulabilir ve üçüncü asılda belirtilen rücu yaşadığı memlekete rücu olarak kabul edilmesi sonuncunda kaza oruçlarındaki tefrik rücu esnasında gerçekleşir.

e. İkinci asılda belirtilen teşrik günlerinde oruç tutulamaz ve üçüncü asılda belirtilen rücunun yaşadığı memlekete rücu olarak kabul edilmesi sonuncunda kaza oruçlarındaki tefrik rücu süresiyle beraber dört gündür.

İmam Nevevî bütün bu görüşleri özet bir şekilde şöyle ifade etmektedir: "Birincisi oruç tutmaz hedy verir. İkincisi peş peşe veya tefrikle on gün oruç tutar. Üçüncüsü üç ve yedi arasında bir gün arayla on gün oruç tutar. Dördüncüsü dört gün ara vererek tutar. Beşincisi yolculuk süresi kadar ara vererek on gün oruç tutar. Altıncısı dört gün ve yolculuk süresi kadar ara vererek oruç tutar.[302]

d. İhramdan Sonra Hac veya Umrenin Yapılacağı Hakkında Şüphe

1. Mesele: Bir kimse ihrama girdikten sonra umre veya hac ibadeti yapacağı hususunda şüpheye düşerse araştırıp içtihat yapmasının gerekip gerekmeyeceği hususunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş nakledilmiştir.[303]

Kadim görüşünde taharri (araştırıp içtihatta bulunma) gerekir derken cedîd görüşünde taharrinin caiz olmadığını ifade etmektedir. İhtilafın var olmasında asıl sebep taharrinin gerekli olduğu kıbleyi arama meselesiyle benzeşip benzeşmediğidir. İmam Şafiî'nin kadim görüşü kıblenin yönünü tespit etmekte nasıl taharriyi gerekli kılıyorsa böyle bir kimsenin de hac mı yoksa umre mi yaptığını araştırması gerekir şeklindedir. Cedîd görüşünde ise kıbleyi araştırma meselesinin farklı olduğunu ifade ederek, hac veya umre olduğunu araştırmanın gerekli olmadığını ifade etmiştir. Çünkü kıbleyi bulmak için deliller bulunabilir oysa bu konuda delil bulmak zordur.[304]

İmam Nevevî, Rafii'den meseleyle ilgili iki tarik nakletmektedir. Birinci tarikte taharrinin mutlak anlamda caiz olduğunu cedid görüşte caiz olmamasını ise şüphenin kıran haccı ve hac veya umre arasında olmasından kaynaklandığına dair tevil

[302] Nevevî, *el-Mecmu',* VII, 189.
[303] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.295.
[304] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.295.

yapılmaktadır. Bu tevil doğrultusunda kıran haccının yapılması gerektiği aşikardır ve taharriye gerek yoktur. İkinci tarik ise Cüveynî'nin aktardığı gibidir. Şafiî mezhebinde meşhur olan görüş İmam Şafiî'nin bu konuda iki görüşünün olduğudur ve kadim görüşe göre taharri gerekir ve zannıyla amel eder. Cedid görüşe göre ise -ki esahh olan görüş de budur- taharri caiz değildir ve ancak kıran haccı olarak ifa edebilir. İmam Şafiî'nin *el-Ümm* ve *el-İmla* adlı eserinde bu şekilde geçmektedir.[305]

2. Mesele: Yukarıdaki mesele ile ilgili olarak İmam Şafiî cedîd görüşünde hacc-ı kıran yapması daha uygundur demektedir. Bu şekilde hacc-ı kıran yapan bir kimsenin haccı geçerli olur. Çünkü ihrama hac için girmişse zaten haccını eda etmiştir. İhramı umre için giymişse haccı da içine alarak hem umre hem de haccını beraber yapmış olmaktadır. Hac için niyet edip ihrama giren kimse ihrama girdikten sonra tavaftan önce[306] umreyi de eklerse umre gerçekleşmiş olup olmayacağı hususunda iki görüş vardır. Bu görüş farklılığının oluşmasının asıl sebebi "umre hacca dâhil olur mu?" aslına dayanmaktadır.

Umre hacca dahil olabilir diyenler umre ve haccı bir birine denk ibadetler olarak görmektedir ve nasıl ki hac umreye dahil olabiliyorsa umre da hacca dahil olabilir denmektedir. Bu görüş İmam Şafiî'nin kadim görüşüdür.[307] Umre hacca dahil olamaz diyenler[308] umreyi Arafat'ta vakfe, şeytana taş atma ve Müzdelife'de geceleme ibadetinin olmamasından yola çıkarak zayıf bir ibadet olduğunu haccın ise kuvvetli bir ibadet olduğunu ifade etmektedirler. Çünkü umre yapan bir kimsenin haccı dahil etmesi fiilleri artırırken haccı yapan bir kimsenin umreyi dahil etmesi fiillerinde bir artışa neden olmayacaktır. Dolayısıyla hac ibadeti umreye dâhil olabilirken umrenin hacca dahil olmasını uygun bulmamışlardır.[309]

[305] İmam Şafii, *el-Ümm,* II, 224; Nevevî, *el-Mecmu'* VII, 254.
[306] Tavaftan önce kaydını özellikle belirtilmiştir. Çünkü tavafa başlanılmışsa neye niyet edilmişse o yapılmalıdır. Bkz: Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* I, 747.
[307] İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Matlab,* IV, 181.
[308] Cedid ve esahh olan görüş budur. İmamu'l-Haremeyn el-el-Cüveynî, *Matlab,* IV, 181.
[309] İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Matlab,* IV, 181; Nevevî, *el-Mecmu',* VII, 170.

e. Tavafta Şavtlar Arasında Ara Vermek

Tavafta şavtlar arasında abdesti bozulduğu için ara vermenin tavafı bozup bozmadığı hususunda İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. [310]

İmam Şafiî'nin bu meseledeki farklı görüşlerinin sebebi konunun aşağıda belirteceğimiz meseleye bina edilerek aktarılmasından kaynaklanmıştır. Söz konusu mesele namaz bahsinde şöyle geçmektedir:

Namaz kılarken bir kimsenin abdesti bozulursa namazdan çıkıp abdest alarak yeniden namaza döndüğünde namaza kaldığı yerden başlayıp başlayamayacağı ile ilgili olarak iki görüş ortaya belirtilmiştir.[311]

Kadim görüşe göre namaza kaldığı yerden devam etmesi caizdir. Çünkü Peygamber efendimiz (sav) namazda abdesti bozulan bir kimsenin namazdan ayrılıp hiç konuşmadan abdest alıp tekrar namaza kaldığı yerden devam edebileceğini ifade etmektedir. Bu görüş doğrultusunda tavafta da ara verebilir ve tavafa kaldığı yerden devam edebilir. Cedîd görüşe göre ise namaza abdestten dolayı ara verip kaldığı yerden devam etmek caiz değildir. Namaz inkita' kabul etmez. Bu görüşü savunanlara göre ise şavtlarda muvalat gerekir. Şayet ara verme nedeni abdestin bozulması değil de uzun süre beklemek ise o zaman mesele ezanda uzun süre ara verme meselesiyle paralellik taşır. Ezana uzun süre ara vermek ezanı bozar yeniden başlamak gerekir görüşüne göre şavtlara da yeniden başlamak gerekir. Ezanı bozmaz diyenlere göre ise şavtlara kaldığı yerden devam eder.[312]

İmam Şafiî'nin tavafın şavtlarında ara verme meselesiyle ilgili olarak aktardığı iki görüş cedîd şeklinde belirtilmiş ise de bina edildiği mesele kadim-cedîd ayrımının olduğu namaz meselesi olduğu için tavafın şavtlarında ara verme meselesi de kadim-cedîd üzerine hamledilebilir.

---

[310] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.304; Bir görüşe göre şavtlarda muvalat vaciptir. Diğer görüşe göre ise sünnettir. Sünnet olduğu görüşü daha doğru kabul görmüştür. bknz. Şafii, *el-Ümm,* II,1969; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtac*, III, 280.

[311] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.304.

[312] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.305.

f. İhramlının İstemeden Bir Hayvanı Öldürmesi

İhramdayken yıkılmış bir duvarın üzerinde mahsur kalmış serçe ve benzeri bir kuşu kurtarıp, yiyecek ve suyunu temin ederek iyileştirip özgürlüğüne kavuşturmayı düşünen bir kimsenin daha kuş elindeyken ölmesi sonucunda kişinin fidye vermesinin gerekip gerekmeyeceği hususunda iki görüş vardır. İmam Şafiî bir görüşünde ihtiyaten fidye verir şeklinde haber vermektedir. İmam Şafiî'nin talebeleri ise meseleyi aktarırken kavleyn şeklinde ifade etmektedirler. Aslında fidye verilmesi ihtiyaten verilmiş fetvadır. Nitekim bazı Şafiîler meselenin tek bir görüşten ibaret olduğunu ve fidye verilmesinin gerekli olmadığını haber vermektedirler.[313] İmam Şafiî *el-Ümm*'de bir zararı yok etmek veya bir menfaat sağlamak amacıyla bir hayvanın ölümü gerçekleşirse fidyenin verilmesinin gerekli olmadığını söylemektedir.[314] İmam Nevevî de fidyenin gerekli olmadığı hususunda ittifakın gerçekleştiği haberini vermektedir.[315]

İmam Şafiî'nin talebeleri bu meselenin üzerine bina ederek başka bir meselede de iki görüşün olduğunu haber vermişlerdir. Cüveynî o meseleyi şöyle açıklamaktadır: Bir kimse gaspçının elinden gasp edilen malı kurtarıp malı sahibine vermek isterken mal elinde telef olursa malı tazmin etmek zorunda mıdır? [316]

İlk mesele ihramlıyken avlanma ikinci mesele ise gasp ile ilgili bir durumdur. İki mesele arasındaki benzerlik yönü (vech-i şebeh) yasaklı bir malı hayır amaçlı ele geçirmektir.

g. Arafat Vakfesinde Hapsedilen Kimsenin Durumu

Arafat'ta vakfe yapmaktayken oraya hapsedilen ve kâbeye inmesine müsaade edilmeyen bir kimsenin iki tercihi vardır. İlk tercihi sabredip beklemek ve hapsedilmekten kurtulduğu vakit kâbeye inip geri kalan ibadetleri yapmak; diğer tercih de ihramdan çıkıp vatanına geri dönmek.[317] İkinci tercihi yapan bir kimse sonraki sene hac ibadetini yapmaya geldiğinde kaldığı yerden devam edebilir mi? İmam Şafiî'den iki

[313] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.322.
[314] Şafii, *el-Ümm,* II, 219.
[315] Nevevi, *el-Mecmu',* VII, 264.
[316] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.323.
[317] Şafii, *el-Ümm,* II, 240.

görüş aktarılmıştır. Bir görüşe göre Arafat'ta vakfe yapmışsa tekrar vakfe yapmaz geri kalan ibadetleri yapar, diğer görüşe göre ise hac ibadetlerinde parçalanma olmaz, ibadetin bir bütün olarak yapılması gerekir[318]. Bu farklı görüşlere şu mesele zemin olmuştur:[319]

Bir kimse hac yaptırmak için bir kişiyi ücret karşılığında tutsa, o şahısta ihramı giyer ve Arafat'ta vakfe yaparken ölürse bir sonraki sene başka bir kişiyi tutup önceki şahsın kaldığı yerden devam ettirebilip ettiremeyeceği hususunda iki görüş vardır. Bu mesele de İmam Şafiî'nin daha önce anlattığımız namazda inkita' yapıldığında inkıta'dan sonra kalınan yerden devam edilip edilemeyeceği konusundaki kadim-cedid ayrımından doğan ihtilaf ile açıklanabilir.

Görüldüğü üzere İmam Şafiî'nin namazda inkita' yapılması durumunda kadim görüşüne göre namazı kaldığı yerden devam etmesi gerekir cedîd görüşüne göre ise namazın erkânı bölünemeyeceği için baştan başlaması gerekir. Namaz bahsinde aktarılan bu durum, hac bahsinde de ele alınmıştır. Fakat fıkıh kitaplarında hacc konusunda kavleyn ifadesi kadim-cedîd ayrımı yapılmadığı için kavleyn İmam Şafiî'nin cedîd görüşüne bina edilmiştir.

Namaz ve hac arasındaki benzerlikte farklı bir durum görülmektedir. Hacc için kişi kendisi yerine başkasını gönderebilirken, namaz için ise aynı durum geçerli değildir. İki mesele arasında benzerlik kurulurken bu durum göz önüne alınmamıştır.[320]

6. KİTABU'L-BUYÛ'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Akit Meclisinde Bulunmayan Malın (emvalu'l-ğaibe) Satışı

Ğaib bir malın satışı konusunda İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. İmam Şafiî'nin kadim görüşüne göre caizdir. Cedîd görüşüne göre ise caiz değildir. Delili ise Peygamber efendimiz (sav)'in "görmeden malı satın alan kimse malı gördüğünde muhayyerdir" hadisidir.[321] ise Ğaib malın satışının caiz olmamasının sebebi görme

[318] Sahih olan görüşte budur. Bkz: Rafiî, *el-Aziz fi şerhi'l-veciz*,III, 485.
[319] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.323.
[320] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.324.
[321] Beyhaki, Süneni'l-kübra, V, 268.

muhayyerliğinin İmam Şafiî tarafından kabul edilmeyişidir. Bu meseleyi tamamı görülmeyen bir elbiseyi satın alma işlemine bina edildiğinde böyle bir satımın geçerliliği yine farklı sonuçlara sebep olmaktadır.[322] Görme muhayyerliği hususunda kadim-cedîd ayrımı muamelat kitaplarının birçok meselesinde tartışma konusu olmuştur.

b. Akde Konu Olan Kölenin Sözleşme Esnasında Hür Olması

Bir kölenin âlim-satımı akdinde satan veya alandan birisi sözleşme tamamlanmadan köleyi azat ettiği takdirde bu tasarrufunun geçerli olup olmayacağı hususunda İmam Şafiî'den farklı görüşler nakledilmiştir.[323] Bu konunun esası satış akdi esnasında malın mülkiyetinin kime ait olduğuna dayanır. İmam Şafiî'den nakledilen bir görüşe göre satıcıya ait iken diğer görüşe göre ise müşteriye aittir. Daha önce muhayyerlik meselesini işlerken muhayyerlik esnasında mülkiyetin kime ait olacağı hususunda üç görüş olduğunu belirtmiştik.

Birinci görüşe göre mülkiyet satıcıya aittir. Çünkü Şafiî mezhebinde meclis muhayyerliği bulunduğu için satıcı akdi dilediğinde feshedebilir. Bu da sahip olduğu malın hala elinde olduğu anlamına gelir. Nitekim Müzenî'de bu görüştedir.[324]

İkinci görüşe göre mülkiyet müşteriye aittir. Çünkü mülkiyet akde bağlanan bir durumdur. Nitekim mülkiyet muhayyerlik süresinin bitimine değil akdin yapıldığı ana nisbet edilir.[325]Akit, icap ve kabulden müteşekkildir. İcap-kabul tamamlandıktan sonra mülk müşterinin eline geçmiştir ki muhayyerlik sürecinde de tasarruf hakkına sahiptir.[326] İmamu'l-Harameyn, bu görüşü benimsemişlerdir.

Üçüncü görüşe göre ise akit mevkuftur. Yani muhayyerlik süresinin bitimine kadar beklenmesi gerekir. İmam Cüveynî mevkufluk durumunu şu şekilde anlatmıştır:

---

[322] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.325; Nevevî, *el-Mecmu',* IX, 255.
[323] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.334.
[324] Müzeni *el-Muhtasar,* I, 296.
[325] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.334.
[326] İmamu'l-Harameyn, *Nihayetü'l-Matlab,* V, 40.

Akit, mülkiyetin el değiştirmesidir. Muhayyerlik ise mülkiyetin devamlılığı için geçerli bir durumdur. Dolayısıyla akit ve muhayyerlik birbirlerini tamamlayan iki unsurdur. [327]

Muhayyerliğin kime ait olduğu da ihtilaf konusu olmuştur. Muhayyerliği satıcıya izafe ettiğimizde mülkiyet de ona ait olur. Muhayyerliği müşteriye izafe ettiğimizde mülkiyet müşteriye ait olur.[328]

Köle, cariyenin azad oluşu, cariyenin hamile kalışı ve cinsel birlikteliği hakkında satıcı ve müşteri arasında nasıl hüküm verileceği yukarıdaki üç görüş doğrultusunda ashab arasında tartışma konusu olmuştur.[329]

c. Satış Akdi Esnasında Hayvanın Doğurması ve Doğan Yavrunun Durumu

Bir hayvan satış akdi esnasında doğum yaparsa doğan yavru hakkında üç görüş rivayet edilmiştir.[330]

Birinci yani muhayyerlik süresinde mülkiyetin satıcıda olduğu görüşünde iki vecih söz konusudur. Birincisi doğan yavrunun mülkiyeti satıcıya aittir. Çünkü muhayyerlik satıcıda olduğu müddetçe akit tamamlanmadığından satıcı bir anlamda malın sahibi sayılır. İkinci vecihe göre ise muhayyerlik devam etse de akit tamamlanmış sayılmaktadır. Müşteri aldığı hayvanın sahibidir fakat yavrunun sahibi olması hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre doğacak olan yavrunun da akitte semene karşılık payı vardır. O zaman doğan yavrunun hak sahibi müşteridir. Diğer görüşe göre paraya karşılığı yoktur. Bu durumda doğan yavrunun sahibi satıcıdır.[331]

İkinci yani mülkiyetin müşteriye ait olduğu görüşüne göre doğan yavru müşteriye aittir.[332]

---

[327] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.335.
[328] Nevevî, *el-Mecmu'*, IX, 254.
[329] Bknz: el-Cüveynî, *es-Silsile*, 62a.
[330] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.335.
[331] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.335.
[332] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.335.

Üçüncü görüşe göre ise akit mevkuf sayıldığı için beklenilir. Muhayyerlik süresi bittiğinde akit feshedilmemişse müşteri hem hayvana hem de yavruya sahip olur. Akit feshedilirse o durumda hayvan da yavru da satıcıya ait olur.[333]

d. Muhayyerliğin Mirasçılara Haber Verilmesi

Satım akdinde taraflardan biribin muhayyerlik süresi içerisinde ölmesi durumunda muhayyerliğin varislerine geçeceği Şafiî mezhebinde genel kabuldür[334]. Fakat varislerin muhayyerlik müddeti hususunda iki görüş zikredilmiştir. [335]

Şafiî fıkıh kitaplarında söz konusu mesele İmam Şafiî'nin kavleyni olarak geçmemektedir. Konu ashabın vechaynı olarak ele alınmıştır. Cüveynî ise muharreç iki kavl olarak ele almıştır.[336]

Birinci görüşe göre varisler, haberin mirasçılara ulaştığı andaki meclis dağılana kadar muhayyerdir. Tercih edilen esahh görüş de budur. Diğer görüşe göre ise ölüm anından sonra kalan günler mirasçılar için geçerlidir. Yani iki günlük muhayyerlik zamanı kalmışken vefat etmişse mirasçılar iki gün boyunca muhayyerlik hakkını elde etmiştir.[337]

Bu iki görüşün ortaya çıkmasını hazırlayan anlayış mukateb köle akdindeki şu meselede gerçekleşmiştir:

Efendisi tarafından iki yıl içerisinde bana şu kadar para ver seni hür edeyim denilip çalışmasına fırsat tanımaksızın onu sürekli hizmetinde zâlimce tutan bir efendinin kölesi iki sene boyunca para toplayamazsa köleye verilen süre hakkında İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. Bir görüşe göre fırsat bulduğu ilk anda parayı vermesi gerekir. Çünkü kendisine verilen süre dolmuştur ve yeni süre tayin edilemez. Diğer görüşe göre ise çalışmasına en az iki yıl müddet tanınması gerekir.[338]

---

[333] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.336; bknz: Rafiî, *el-Aziz fi şerhi'l-veciz,* IV, 196.
[334] Şart muhayyerliğinin miras olarak bırakılamayacağını iddia eden bazı şafiiler olmuştur. Bkz: el-Cüveynî, Nihayetü'l-Matlab, V, 27.
[335] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.336.
[336] el-İmrânî, *el-Beyan,* V, 37.
[337] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.336.
[338] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.336.

İmam Şafiî'nin mukateb kölenin çalışma süresiyle ilgili söylemiş olduğu görüşler mirasçıların murislerinden kalma muhayyerlik sürelerine esas olmuştur. Efendisi tarafından çalışmasına imkan verilmeyen kimseye tanınan süre dolduğunda ek bir süre verilmeyeceği görüşüne göre murislerin mirasçılarına muhayyerlik süresi hakkında bilgi verilmediğinde muhayyerlik süreleri dolarsa ek bir muhayyerlik süresi tanınmaz. Mukateb köleye çalışma süresi tanınmasını zorunlu kılan görüşe göre ise muhayyerlik süresinin muris vefat ettiğinde kalan sürenin tümünün mirasçıların hakkı olmuştur.

e. Hurma Sirkesini Kuru Üzüm Sirkesi Karşılığında Satmanın Hükmü

Hurma sirkesini, kuru üzüm sirkesi karşılığında satmanın hükmü hakkında ihtilaf vardır. Bir görüşe göre böyle bir satış batıl iken diğer görüşe göre sahihtir. Bu ihtilafın oluşmasındaki asıl, tat oluşturan suların faize konu olup olamayacağıdır.[339] Bir görüşe göre tu'miyet illeti olduğu için faiz gerçekleşir. Burada kastedilen su tatlı sulardır. Tuzlu sular doğallıkları gereği tuzlu olduğu için faize konu olmamaktadır. Diğer görüşe göre burada faiz illeti yoktur. Çünkü doğallığı ve cinsinin özelliğine bakılır. Sularda ise bu durum yoktur. Şayet tat veren su faize konu olamayacaksa akit de sahih olur.[340]

Suların faize konu olup olmadığı tartışması, meselenin hükmünü belirleyen asıldır. Sular faize konu olmaz diyen fakihlere göre sular haricinde kalan cinsler muhtelif olduğu için satım akdi caizdir. Suların faize girebileceğini iddia eden fakihlere göre ise kısmen cins birlikteliği olup mufadalaya (akitte bir tarafın fazla vermesine) neden olduğu için hurma sirkesinin üzüm sirkesi karşılığında satımı faize girer ve akdi iptal etmiş olur.

[339] Şafii mezhebinde bir malın faize konu olabilmesi için ya para özelliği taşıması veya tu'miyet (tat verici gıda) özelliği taşıması gereklidir. Bknz: Gazali, *Hulâsâ,* thk. Muhammed Raşid Muhammed Ali, Beyrut 2007, s.270

[340] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.347; İmamu'l-Harameyn, *el-Matlab,* V, 86*; Rafii, el-Aziz fi şerhi'l-veciz,* IV,82.

f. Riba Sayılan Gıdaları Yaş İken Paylaşma

Riba sayılan yaş gıdaları biriktirilme dönemi başlamadan yaş iken bölüşmenin caiz olup olmadığı hususunda iki görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre caiz iken diğer görüşe göre caiz değildir. Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasının asıl nedeni taksimin bir bey' olarak mı yoksa ifraz-ı hak olarak mı değerlendirilmesi gerektiğidir? Şayet bey' olarak düşünülürse faize girme durumu vardır. İkiye bölüşmek bir anlamda birinin diğerinden yarısını satın alması demektir. Kuruma dönemi geldiğinde eşitlik bozulacak ve faize girilmesine neden olacaktır. İfraz-ı hak olarak değerlendirildiğinde ise faize neden olamayacağı için caizdir.[341]

g. Hars Edilen Malların Satımı

Bir kimse, zekât için hars edilmiş[342] mallarının tümünü satarsa iki görüş ortaya çıkar. İki görüşün ortaya çıkmasının nedeni harsın tazmin mi yoksa salt bir ölçüm mü olduğu konusundaki ihtilaftır. [343]

Harsın tazmin gerektirir şeklinde yorumlandığı görüşe göre zekât zimmetinde borç olarak kalır. Harsın ölçüm olarak değerledirildiği görüşe göre ise zekât miktarı kadar olan malın satışı caiz değildir.[344] Zekât miktarından fazla olan malın satışının caiz olması hususunda da iki görüş vardır. [345] Bu iki görüşün olmasına temel olacak olan görüş de şudur:

Bir kimse, sahip olduğu bir köleyle beraber gasp ettiği bir hürü satarsa hürün satışının caiz olmadığı açıktır. Fakat kölenin satışının hükmü de tartışma konusu olmuştur. Çünkü bir görüşe göre hürün satışı ve kölenin satışı birbirinden ayrılmış olmakta ve hürün satışı kabul olmazken kölenin satışı caizdir. Bu görüşe göre zekât miktarı olan malın satışı caiz değil iken zekât miktarından fazla olan malın satışı

---

[341] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.351; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 535.
[342] Hars, henüz tarlada ağaçta bulunan mahsulün zekat/vergi matrahı olarak tahminen belirlemek. Harsan satış ölçüp biçmeden tahminen yapılan satıştır. Bknz: Erdoğan, Mehmet , *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü"* İstanbul, Ensar Neşriyat, 3. Baskı 2010, s. 181.
[343] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.361.
[344] Bkz. el-Gazalî Huccetu'l-İslam Muhammed b. Muhammed , *el-Vasit fi'l-mezheb,* thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire 1997, II, 469; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, III, 88.
[345] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.361.

caizdir. Diğer görüşe göre ise böyle bir akitte hem hürün hem de kölenin satışı batıldır. Batıl olma illeti konusunda iki görüş ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre helal ve haramın akde birlikte konu olması diğer görüşe göre ise paranın dağılımında cehalet oluşmasıdır.[346]

Haramlığı açıklayan her iki illete baktığımızda kanaatimizce satımın caiz olmadığı görüşünün ihtiyati bir görüş olduğu ve satışın fesada dönüşmesini engelleyen istisnai bir fetva niteliği taşıdığıdır.

h. Caiha

Caiha[347] hakkında İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. Bir görüşe göre caiha indirimi konulamaz. Diğer görüşe göre ise konulabilir. İmam Şafiî cedîd görüşünde caiha indirimi ile ilgili hadisi sahih görmüştür. Bunun neticesinde caiha indirimini uygun görmektedir. Kanaatimizce iki görüşün ortaya çıkmasının sebebi Şafiî'de rivayetin sıhhati konusunda şüphe uyandırmış olmasıdır. Nitekim caiha indirimi ile ilgili olarak "*eğer caiha hadisi sabitse bize sadece sünnete ittiba etmek düşer"*diyerek konuyla ilgili kuşkusunu bildirmiştir. İmam Şafiî hadis varken kendi içtihadından vazgeçebileceğini bilen fukaha için meselenin iki görüşten değil tek bir görüşten ibaret olduğu açıktır. [348] Fakat caiha indiriminin ne zamana kadar konulacağında da iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre dalın koparılıp toplanmasına kadar sürer, diğer görüşe göre meyvelerin olgunlaşmasına kadar sürer. Dalından koparılıncaya kadar caiha indiriminin geçerli olması esahh olan görüştür. Çünkü meyveler olgunlaştıktan sonra müşterinin zimmetine geçer ve meyvelerden müşteri damin olur.[349]

---

[346] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.362.

[347] Sözlükte, afet ve musibet anlamına gelmekte olup, ıstılahta meyve ve sebzelere kısmen veya tamamen zarar veren, önceden beklenmeyen ve önlenemeyen afet demektir. Bknz:Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve HukukTerimleri Sözlüğü, s.65*.

[348] İmamu'l-Harameyn el-el-Cüveynî, *el-Matlab,* V, 159.

[349] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.366; bknz: Rafiî, *el-Aziz fi şerhi'l-veciz,* IV, 361; Nevevî, *Ravdatu't-talibin,* III, 214.

i. Ariyyet Sözleşmesini Beş Vask Üzerinde İnşa Etme

Bir kimsenin ariyyet[350] sözleşmesini beş vask[351] üzerinde inşa etmesinin caiz olup olmadığı hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre batıldır, diğer görüşe göre ise caizdir. Caiz olduğuna dair Müzenî'nin İmam Şafiî'den nakli vardır. Gazalî'ye göre de bu tercihe layık olan ezhar görüştür. Akdin batıl olduğu görüş ise Müzenî'nin tercih ettiği görüştür.[352] Bu görüş farklılığının ortaya çıkmasındaki neden ise ariyyet akdinin asli bir unsur mu yoksa müstesna bir ruhsat mı olduğu tartışmasıdır. Şayet asli bir unsur kabul edilirse o zaman akit caiz olur. Beş vask kadar Peygamber efendimiz (sav)'in hadislerinde caiz görülmüştür.[353] Beş vasktan fazla olan miktarın şüphe içerisinde olması kesin olan akdi batıl etmez. Fakat müstesna bir ruhsat kabul edilirse o zaman beş vaskın üzerinde olması şart olduğu için ruhsata girmez ve akit batıl olur.[354] Çünkü istisnaya neden olan durum beş vaskın altında olmasıydı. Beş vaskın üzerinde olmasıyla akitte iptal olmuştur.

j. Kabzedilmeyen Mehrin Satımı

Bir kadın mehir olarak alacağı malı daha eline geçirmeden sattığında yapmış olduğu akdin geçerliliği hakkında İmam Şafiî'den iki görüş rivayet edilmiştir. Bu farklı görüşlere sebep olan asıl, mehir konusu olan malın tazmin keyfiyetidir. [355]

Şayet kocanın elinde bulunan mehir emanet akdi hükmünde bir mal ise satış gerçekleşir. Nitekim bir kimsenin emanet olarak verdiği bir malı emanetçinin elinde bulunurken satmasında da bir sakınca yoktur. Diğer görüşe göre ise mehir kocanın üzerinde akitle tazmin olan bir şeydir. Şayet kadın mehri kabzedemeden mehir telef

---

[350] Taze hurmanın henüz ağaç dalında iken tahmin yoluyla kuru hurma karşılında satılması. Bkz: el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *ez-Zahir fî ğarib-i elfazi'ş-şafii,* thk. Abdulmun'im Tu'î Beşnatî, Beyrut 1998, I, 206.

[351] Vask (visk olarak da söylenmiştir): 60 sa'dır. Hanefiler 195 kg kabul ederken cumhur 122,4 kg kabul etmektedir. Bknz: Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luğa,* thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut, Daru'l-Fikr,1979, VI, 109.

[352] Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 122.

[353] Bknz: Buhari Buyu', 34; Müslim Buyu', 21.

[354] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.368.

[355] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.371.

olursa o vakit mehri misliyle mazmun olur. Dolayısıyla kadın tam olarak mala sahip değildir ve satma yetkisini elinde bulundurmuş sayılmaz.[356]

Bu iki görüşten ezhar olanı akdin batıl olmasıdır. Çünkü İmam Şafiî'nin ifadesinde mihr akde bağlanan bir durumdur. Dolayısıyla koca akitle mehri tazmin yükümlülüğü altına girmektedir. İmam Nevevî, bu konuda iki farklı görüşün Horasanlılara ait olduğunu, Iraklılara göre ise tek görüş olduğunu haber vermiştir. O görüş de mihrin kabzedilmeden satışının caiz olmadığı görüşüdür.[357]

k. Hamile Cariyenin İadesi

Hamile bir cariye satın alındığında muhayyerlik müddeti içerisinde bir ayıptan dolayı geri verilirse ümmülveled de iade edilir mi? Bu konuda iki farklı yorum vardır. Şayet doğan ümmülveledin paraya karşılığı olduğu kabul edilirse o zaman ümmülveledi iade etmez. Eğer ümmülveled ve anne tek kabul edilirse iade edilmesi gerekir.[358] İki görüşten ezhar olanı doğan çocuğun akitte paraya karşılık gelmesidir. Anne karnında olan çocuk ile akitten önce doğmuş çocuk arasında fark yoktur. Akit feshedilirse çocukla beraber cariye satıcıya teslim edilir. Akit feshedilmezse çocuk müşteriye aittir.[359]

Bu konu hamile hayvanın satımı ile ilgili bölümde doğan hayvanın kime ait olacağı tartışmasına paralel bir konudur. Aynı şekilde muhayyerliğin kime ait olacağı tartışması hükümde farklılığa sebep olmaktadır.

---

[356] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.371; bknz: Şirbinî, *Muğni'i-Muhtâc*, II, 92.
[357] Nevevi, *el-Mecmu',* IX, 322.
[358] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.371.
[359] Nevevi, *el-Mecmu',* IX, 256.

7. KİTABU'S-SELEM'DE TARTIŞILAN KONULAR

a. Selem Akdinde Malların Teslim Edileceği Yerlerin Belirtilmesi

Nakli kolay bir malın selem akdi esnasında selemin teslim edileceği yer belirtilmezse akit batıl olur. Çünkü değişik mekânlara gitme olasılığı olduğundan akitte maksat tam olarak anlaşılmaz. Seleme konu olan malın nakli zor ise yerin belirtilmemesinin akde etkisi hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre böyle bir akit sahihtir diğer görüşe göre ise sahih değildir. İmam Nevevî, mezhebin fetvasını şöyle açıklamaktadır. Gidilecek yer selemin teslim edilmesine elverişli değilse veya mekânın değiştirilmesi kolay bir yer ise selemin teslim edileceği yerin tayini vaciptir.[360] Zikredilen iki farklı görüşün ortaya çıkmasında aşağıdaki mesele asıl olmuştur.[361]

Bir kimse selemi teslim etme vaktinden önce veya teslim etme için belirtilen yerden farklı bir yerde selemi teslim etmek isterse alıcıyı buna zorlayabilir mi? Bir görüşe göre zorlar. Çünkü zarar görüp mağdur olma ihtimali vardır. Diğer görüşe göre zorlayamaz çünkü alıcının belirtilen zaman ve mekanda alma isteği bir maksada dayanmış olabilir. [362]

İmam Nevevî, İmam Şafiî'nin farklı görüşlerin nakliyle ilgili altı tarik belirtmiştir.

1. İmam Şafiî, selemin teslim edileceği yerin belirtilmiş olmasını şart kılmıştır. İhtilaf Şafiî'nin talebeleri arasındadır.

2. İmam Şafiî'nin mutlak olarak konuyla ilgili iki görüşü vardır.

3. Taşınması kolay bir mal ise yerin belirtilmiş olması şarttır. Diğer türlü şart değildir.

4. Selemin teslim edileceği yer akit için elverişli değilse selemin teslim edileceği yerin daha önceden tayin edilmiş olması gerekir.

---

[360] Nevevi, *Ravdatu't-Talibin,* III, 253-271.
[361] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.402; bkz: Şirbinî *Muğni'l-Muhtâc*, II, 134.
[362] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.403.

5. Malın taşınması kolay değilse selemin teslim edileceği yerin tayini hususunda iki farklı görüş vardır.

6. Taşınması kolay mal ise selemin teslim edileceği yerin belirtilmiş olması gerekir. Taşınması kolay bir mal değilse selemin teslim edileceği yer hakkında iki farklı görüş vardır.

Altıncı tarik el-Kaffal'ın da tercih ettiği ve esahh olan tariktir. [363] Kanaatimizce malın naklinin kolay olmadığı halde selemin teslim edileceği yerin belirlenmesinin şart kılınması akitte kişisel gayelerin taraflar arasında haksızlığa neden olabileceği durumuna engel istisnai bir fetvadır.

b. Hamile Cariyenin Çocuğunun Selem Akdine Konu Olması

Hamile bir cariyenin çocuğunun başkasına selem akdi olarak verilmesinin caiz olması hakkında iki görüş vardır.[364]

Farklı görüşlerin oluşmasının sebebi hamileliğin bilinip bilinmemesidir. Bir görüşe göre hamilelik bilinemez. Çünkü ayette rahimlerde var olanı sadece Allah (cc)'ın bileceği başkasının bunu bilemeyeceği haber verilmektedir. Diğer görüşe göre ise hamilelik anlaşılabilen bir durumdur. Delilller ve göstergeler bir kadının hamile olduğunu ortaya koyabilir. Yazar da hamileliğin bilinebileceğini savunmaktadır. Hamilelik bilinemez diyenlere göre akit caiz değil iken bilinebilir diyenlere göre caizdir.[365]

Tercih edilen görüş hamileliğin bilinebileceği ve hamile kadının hamliyle beraber seleme konu olabileceğidir. İmam Şafiî'nin nassı da bu görüşe uygundur. Kanaatimizce diğer görüş ihtiyaten verilmiş bir fetvadır.

c. İkale Edilen Malların Teslimden Önce Telef Olması

Satıcı, müşteriye mal sattıktan sonra, müşteriden akdi ikale etmesini ister ve müşteri de ikale ederse; müşteri, malı satıcıya teslim etmeden malın telef olması

[363] Nevevi, *Ravdatu't-talibin,* III, 253.
[364] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.404; bkz: Nevevi, *Ravdatu't-Talibin,* III, 259.
[365] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.404.

durumunda İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre ikale iptal olur, ilk satış olduğu gibi kabul edilir. Diğer görüşüne göre ise ikale iptal olmaz, ikale yapan müşteri telef olan malı ödemekle tazmin edilir.[366]

İki görüşün ortaya çıkmasının sebebi İmam Şafiî'nin ikaleyi bir görüşünde bağımsız bir bey' diğer görüşünde ise bey'in fesh edildiği akit şeklindeki açıklamış olmasıdır.[367] Şayet başlı başına bir akit olarak değerlendirilirse ikale iptal olur. Nitekim bey' akdinde de kabzedilmeden önce mal telef olursa bey' akdi iptal olmaktadır. Eğer ikale bağımsız bir akit değil de bey'i feshetmekse o zaman ikale geçerli olur. Müşteri malı tazmin etmek zorundadır.[368]

Esahh olan görüş ikalenin fesih olmasıdır. İkale fesih değil de bey' olarak düşünülürse müşteri satıcı dışında başka biriyle farklı bir semenle akdi gerçekleştirebilir. Fakat ikale yalnızca aynı satıcı ve aynı semenle gerçekleşebildiği için başlı başına bir akit değil bir fesih olayıdır. İmam Şafiî'nin ikaleyi bey' olarak ifade ettiği görüşü kadim görüşüdür. [369] Bir görüşe göre ikale akdinde fesih lafzı kullanılırsa ikale fesih kabul edilir. Şayet ikale lafzı kullanılırsa ikale olarak geçer ve fesih mi bey' mi olduğu tartışılabilir.[370]

İmam Şafiî'nin söz konusu mesele ile ilgili kavleyni kadim-cedid olarak Şafiî kaynaklarında bahsedilmektedir. Mezhebin benimsediği görüş cedid görüştür. [371]

8. KİTABU'R-REHN'DE TARTIŞILAN KONULAR

a. Kölenin Rehin Olarak Verilebilmesi

Köle, rakabesinde hatayla zarar verdiği bir malda efendisi tarafından rehin olarak alınıp alınmaması hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre köle satım veya zarar verme rakabesine sahiptir görüşünü taşımaktadır ki bunlar kölenin rehnini de caiz

[366] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.406.
[367] Bey' semene, fesih ise kıymete taalluk eder. Semen değişir fakat kıymet değişmez.bknz: Nevevi, *Ravdatu't-Talibin,* III, 15.
[368] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.406.
[369] Şafii, *el-Ümm,* III, 38.
[370] İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî, *el-Matlab,* V, 503.
[371] İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî, *el-Matlab,* V, 503.

görmektedirler. Kölenin satım veya zarar verme rakabesine sahip olmadığını düşünenler ise kölenin rehninin caiz olmadığını ifade ederler.[372]

Maverdî'ye göre sahih olan görüş fakir, zengin farkı gözetilmeksizin kölenin rehninin caiz olmadığıdır. İmam Şafiî'nin bu konuda sadece bu görüşü vardır. [373]

İmam Nevevî'ye göre ise kölenin bey'i geçerli değilse rehni de geçerli değildir ve bu konu da tek görüş vardır. Kölenin bey'i geçerliyse o vakit iki görüş vardır.[374]

İmam Nevevî'nin açıklamasından anlaşıldığı üzere meseledeki ihtilafın nedeni rehnin bey'e kıyas edilmesidir.

b. Kısas Cezasında Kölenin Rehin Alınması

Kasıtlı olarak cinayet işleyen bir köleyi kısas uygulanana kadar rehin almanın caiz olup olmadığı hususunda iki görüş vardır. İki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olan durum kölenin kasıtlı cinayet işlemesinin gereğinin ne olduğu hakkındaki ihtilaftır.[375] Kasıtlı olarak suçu işlemenin gereği sadece kısastır görüşüne göre rehin alınması caizdir. Nitekim kölenin mürtet ya da yol kesici olması durumunda ölüm cezasına karşılık rehin alınması caizdir.[376] İkinci görüşe göre kasıtlı olarak suçu işlemenin cezası kısas ve mal cezası arasında muhayyerlik vardır. Bu görüşe göre ise kısas tercih edildiğinde yine rehin olabilmesi caizdir. Fakat mal tercih edildiğinde rehin olabilmesinin caiz olması hususunda ise iki görüş vardır.

Cüveynî bu meseleyi açıklarken hatayla birini öldüren köleyle mukayese etmiştir. Bu konu hakkında da iki görüş vardır. Hatayla suçu işlemenin cezası mal(diyet)dır. Hatayla suçu işleyen kimsenin cezası karşılığında rehni caiz görenlere göre kasıtlı olarak suçu işleyen kimsenin de cezası mal olarak verilecekse rehin elverişliliğinde sakınca olmamalıdır. Hatayla suçu işleyen kölenin rehin alınmasını caiz görmeyenlere göre iki görüş vardır. Bir kısım âlimlere göre hatayla veya kasıtlı suçlunun cezası mal ise her ikisinin de rehni caiz olmamalıdır. Diğer fakihlere göre

[372] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.406.
[373] Maverdî, *el-Havi'l-kebir,* VI, 92.
[374] Nevevi, *Ravdatu't-talibin,* III, 289.
[375] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.406.
[376] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* II, 511.

kasıtlı olarak suçu işleyen kimsenin mal vermesinde maktulün ailesinin rızası olduğu için rehin alınabilir. Ne var ki hatayla öldüren kimseye diyetin farz olması maktulün ailesinin tercihi değildir.[377]

Rehin kitabının ekseriyetle işlediği konu kölenin rehin alınabilmesinin caiz olup olmaması hususuyla ilgilidir. İhtilaflı konuların cevabında yukarıda verdiğimiz asıl önemlidir.

9. KİTABU'T-TEFLİS'DE TARTIŞILAN KONULAR

a. Hamile Cariyenin Satımında Çocuğunun da Akde Dâhil Olması

Satıcı hamile bir cariyeyi müşteriye satar, müşteri daha parayı vermeden iflas ederse satıcının hem cariyeyi hem de çocuğunu istemesi hakkında iki farklı görüş vardır.[378]

İki farklı görüşün ortaya çıkması çocuğun satım akdinde paraya karşılık gelip gelmediği tartışmasından ortaya çıkmıştır. Şayet çocuk paraya karşılık gelmişse hem anne hem de çocuk geri verilir. Eğer paraya karşılık gelmediyse çocuk müşteride kalır.[379]

Bu konuyu daha önce izah etmiştik.

b. İflas Eden Bir Kimseyle Akitlerin Feshi

Bir kimse eşit özelliklere sahip iki köleyi bin dinara satar, müşteri beş yüz dinarını verip diğer beş yüzü borç bırakarak iki köleyi kabzeder. Müşteri daha borcunu ödemeden iki köleden biri ölür ve müşteri de iflas ederse satıcı akdin yarısını veya tamamını feshedip edemeyeceği hususunda iki görüş vardır.

İmam Şafiî'nin bir kavline göre akdi bütünüyle feshedebilir. Diğer görüşüne göre ise akdin bütünü feshedemez. İmam Şafiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde ikinci görüş tercih edilmiştir.

---

[377] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.410.
[378] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.432.
[379] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.432.

Cüveynî İmam Şafiî'nin iki görüşünü, hissenin hasr mı yoksa şüyu' mu ifade ettiği hususundaki ihtilafa dayandırır. Hasr olarak ele aldığında kendi hissesini alır. Geri kalan ile ilgili muhayyerdir dilerse akdi feshedebilir.[380]

Bir görüşe göre iki kölenin bedeli eşit ve bedelin yarısını almış ise mevcut olanı da kalan borç karşılığında alır. Başka bir kavle göre, mevcut olan malın yarısını kalan bedelin yarısı karşılığında alır ve geriye kalan borcu için de müşterinin malına ortak olur.[381]

10. KİTABU'L-HACR'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kimse sefih olduğu için hacredilmişse ve biri gelip sefih olan kimse hakkında benim malımı tüketti iddiasında bulunur fakat sefih bu iddiayı doğrulamazsa sefihe davada yemin etmesi teklif edilip edilmeyeceği hususunda iki görüş vardır. İki görüşün ortaya çıkmasının nedeni hacr altına alınan sefihin bir şey yapmadığına dair itirafının kabul edilip edilmeyeceğidir.[382]

Birinci görüşe göre sefih bir kimse hacr altındayken yaptığı bütün itirafları kabul edilir. İkinci görüşe göre ise itirafı hükümsüzdür. Esahh olan görüş de budur. İkinci görüş de itirafı hükümsüz olan bir kimseden yemin istenilip istenilmeyeceği hakkında farklı iki görüş olmasıdır.

Bu iki farklı görüşün temelini oluşturan sebep, tanıklığı kabul edilmeyen bir kimsenin yeminin davadaki konumudur. Bir görüşe göre tanıklığı kabul edilmeyen bir kimsenin yemini itirafı gibidir. Yani nasıl ki itirafı geçersizse yemini de geçersizdir. Diğer görüşe göre ise sefih adaletli şahit konumundadır. Yani yemin edilmesi gerekiyorsa yemin eder ve yemini şahitlerle aynı değerdedir.[383]

---

[380] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark*, II, 551

[381] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.434; Gazalî, *el-Vasit*, IV, 16; Maverdî, *el-Havi'l-kebir*, VI, 294; Nevevî, *Ravdatu't-talibin*, III, 3; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 209

[382] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.436; Gazali, *el-Vasit*, IV, 44; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 244

[383] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.436.

11. KİTABU'S-SULH'DA TARTIŞILAN KONU

Bu kitapta İmam Şafiî'den aktarılan tek ihtilaf konusu vardır. İki kişi arasında ortak olan bir duvarın yıkılması sonucu ortaklardan birinin diğerine duvarı mal ve aletleriyle yapma karşılığında duvarın üçte ikisine sahip olabileceği teklifi sahih bir akit olarak kabul edilebilip edilmeyeceğidir. Akit sahih veya batıl olur şeklinde iki görüş vardır. Esahh olan görüşün teklifin sahih olduğu görüşüdür. Çünkü aletler ve duvarın durumu hakkında bilgiye sahip olunmuştur.[384] Bu iki görüşün ortaya çıkmasının nedeni antlaşma safhalarının farklılaşmasıdır. Yapının aletleri bir bey'dir ve yapıdan ortakların faydalanması da bir icare akdidir. İcare ve bey' farklı iki akit oldukları için iki akdi beraber yapmak caizdir diyenlere göre bu akit caizdir. Muhtelif iki akdin tek celsede ele alınmasını caiz görmeyenlere göre ise bahsi geçen akit caiz değildir.[385]

İcare ve bey' birbirinden farklı akitlerdir. Bey'de hıyaru'ş-şart ve meclis muhayyerliği var iken bunlar icarede söz konusu değildir. Yine icare belli bir vakitle sınırlandırılması gerekirken bey'de böyle bir sınırlandırma akdi bozar. Bey'de kişi istemedikçe mülkiyetin ebediyen müşteride olmasını gerektirirken icarede ebedilik şartı akdi fesheden bir durumdur. İmam Şafiî icareyi menfaat mülkiyetini satın alma şeklinde ifade ederek icareyi de bey'in sınırları içerisinde değerlendirmiştir. Ancak icare bir çok yönüyle bey'den farklı bir durumdur.

[384] Maverdî, *el-Havi'l-kebir,* VI, 397.
[385] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.439; Maverdî, *el-Havi'l-kebir,* VI, 397.

12. KİTABU'L-HAVALE'DE TARTIŞILAN KONU

İmam Şafiî, bir görüşünde havalenin ivazlı bir akit olduğunu belirtirken başka bir görüşünde ise zimmette oluşan borcun tazmini olarak ifade etmektedir. Havalenin muavazalı bir akit mi yoksa tazmin olarak mı ele alınması gerektiği konusu havale ile ilgili ashab arasında farklı görüşlere yol açmıştır.[386]

Cüveynî'ye göre esahh olan görüş havalenin bir bey' akdi olduğudur. Fakat bu akdin bey'u'd-deyn bi'd-deyn mi yoksa bey'ul-ayn bi'deyn mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Müellif ikinci görüşü tercih etmektedir.[387]

13. KİTABU'D-DAMAN'DA TARTIŞILAN KONU

Beden kefaleti[388] ile birine kefil olan bir kimse, kefil olduğu kimsenin borcunu ödeyemediği durumda kefilin bu borçtan sorumlu tutulması hususunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre beden kefaleti mal kefaletinden[389] farklı olduğu için sorumlu olmaz. İkinci görüşe göre ise borçlanmış olur. Çünkü beden kefaletinden istenilen, malı güvenceye almaktır. Malın ödenmemesi durumunda kefil sorumlu tutulur.[390]

İmam Gazalî beden kefaletinde kefili olunan şahsın ölmesi veya kaçması nedeniyle kefilin borçlanmayacağını ifade etmiştir. İmam Şafiî'nin beden kefaletini zayıf bir kefalet olarak görmesini de bunun delili olarak gstermiştir.[391]

İmam Şafiî'den iki görüş şeklinde aktarılmış olması kavleynin tearuz halinde olduğunu gösterse de Gazalî'nin ifade ettiği gibi beden kefaletini zayıf görmesi İmam

---

[386] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.444-446; el-Cüveynî, *el-Cem've'l-fark,* II, 397.

[387] el-Cüveynî, *el-Cem've'l-fark,* II, 397.

[388] Bir kimsenin şahsını mahkemeye veya belirlenen yere getirmeyi üstlenmeye denir. Kefalet bi'l-vecih veya kefalet bi'n-nefs olarak da ifade edilir. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s.*301. Beden kefaleti şafii fukahası arasında tartışmalı bir konudur. Essah olan görüş beden kefaletinin geçerli bir kefalet olduğudur. Fetva da buna göre verilmiştir. Bknz: Maverdî, *el-Havi'l-Kebir,* VI, 462

[389] Kefalet bi'l-Mal: Hariçte mevcut veya zimmette sabit bir malın edasına kefil olmaktır. Mehmet Erdoğan *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s.*301

[390] el-Cüveynî, es-Silsile, s.449; Ebü'l-Hüseyin İbn Ebi'l-Hayr Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Salim b. Es'ad el-İmrani el-Yemani, 558/1163 *el-Beyân fî mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî,* thk. Kâsım Muhammed en-Nuri, Beyrut : Dârü'l-Minhac, 2000, VI, 345.

[391] Gazalî, *el-Vasît,* III, 240.

Şafiî'nin de beden kefaletinde borçlanma olmayacağı görüşünü taşıdığını göstermektedir.

14. KİTABU'Ş-ŞERİKE'DE TARTIŞILAN KONU

Yarı yarıya iki sahibi bulunan bir köleyi; a) ortaklardan biri diğerinin haberi olmadan bütünüyle satarsa b) yabancı biri kölenin yarısını gasb edip diğer ortakla beraber köleyi satarsa satış akdinin caiz olup olmayacağı hususunda iki görüş bulunmaktadır.[392]

Köleyi ve gasbedilen hür bir insanı beraber satan kişinin hakkında bahsetttiğimiz durum burada da geçerlidir[393]. İhtilafa neden olan asıl "satışa konu olan malın bir kısmı helal bir kısmı da haram olursa helal olan kısmın satışı caiz midir? İhtilafa neden olan bu asla cevap olarak bir kavle göre akit bir bütün olarak ele alınırken diğer kavle göre ise parçalanabilir olarak ele alınmıştır.[394]

15. KİTABU'L-İKRAR'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Gasibin İki Farklı İkrarı

Bir kimse bir araziyi gasp eder ve hâkime ben falanca adamdan gasp ettim derse arazi ikrar ettiği şahsa verilir. Gasp eden şahıs daha sonra bu ikrarından vazgeçip başka bir adamdan gasp ettiğini ifade ederse arazi ilk ikrar ettiği adama verildiğinden ikrar ettiği ikinci şahsa karşı gasp eden şahsın ikrar sorumluluğu hususunda iki görüş vardır.[395]

İmam Şafiî bu konuda iki farklı görüş ortaya koymuştur. Bir görüşe göre ikinci şahsa bir sorumluluğu yoktur. Çünkü sorumlu olabilmesi için arazinin telef olması lazımdır. Hâlâ sağlam bir şekilde var olan bir araziyi teslim etmişse artık borcu kalmamıştır.[396] Mansus olan görüş de budur. [397]

---

[392] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 93a
[393] Tez metni, s.81.
[394] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.453.
[395] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.459; Mezhep içerisinde tercih edilen görüşe göre borçludur. Bknz: Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* II, 33
[396] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.459.

Diğer görüşe göre ise araya başka bir hüküm koyarak ikinci şahsa araziyi ikrar ettiğinden dolayı ikinci şahsa karşı sorumlu olur. İmam Nevevî'ye göre ezhar olan görüş budur. [398] Buna bir anlamda hükümde haylule[399] denir. Hükümde olan haylule de genel olarak şahitlikteki hayluleye benzer. Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasına zemin olan mesele de şahitlik meselesidir:

İki kişi bir konuda şahitlik ederler ve kadı da onların bu şahitliği ile hüküm verip malı şahit oldukları şahsa verir, daha sonra şahitler yalan şahitlikte bulunduklarını ikrar ederlerse söz konusu malı madur olana tazmin edip etmeyecekleri hususunda da yukarıdaki iki görüş geçerlidir.[400]

Cüveynî *el-Cem' ve'l-fark* adlı eserinde bu konuyu daha sarih bir şekilde açıklamıştır. Cüveynî'ye göre bir kimse ben falan adamdan gömleğini gasp ettim deyip sonra hayır bu gömlek ona ait değil ben başka adamdan aldım derse gömlek ilk şahsa verilir ve gasıb ikinci şahsa da gömlek borçlanır. Fakat gasıb ben Zeyd'in üzerinden gömleğini çaldım ama gömleğin mülkiyeti Amr'a ait derse gömlek Zeyd'e verilir ve Amr'a da borcu olmaz. Çünkü bu ikrara konu olmamaktadır.[401]

b. Fasit Şart Beyanıyla İkrar

Bir kimse, üzerinde bir kefaletin var olduğunu ikrar ederken ikrarını üç günlük muhayyerlik şartı üzerine bina ettiği durumda ikrarın geçerli olup olmayacağı hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre kefalet akdinde böyle bir şart fasit kabul edildiği için ikrarı geçersizdir. Diğer görüşe göre ise ikrar, bağlayıcılığı ifade eder dolayısıyla fasit şart yokmuş gibi kabul edilir.[402] Bu farklı görüşlerin oluşmasına neden olan mesele şudur:

Bir kimse, "içki aldığım bir kimseye bir dinar borcum kaldı" derse itirafı kabul edilir mi? İhtilafın aslı şudur: İkrar bir bütün müdür yoksa parçalanabilir mi? Şayet

---

[397] İmam Şafii, *el-Ümm,* VI, 225.
[398] İmam Nevevi, *Ravdatu't-talibin,* IV, 51-52.
[399] Haylule: engellemek mani olmak araya girmek demektir. Erdoğan, Mehmet *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* 188.
[400] Ezhar olan görüşe göre iki şahit de borçludur. bkz. Gazali *el-Vesit,* III, 353.
[401] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* II, 619.
[402] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.462.

ikrar bir bütün olarak ele alınacaksa içkiyle satış caiz olmadığı için ikrar da geçerli değildir. İkrar, bölünebilir olarak kabul edildiği takdir de ise satış akdi ve ikrar birbirinden ayrı olarak değerlendirilir. İkrar bağlayıcı olduğundan bir dinar borcu sabit olmuştur ve satış akdinin fasit olması göz önünde bulundurulmaz.[403]

Iraklı Şafiî fukahasına göre akitler bir bütündür ve bir kısmı batıl olan akdin tümü de batıldır. Diğer Şafiî fukahasına göre ise akitler bölünebilir ve geçerli olan kısmıyla hükmedilebilir.[404]

16. KİTABU'L-GASP'DA TARTIŞILAN KONU

Gasp ettiği evi müşteriye sattıktan sonra müşteri eve yerleşir, sonrasında evin asıl sahibi delilleriyle evin gerçek sahibi olduğunu kanıtlar ve müşteriyi oturma ücretiyle sorumlu tutarsa, müşterinin gasıba rücuû hususunda iki görüş vardır: [405]

Bir görüşe göre kandırılma ve dolandırılma olduğundan gasıp sorumlu tutulabilir. Diğer görüşe göre ise evden faydalanmadan doğan ücret müşterinin o evde bulunmasından kaynaklandığından müşterinin söz konusu borcu ödemesi gerekir. Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasına aşağıdaki mesele sebep olmuştur:

Bir kimse bir cariyeyi gasp edip başkasına satar, cariyenin gerçek efendisi ortaya çıktığında cariyenin ukrunu[406]isterse müşterinin gasıbı sorumlu tutabilir mi? Bu meselede de aynı nedenlerden dolayı iki görüş ortaya çıkmıştır.[407]

---

[403] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 96a.
[404] Nevevi, *Ravdatu't-talibin,* IV, 45.
[405] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.476.
[406] Ukr: Daha çok mehr-i misil ve kendisine şüpheyle yaklaşılan kadının mehrine muadil olarak verilen taminat anlamındadır. Yine gasb yoluyla gerçekleşen tecavüzden dolayı verilmesi gereken diyete de ukr denilir. Cariyenin ukru, güzellikte dengi olan bir kadının ukru kadardır. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* s.585
[407] el-Cüveynî, *es-Silsile, s.*467.

17. KİTABU'Ş-ŞUF'A'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kimse ortağı olduğu bir evin kendisine ait hissesini başkasına satar ve diğer ortak şefi‘ olduğu için şuf'a hakkını talep etmek isterken ev yıkılırsa şefi‘in şuf‘ayı neye göre talep edeceği hususunda iki görüş vardır. Rebi‘'in İmam Şafiî'den naklettiği görüşe göre sadece arsadaki payı alabilir, Müzenî'nin naklettiği görüşe göre ise evin arsa ve yıkıntılarından kalan molozlarınında değerini vererek şuf‘a hakkını talep edebilir.[408]

Yukarıdaki meselenin nakli konusunda farklı tarikler vardır. Bazı Şafiîler iki görüşün iki farklı durumdan kaynaklanmış olduğunu ifade etmişlerdir. Rebi‘'in naklettiği görüş, bir felaket sonucu evin bütünü paramparça olmuş ve kullanılmaz hale geldiği durumla ilgili bir hükümdür ki söz konusu durumda evin sadece hissesi satılabilir. Müzenî'nin naklettiği görüş ise yıkılan evin kullanılabilir parçaları kaldığı durumla ilgilidir ki bu halde olan evin hem arsası hem de molozları satılabilir. Başka bir tarikte de semavi bir felaketten kaynaklanmışsa evin hem arsası hem de molozları şuf‘ada söz konusudur. Eğer kişinin kabahatiyle ev yıkılmışsa evin sadece arsası satılabilir. Şafiîler meselede iki görüşün varlığını iki farklı durumla izah etmiş ve kavleynin bir meselede tearuz halinde olmadığını meselenin farklı durumlarla ilişkili olduğunu izah etmişlerdir. [409]

Bununla ilgili olarak yazarımız bir mesele daha aktarmış ve ve başka bir meseleyle izah etmiştir: Bir kimse bir evde şuf'a hakkına sahip birinin varlığına rağmen durumdan habersiz bir şekilde şefi'nin payını satarsa satış geçerli olur mu? Yazar meseleyi nikâh konusunda benzer bir meseleyle şu şekilde anlatmaktadır:

Köle bir adam, köle bir kadınla evliyken kadının azat olduğundan habersiz bir şekilde onu boşadığında ona rucû edebilir mi? Bu meselede iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre nikâh, talaktan önceki bir durum olduğu için muhayyerlik bitmiştir denilmektedir. Bu mesele üzerinden yola çıktığımızda şuf'a ilk meselede evin yıkılmasıyla, son meselede satılmasıyla son bulmuştur. İkinci görüşe göre ise nikâh ve

[408] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.476.; Şafii, *el-Ümm,* V, 202.
[409] Gazalî, *Vasît*, IV, 84.

şuf'a farklı şeylerdir. Şuf'a da cehaletten dolayı son bulmayacağı için şefi' satışda muhayyerdir.[410]

18. KİTABU'L-KIRAD (MUDAREBE)'DE TARTIŞILAN KONU[411]

Mudarebe akdinde amilin, köle olan babasını satın alması yazar tarafından şöyle açıklanmaktadır: Şayet kendi zimmetiyle alırsa akit sahih olur ve baba azat olabilir, fakat mal sahibinin verdiği mal ile babasını satın alırsa yine akit sahih olur ve babası mal sahibinin mülkiyetine dâhil olur. İhtilaf olan mesele ise mudarebe akdinde elde edilen kârdan babasını satın alması durumunda amilin babası üzerinde hak sahibi olup olamayacağıdır. Bu mesele konuyla ilgili bir asılla izah edilmiştir.[412]

İlk asıl olarak amil mudarebe ilişkisi bitmeden kârda hak sahibi olur mu sorusuna cevap olarak iki görüş aktarılmıştır. Birinci görüşe göre mudarebe yani kâr taksimi bitmeden amil hak sahibi sayılmamaktadır[413]. Bu durumda baba mal sahibinin mülkiyetine girer, amilin hiçbir hakkı bulunmaz. İkinci görüşe göre ise taksimden önce de amil kârda pay sahibidir. Dolayısıyla misal olarak bin dinara alınmış olsa ve malın kârından amile düşen dörtte biri ise geri kalan dörtte üçü de mal sahibinin ise kâr ise akit geçersiz olur; çünkü amil gücünden fazla bir satışta bulunmuştur.[414] Örnekte verilen 1000 dinarda amil hakkı 250 dinardır. 750 dinarda amil hak sahibi olmadığından alış-verişte bulunamaz.[415]

Örnekte verilen amilin hak sahibi olduğu 250 dinarla ilgili olarak da İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. Bir görüşe göre 1000 dinarla yapılan aktin 250 dinarına hak sahibi olduğu için amil babasının dörtte birine sahip olur. Bu görüşü benimseyenler anlaşma safhalarının bölünebilir olduğunu savunmuşlardır. 1000 dinarlık alış verişin sahih olan bölümü devam ettirilebilir. Diğer görüşe göre ise bey' akdi bir

[410] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.476.
[411] Kırad ve Mudarebe eş anlamlı kelimelerdir. Hicazlılar kırad, ıraklılar ise mudarebe demektedirler.
[412] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.478.
[413] Müzeni'nin rivayet ettiği görüş budur ve ezhar olanıdır. el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-Fark,* II, 701
[414] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.478.
[415] el-İmrânî, *el-Beyân,* c.7, 219.

bütündür ve parçalanamaz dolayısıyla 1000 dinarla yapılan antlaşma bütünüyle sahih olmadığı için batıl olarak kabul edilir.[416]

19. KİTABU'L-İCARE'DE TARTIŞILAN KONU

Çamaşır ağartıcısı (kassar) görevini yaptıktan sonra elbiseyi teslim etmeden telef ederse elbiseyi sahibine tazmin etmek zorundadır. Bu tazminin nedeni zararın doğal bir afet sonucu mu yoksa başkalarının hukuka aykırı fiili mi olduğu tartışma konusudur. [417]

Bu iki farklı görüşe zemin olan mesele bey' bölümünde şu şekilde geçmektedir. Satım akdinde teslimden önce mala gelen zararın tazmin sorumluluğu şöyle değerlendirilmiştir: Bir kimse, falanca adama bir mal satar fakat malı teslim etmeden telef olmuşsa bu telef doğal bir afet mi yoksa başkasının hukuka aykırı fiili olarak mı değerlendirileceği hakkında iki görüş vardır. Şayet telef olması doğal bir afet olarak değerlendirilirse icare akdi bozulur, işçi aldığı ücreti iade eder. Telef olma nedeni yabancının cinayeti olursa bu durumda bir muhayyerlik doğar. Müşteri dilerse akdi fesheder ve ücreti geri ister dilerse de ağartılmış başka bir elbise talep eder. [418]

Malın telef olması durumunda kassarın işçilik ücretinin verilip verilmeyeceği de tartışma konusu olmuştur. Tartışmanın sebebi ağartılan malın ayn mı olduğu yoksa eser mi olduğu tartışmasıdır. Şayet malın aynından ise o durumda o da malla beraber telef olmuştur. Eğer eser olarak değerlendirirsek kassarın elbiseyi ağartmaya başlamasıyla beraber borç, elbise sahibinin zimmetinde gerçekleşmiş olmaktadır.[419]

İmam Şafiî, ecirin fiilerinde haddi aşma korkusu olduğu için iki görüş ortaya atmıştır. İmam Şafiî'nin kavleyn ifadesi ile ilgili yaptığımız açıklamada bunu beyan etmiştik.

---

[416] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.478.
[417] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.485.
[418] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.485.
[419] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.485.; Bknz: İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî, *Nihayetü'l-matlab*, VIII, 212

20. KİTABU'L-MUZÂRA'A'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kimse sahip olduğu araziyi buğday ekmesi için biriyle antlaşma yapar, fakat adam antlaşmaya uymadan buğday yerine mısır ekerse akdin hükmü ile ilgili İmam Şafiî'den nakledilen iki görüş vardır. İlk kavle göre ecri mislini ister ve akit hiç yapılmamış kabul edilir. Diğer görüşe göre ise mal sahibi muhayyerdir dilerse yeni akti geçerli sayıp zararının karşılanmasını ister ya da dilerse antlaşmayı fesheder ve ecri mislini ister. İki görüşün ortaya çıkmasına neden olan mesele de şudur:[420]

Satıcı malı müşteriye teslim etmeden mal telef olursa bir görüşe göre antlaşmayı yapılmamış gibi görür ve parasını ister. Bu görüşe göre muzaraa akdi iptal edilmiştir ve ecri misil ödenir. Diğer görüşe göre ise müşteri muhayyerdir. Dilerse fesheder, dilerse zararının karşılanmasını ister veya dilerse akdin devam etmesine izin verir.[421]

21. KİTABU'L-ATÂYÂ (MÜNAVELE)'DE TARTIŞILAN KONU

Bir kimse evimi vakfettim derse ve buna ilave bir ek açıklama yapmazsa bir görüşe göre vakfedilen yer hakkında cehalet olduğu için vakıf batıl olur. Diğer görüşe göre insanların yoğunlukla vakıfta bulunduğu en yakın yere vakfedilir. Bu görüşleri yazar başka bir meselede şu şekilde izah etmiştir: [422]

Bir kimse vakfettim der ve bununla yetinirse akabinde bir şey zikretmezse bir görüşe göre bu tasarruf hem başında hem de sonunda cehalet sıfatını içerdiği için akit batıl olur. Diğer görüşe göre insanların en fazla infakta bulunduğu en muhtaç insanlara verilir.[423]

İmam Nevevî, bu konuda iki kavl yerine iki vech vardır demektedir ve ihtilafın ashab arasında gerçekleştiğini ezhar olan görüşün ise vakfın batıl olduğunu ifade etmiştir.[424]

---

[420] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-Fark,* II, 733-735
[421] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.492.
[422] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.496.
[423] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.496.; bknz: Şafiî, *el-Ümm,* IV, 42-43
[424] Nevevî, Ravdatu't-Talibin, IV, 396

22. KİTABU'L-LUKATA'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Lukata Konusunda Sefihin Durumu

Sefih bir kimsenin bulacağı lukata hakkında İmam Şafiî'den iki farklı görüş nakledilmiştir.[425] İki farklı görüşün ortaya çıkmasının dayandığı temel nokta lukatanın bir emanet mi yoksa iktisab mı olduğu konusundaki ihtilaftır. Şayet lukata bir emanet olarak kabul edilirse sefih emanet almaya layık olamayacağı için ömür boyu malın sahibini araması gerekecektir. Şayet iktisab olarak değerlendirilirse malın sahibini bulmak için bir yıl ilan ederek arama görevini tamamladıktan sonra sefih olan kişi malın sahibi olur.[426]

b. Lukata Konusunda Kölenin Durumu

Bir kölenin bulacağı lukatada da aynı durum söz konusudur. Şayet lukata bulanın elinde emanet olarak değerlendiriliyorsa köle emanet sahibi olamayacağı için efendisinin ömür boyu malın sahibini araması gerekir. Lukata iktisab sebebi olarak değerlendirildiğinde ise bir yıl ilan tamamlandığında mal efendisinin olur.[427]

c. Lukata Konusunda Fasığın Durumu

Lukatayı bulan fasık[428] ise bu konuda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre ister emanet olarak değerlendirilsin ister kesb olarak değerlendirilsin fasık ebediyen lukataya malik olamaz. Şayet emanet olarak kabul edilse hâkim fasığın elinden lukatayı alır. İktisab olarak yorumlanırsa hâkimin yapması gereken, malı fasığın elinden alması ve mal sahibini adil bir kimseye aratmasıdır. Fasığın, sefih ve köleden farklı olarak hiçbir halde lukataya sahip olamayacağı bildirilmektedir.[429]

---

[425] Gazali meseledeki ihtilafı kavleyn şeklinde ifade ederken İmam Nevevi vechayn olarak ifade etmiştir. Ayrıca iki görüşten hangisini tercih ettiklerini de beyan etmemişlerdir. Bknz: Gazali, *el-Vasit,* IV, 288; Nevevî, Ravdatu't-Talibin, IV, 464; Şirbinî, II, 526

[426] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.500.

[427] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.501.

[428] Fasık: İmam Nevevî fıskı itaat etmekten uzaklaşmak olarak açıklamıştır. Sa'dî Ebu Hubeyb, *el-Kâmûsu'l-fıkhî,* Dimeşk, 1988, c.1, s.286

[429] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.502.

23. KİTABU'L-LÂKİT'TE TARTIŞILAN KONU

Mülkiyetine geçirme sebebi için şahit gösterilmeden lakitin falanca adamın kölesi olduğuna şahitlik edenlerin şahitliklerinin yeterli olup olamayacağı hakkında iki farklı görüş İmam Şafiî'den nakledilmiştir. Bir görüşe göre çocuğa sahip çıkma ve onun bakımını yapma bir anlamda mülkiyet demektir dolayısıyla şahitlerin yapacağı şahitlik yeterlidir. Diğer görüşe göre karinelerin insanlar tarafından yanlış anlaşılma olasılığı, çocuğa sahip çıkmanın gasp olmadığını ortaya koyamadığı için kişilerin şahitliği yeterli değildir.[430] Cüveynî bu konuyu izah ederken tercihini veya mezhep içerisinde hangi görüşle fetva verildiğini belirtmemiştir.

24. KİTABU'L-VASÂYÂ'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Kölesinin Hür Olması ile İlgili Murisin Vasiyeti

Bir kimse, kölesinin azat edilmesini vasiyet eder ve varisler de bu vasiyete izin verirlerse vela'nın[431]üçte ikisinin[432] varise mi yoksa mevrusa mı kalacağı şeklinde iki farklı görüş İmam Şafiî'den aktarılmaktadır. Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasının nedeni vasiyetin farklı şekillerde yorumlanmasıdır. Bir görüşe göre vasiyeti kabul etmek, onu yerine getirme anlamındadır. Bu şekilde anlaşıldığında velalık bütünüyle murise aittir. Diğer görüşe göre vasiyeti kabul edip onu yerine getirmek, varislerin kendi mallarını vermesi gibidir. Bu durumda velalığın üçte ikisine varisler hak sahibidir.[433]

İmam Şafiî'den bir kimsenin kendi mallarını, vakıf edilsin diye vasiyet etmesi durumunda iki farklı görüşü gelmiştir. Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasının sebebi yukarıda bahsi geçen durumdur. Nitekim varislerin vasiyeti kabul etmesini, vasiyeti tenfiz anlamında görenler murisin varisleri ile ilgili vasiyetine cevaz vermektedirler. Vasiyeti yerine getirmeyi, varislerin başlı başına yaptığı bir tasarruf olarak

---

[430] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.505.

[431] Vela: Akrabalık bağı gibi manevi bir bağdır. Hürriyetine kavuşan köle olduğu zaman mirasçısı yoksa mirası eski efendisine kalır. Buna karşılık efendi de onun işlemiş olduğu cinayetlerin diyetini verir. Mirasçısı varsa belirli hissesi olan varisleri hisselerini aldıktan sonra geri kalanını asabe sıfatıyla efendisi alır, ancak asabeliği asabe-i nesebiyye'den sonra gelir. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* s.602

[432] Varislerin üçte birde söz hakkı yoktur.

[433] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.510.; bknz: Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, V, 108.

değerlendirenler ise murisin kendi varislerine vasiyetini uygun bulmamaktadır. Çünkü varisin vasiyeti kabul etmesi, kendi nefsine vakıfta bulunması anlamını taşır ki bu da caiz değildir.[434]

b. Fakirlere Verilmesi Vasiyet Edilen Paranın Hangi Şehirde Verileceği

Bir kimse, malının üçte birinin miskinlere verilmesini vasiyet ederse mirasçıların başka şehirlerde vasiyeti icra etmelerine cevaz verilip verilmeyeceği hususunda İmam Şafiî'nin iki görüşü vardır. Bu iki görüşün ortaya çıkmasının sebebi sadakaların başka şehirlerde verilmesinin caiz olup olmaması ile ilgilidir. Bir görüşe göre sadaka gibi vasiyet de başka şehirlerde yaşayanlara verilebilir. Sadakaların yaşanılan şehirdeki fakirlere verilmesini şart koşanlara göre ise vasiyetin başka şehirlerde icra edilmesi uygun bulunmamaktadır.[435]

25. KİTABU'N-NİKÂH'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. İki Velinin Bir Kadını İki Farklı Kişiyle Evlendirmesi

Bir kadın, kendini evlendirmesi için iki farklı adamı veli tayin eder ve veliler de ayrı adamlarla nikâhlarsa, nikâhlarının geçerliliği ile ilgili farklı görüşler nakledilmiştir. Bu mesele birkaç şekilde farklı asıllar üzerine yorumlanmıştır:[436]

Birinci asıl: Nikâhı ilk kıyanın nikâhı geçerli olur. Diğer kişiyle nikâhlandığını sanıp onunla cinsel ilişkiye girse de nikâh fasit olduğundan adamdan mehrini alır, ondan ayrılır ve iddetini bekler.

Aynı vakitte evlendirilmişse iki nikâh da geçersiz olur. Cuma namazı bahsinde bu konu anlatılmıştı.

Aynı vakitte evlendirilmiş ihtimalleri varsa hangisinin daha önce nikâhlandırıldığı araştırılmaz, iki nikâh da batıldır.

---

[434] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.510.
[435] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.512.
[436] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.524.

İlk nikâh kıyan araştırılıp tespit edildikten sonra unutulursa nikâh mevkuf duruma düşer.

Beşinci kısım: Birinin diğerinden önce nikâhı kıydığı tesbit edilmiş; fakat hangisinin daha önce nikâhladığı temyiz edilemiyorsa o durumda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre nikâhları batıldır; çünkü eğer hükme ulaşılmada sorun varsa hükmün muktezası yokmuş gibi sayılır. Diğer görüşe göre ise nikâhları mevkuftur. Hangisinin daha evvel nikâhladığı tesbit edilene kadar beklemesi gerekir.[437]

Bahsini ettiğimiz bu konu bir beldede birden fazla Cuma namazı kılınmasının sonuncunda namazların geçerli olup olamayacağı ile ilgili olarak anlatılmıştır.[438]

b. Anne ve Kızıyla Evli Olan Putperestin Müslüman Olması

Hem anne ve hem de kızıyla beraber evli olan bir putperest Müslüman olursa anne ve kızıyla evliliği hakkında İmam Şafiî'den iki görüş rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre dilerse anneyle evlenir kızı bırakır veya dilerse kızla evlenir anneyi bırakır. Diğer görüş ise anneyi bırakır sadece kızla evlenebilir. Bu iki görüşün ortaya çıkması müşriklerin nikâhlarıyla ilgili asıldan kaynaklanmaktadır. Çünkü bir görüşe göre müşriklerin şahitsiz ve iddet beklemeksizin evlenmelerinden dolayı hiçbir şekilde nikâhları geçerli değildir. Dolayısıyla ikisinden biriyle evlenebilir. Diğer görüşe göre ise nikâhları geçerlidir. Fakat kızla evliyken annesi ebediyen haram kılındığı için anneyi terk eder kızıyla evlenir.[439]

c. Evli Müşriklerin Müslüman Oldukları Zaman Konusunda İhtilafa Düşmeleri

İki evli müşrik daha cinsel birliktelik gerçekleşmeden Müslüman olur ve İslâm'a girdikleri zaman konusunda ihtilafa düşerlerse kadın önce kendisinin müslüman olduğunu adam da beraber Müslüman olduklarını iddia ederse kimin sözünün kabul edileceği konusunda iki görüş vardır.

---

[437] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.524.
[438] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.524.
[439] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.537; bknz: Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* III, 257

Bir görüşe göre söz kadınındır ve nikâh fesh olur. Diğer görüşe göre ise söz adamındır ve nikâh olduğu gibi devam eder. Bu tartışmanın sebebi müddei ve müddaâ aleyh'in sıfatı konusunda oluşan farklı yaklaşımlardır. Bir görüşe göre müddei batını müddaâ aleyh de zahiri savunan kişilerdir. Burada müddei olması gereken beraberliği savunan adamdır. Çünkü iki kişinin beraber Müslüman olması nadir bir olaydır ve olayın delillendirilmesi gerekir. Davada söz kadınındır. Başka bir görüşe göre ise müddei, davadan vazgeçtiğinde davanın da son bulmasına sebep olacak kişidir. Müddaâ aleyh ise sussa da davayı sonuçlandıramayacak kimsedir. Bu durumda müddai kadındır. Çünkü kadın susarsa dava düşer ve var olan evlilik durumu devam eder. Bu durumda söz hakkı adama aittir.[440]

d. Mükateb Kölenin Kendini Hür Göstererek Evlenmesi

Mukatebe bir kadın kendini hür göstererek bir adamla evlenip bir çocuğa gebe kalsa çocuk hür sayılacağı için kandırılan adam o çocuktan dolayı seyyide borçlanıp borçlanmayacağı hususunda iki görüş vardır. Esahh olan görüşe göre borç altına girer. Farklı görüşlerin ortaya çıkmasının nedeni mukatebe kadının çocuğunun efendinin gözetimindeki köle[441] gibi mi olacağı yoksa mukateb olması açısından kadına tabi hükümde mi olacağı şeklindeki ihtilaftır. Şayet köle hükmündeyse o zaman kandırılan adam çocuktan dolayı borçlanmış olur. Mükateblikte kadına tabi olarak görüldüğünü kabul eden görüşe göre borçlanmış sayılmaz.[442]

26. KİTABU'S-SADAK'TA TARTIŞILAN KONULAR

a. Mehirde Muhayyerlik Şartı Koymak

Bir kimse bir kadınla bir ev mehir vererek evlenir ve akitde de muhayyerliği şart koşarsa cedid görüşe göre akit sahih şart batıl, kadim görüşe göre ise akit batıldır. Şafiî âlimler kadim ile cedid arasındaki münasebeti kurarken farklı izahlarda bulunmuşlardır. Kadim görüşteki muhayyerliği akit ile ilgili kabul ederlerken cedid görüşteki muhayyerliği de mehir ile ilgili kabul etmişlerdir. Mehrin şartla zikredilmesi batıl

[440] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.540.
[441] İmam Şafii'nin nassından anlaşılan da budur. Bknz: Şafii, *el-Ümm,* VIII, 67
[442] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.544.

olduğu için mehir hiç söylenmemiş kabul edilir ki bu durumda da akdin geçerliliği devam eder.[443]

Burada iki farklı görüş zikredilmiş olsa da aslında tek görüş bulunmaktadır. İmam Şafiî'nin farklı yerde muhtelif rivayetleri, mutlak ve mukayyed ayrımından ve görüşlerin farklı durumlara izafe edilmesinden kaynaklanmaktadır. Birinci görüşte muhayyerlik şartı nikaha izafe edilmiş ve nikah akdini iptal etmiştir. İkinci görüşte ise muhayyerlik şartı mehre izafe edilmiş ve mehir fasit olmuştur.

b. Kadının Mehrini Hibe Etmesi

Bir kadın kocasına mehrini hibe eder, adam da cinsel birleşme olmadan kadını boşarsa adamın kadına vermiş olduğu mehirde hak sahibi olup olmayacağı hakkında İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. Bir görüşe göre kadın bütün mehri adama talaktan önce karşılıksız verdiği için adamın bir şey talep etmeye hakkı yoktur. Diğer görüşe göre ise kadının mehrinin yarısını kocasına vermesi gereklidir. Bu görüşün delili ise şudur: Mehrin hibe edilişi kadının tasarrufudur ve erkeğin bu hibeyi alışı mehir ile ilgili bir durum değildir. Erkek mehrin tamamını hibe olarak alsa da kadına vermiş olduğu mehrin yarısını talep etme hakkı vardır.[444]Çünkü kadın mehrini hibe etmemiş olsaydı cinsel birleşme olmadan evvel boşandığı için mehrin yarısına hak sahibi olacaktı.

c. Cinsel Birliktelik Olmadan Hul' Anlaşmasının Yapılması

Bir kadın eşiyle cinsel birleşmeden önce mehrin yarısı karşılığında hul' anlaşması yaparsa söz konusu hul'un geçerli olup olmayacağı hakkında İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre hul' sahihtir diğer görüşe göre ise hul' fasittir. İmam Şafiî'nin bu konudaki görüşlerinde böyle bir farklılığın oluşmasında temel neden, talağın mehre etkisindeki yaklaşımıdır. İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre kadının talaktan sonra elde edeceği hakkın mehrin yarısına hasredilmesi durumunda hul' caiz olur. Yani birleşme olmadığı için mehrin yarısını verir, diğer yarısını hul' ile vererek mehrin tümünü kocaya vermiş olacaktır. Diğer görüşe göre ise

[443] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.552.
[444] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.554.

mehrin yarısı birleşme olmadığı için kocaya aittir. Kadında kalan mehrin yarısı bir bütün olarak ele alınıp yarısının yarısı şeklinde verilmesi gerekecektir ki bu şekilde hul' caiz değildir.[445]

27. KİTABU'L-KASM'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kadın kocasına kendi gecesini hibe edip diğer hanımla geçirebilmesine izin verdikten sonra hibesinden vazgeçerse kocası kadının hibeden vazgeçtiğini bir müddet sonra öğrendiğinde kadının hibeden vazgeçmesi nedeniyle geceyi diğer hanımıyla beraber geçirmesi hususunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş nakledilmiştir. Bir görüşe göre hibe etmekten vazgeçtiğini hemen haber vermediği için geceyi gittiği yerde geçirebilir. Diğer görüşe göre ise hak sahibi kadının hibeden rucû ettiği anda kadına dönmesi ve onunla gecelemesi gerekir.[446]

Bu iki farklı görüşün ortaya çıkması vekâlet konusunda vekilin habersiz bir şekilde azledilmesine paraleldir. İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre vekilin haberi olunmaksızın azledilmesi kabul edilir. Bu görüşe göre kadın rucû ettiği anda adamın onunla gecelemesi gerekir. Diğer görüşe göre ise vekilin bilgisi olmadığı müddetçe azil gerçekleşmemiştir. Bu görüşe göre ise adam rucû eden kadının o gece yanına gitmek zorunda değildir.[447]

28. KİTABU'L-HUL'DA TARTIŞILAN KONU

Mukatebe bir cariye, efendisinin izniyle hul' gerçekleştirirse bir görüşe göre akit sahihtir, diğer görüşe göre akit sahih değildir. Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasının arkasında mukatebenin teberru ile ilgili tasarrufları gibi tek taraflı bir akit yapıp yapamayacağı bulunmaktadır. Şayet tek taraflı akit yapmaya izinli ise hul' sahihtir. Nitekim bu İmam Şafiî'nin mukatebe kitabında açıkça ifade ettiği üzere *"mukatebe bir köle efendisinin izniyle bağış yapabilir*" görüşüne uygun düşer. İmam Şafiî hul' kitabında ise cariye ve mukatebe bir kölenin efendisinin izni olmaksızın hul'

[445] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.558.
[446] *Gazalî, el-Vasit,* V, 298.
[447] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.561.

yapamayacağını ifade etmektedir. Bu görüş doğrultusunda mukatebenin yapacağı hul' efendisinin izni dışındaysa hul' batıldır, efendisinin izniyle olmuşsa hul' sahihtir. [448]

İmam Şafiî'nin söz konusu meselede iki görüş belirtmiş olması görüşlerin birbirinden farklı olduğu anlamına gelmemektedir. Mukatebe kadının hul'unu mutlak anlamda caiz görmemiştir. Diğer görüş ise mukatebe kadının efendisinin izniyle bağış yapabileceğidir. İki görüşün neticesinde mukatebe kölenin efendisinin izniyle hul' yapabileceği sonucu çıkacaktır.

29. KİTABU'T-TALAK'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kimse eşine "her doğuracağın bir çocuk için seni boşayacağım" derse ve kadın üçüz doğurursa ilk iki talağın geçerliliğinde bir sıkıntı yoktur. Üçüncü çocuğun doğmasıyla üçüncü talağın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hakkında iki görüş vardır.[449] Birinci görüşe göre üçüncü talak geçersizdir. Çünkü üçüncü çocuğun doğması ikinci talağın iddet süresinin bitmesi demektir. İkinci talakın iddet süresinin bitmesinin üçüncü talaktan sonra olması ise muhaldır. Diğer görüşe göre ise üçüncü talak geçerlidir. Çünkü rahminin temizlenmesiyle iddetini tamamlamış ve üçüncü çocuğun doğmasıyla da üçüncü talak gerçekleşmiştir.[450]

30. KİTABU'L-İLÂ'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kimse eşine "eğer seninle cima edersem kölem hürdür." derse adamın bu sözüyle ila'nın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda İmam Şafiînin iki görüşü vardır. İmam Şafiî'nin kadim görüşüne göre ila' gerçekleşmemiştir. Cedîd görüşüne göre ise ila' gerçekleşmiştir.[451] Bu iki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olan mesele şudur: Bir kimse eşine "Vallahi ben seninle cima etmeyeceğim" der ve cima ederse o kimseye kefaret gerekir mi? İlk görüşe göre yemin cima şartına bağlanmış ve bozulduğunda kefaretten ayrı düşünülemiyorsa yeminini bozduğunda kefaret ödemesi gerekmektedir. Bu görüşe göre adam ilâ yapmış olur ve cima etmesiyle köle azad olmuş olur. Diğer görüşe göre ise "eğer onlar yeminlerinden vazgeçerlerse Allah, çok

[448] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.573.
[449] Şafii, *el-Ümm,* V, 378.
[450] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.578.
[451] Maverdî, *el-Havi'l-kebir,* X, 344.

bağışlayandır ve çok esirgeyendir"[452] ayetinde rahmet ve mağfiret ifadelerinin yanında kefarete değinilmediğinden kişiye kefaret gerekmemektedir. Bu görüşe göre ila yapmış olmaz. Çünkü yemin Allah adıyla yapılmamış, kölenin hürriyetine bağlanmıştır.[453]

31. KİTABU'Z-ZIHÂR'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Zıhar Yapılan Eşe Başka Bir Eşi de Katma

Bir kimse eşine zıhar yapsa ve başka eşine de seni de bu zıhara dahil ettim derse ikinci eşte zıharın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda İmam Şafiî'den iki görüş nakledilmiştir. Bu ihtilafın nedeni ziharın bir yemin mi yoksa bir talak mı olduğu tartışmasıdır. Yemin olduğunu kabul edenlere göre zihar gerçekleşemez. Çünkü bir yemine daha sonra başka bir şey eklenemez. Ziharı bir talak olarak görenlere göre ise eşler bir talakta ortak kılınabilirler. Dolayısıyla başkasına yapılan zihar akdine başka biri daha eklenebilir.[454]

Esahh olan görüş ziharın talak hükmünde görülmesidir. Çünkü "senin sırtın benim anamın sırtı gibidir" lafzı yeminin mahiyetini tam olarak içermemektedir. Bu bir anlamda talak olarak görüldüğü için ikinci eş de zihara dahil ettirilebilir.[455]

b. Dört Eşe Bir Defa Da Yapılan Zıharın Kefareti

Bir kimse dört eşine birden zihar etse sadece biri için mi yoksa her biri için ayrı ayrı olarak mı kefaret ödeyeceği hususunda İmam Şafiî'nin görüşlerinde yukarıdaki meseleye benzer bir ihtilaf söz konusudur. Ziharın bir yemin mi yoksa bir talak mı olduğu tartışması sonucu İmam Şafiî'den iki farklı görüş aktarılmıştır. Şayet zihar talaka ait bir konu ise dört eş için de kefaret ödemesi gerekir nitekim dört eşine "sizleri boşadım" dediğinde dördü de boşanmış olacaktı. Talakta eşler bir arada olabileceği için ziharda da beraber olabilirler. Ziharı bir yemin olarak kabul edenlere göre de kefaretin gerekliliği hakkında iki farklı görüş vardır. Bu iki görüşün ortaya çıkmasına sebep olan mesele de yemin bahsinde şu şekilde geçmektedir:

---

[452] Bakara, 226.
[453] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.578.
[454] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.590.
[455] el-Cüveynî, *el-Cem' ve'l-fark,* III, 307

Bir kimse "Vallahi ben bugün bir şey yemeyeceğim" der sonra "Vallahi ben Zeyd'in yemeğini yemeğeceğim" der sonra da "Vallahi ben et yemeyeceğim" diyerek yemin edip o günde Zeyd'in et yemeğini yiyerek üç yeminini de bozarsa o kimseye kefaret nasıl gerekli olur? Bir görüşe göre yemin bozma fiili tek bir fiilden müteşekkil olduğu için tek kefaret öder. Bu görüş doğrultusunda da dört eş için sadece bir kefaret öder. Diğer görüşe göre ise bir fiilde üç yemin bozması üç kefaret gerektirmektedir. Bu durumda da her eş için ayrı ayrı kefaret ödemesi gerekir.[456]

32. KİTABU'L-Lİ'AN'DA TARTIŞILAN KONU

Bir kadın kocasının yanına bir çocukla gider ve koca çocuğun kendisinden olduğunu inkâr etmez ise daha sonra ikinci veya üçüncü günde inkâr edebilip edemeyeceği hakkında iki görüş vardır. İki farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olan mesele şudur: Şufa hakkına sahip bir kimsenin şufaya neden olan konunun satılmasını işittiğinde bu kişi için üç günlük mühlet tanınır mı yoksa duyduğu anda hakkını talep etmeli midir? Üç gün mühlet tanınmalı diyenlere göre kocaya da çocuğu inkârda bulunması için üç gün mühlet tanımaktadırlar. Diğer görüş sahipleri ise mühlet tanımamaktadırlar.[457]

33. KİTABU'L-İDDET'TE TARTIŞILAN KONULAR

a. Rahminden Tam Emin Olmayan Kadının Evlenmesi

İddet bekleyen bir kimse rahminin tam olarak temizlendiğinden emin olmalı aksi takdirde şüphe varken evlenirse bir görüşe göre nikâh batıl olur diğer görüşe göre ise nikâh mevkuf olur ve eğer bir çocuk doğarsa nikâh batıl olur aksi takdirde nikâh geçerli olur.[458] Bu meselenin tartışma konusu olmasını ashap şu meseleye dayandırmıştır: Namazı üç veya dört rekât kıldığı konusunda bir tereddüt yaşayan kimsenin namazı ile ilgili olarak eğer tereddüt namazın içerisinde ise yakin olarak bildiği üçüncü rekâttan devam etmesi gerekir. Namazı bitirdikten sonra bir tereddüt yaşarsa böyle bir kimsenin namazı hakkında iki farklı görüş vardır: Bir görüşe göre zaman çok geçmemişse kalkıp

[456] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.591.
[457] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.595.
[458] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.610.

bir rekât daha kılmalı, vakit geçmişse namazı baştan kılmalıdır. Diğer görüşe göre ise namaz tamamlanmıştır iade etmesine veya kaldığı yerden devam etmesine gerek yoktur. Namaz içerisinde rekât sayısında tereddüt eden bir kimse gibi iddet bekleyen bir kimse iddet süresinde tereddüt ederse iddetine en erken zamanı baz alarak devam edecektir. İddetini bitirdikten sonra tereddüt yaşarsa bir görüşe göre iddet tamamlanmıştır ve eğer kadında bir hamilelik tezahür etmemişse nikâh sahihtir, diğer görüşe göre ise iddet süresi hakkındaki tereddüt iddet beklerken veya iddet bittikten sonra da olsa nikâh batıldır. [459]

b. Ric'i Talakla Boşanan Bir Kadının Eski Kocasına Çocuk İzafe Etmesi

Şafiî mezhebinde kadın bir çocuk doğurur da kocası bu çocuğun kendisine ait olmadığını bilirse, çocuğu reddetmesi lazımdır. Çocuğun kendisine ait olmadığı, karısı ile cinsel ilişkide bulunmamış olması veya cinsel ilişkiden itibaren karısının altı aydan önce doğum yapması veya dört yıldan sonra doğum yapması ile bilinir. Şafiî mezhebinde hamileliğin en kısa süresi altı ay en uzun süresi ise dört yıldır.[460]

Ric'i talakla boşanan bir kadın talağa göre dört yıldan fazla, iddet süresine göre dört yıldan az bir sürede bir çocukla eski kocasına gelse adamın çocuğu reddetmesi için liana ihtiyacının olup olmayacağı hususunda iki görüş vardır. Farklı iki görüşün ortaya çıkmasının nedeni dört yıllık sürenin talağa göre mi yoksa iddetin bitimine göre mi değerlendirileceğidir. Şayet talaktan başlanılırsa liana gerek olmadan çocuğu reddedebilir. Eğer iddet süresinin bitimi esas kabul edilirse çocuğu reddetmek için liana ihtiyaç vardır.[461]

34. KİTABU'R-RADA'DA TARTIŞILAN KONU

Rada' bölümünde küçüklerin evlendirilmesi içtihadı sonucu çok evlilikle ilgili bir örnek zikredilmiş ve süt akrabalığın etkisi tartışılmıştır. Konuyu içeren birkaç mesele aktarılmıştır.[462]

---

[459] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.610.
[460] Kadı Ebu Şuca' Ahmed b. el-Hüseyin b. Ahmed el-İsfehanî, *el-Ğâye ve't-takrîb,* Kahire (t.y), s.7.
[461] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.616.
[462] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.628-630.

35. KİTABU'N-NAFAKA'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Birleşmenin Gerçekleşmediği Eşin Nafakası

Bir kimsenin cinsel birleşme yapamadığı eşine nafaka ödemesinin gerekli olup olmadığı ile ilgili iki görüş nakledilmiştir. Nakafanın ödenip ödenmemesinin ihtilaflı olmasının nedeni nafakanın neyin karşılığında verildiği hususunda farklı yaklaşımlardır. Nafakanın eşten cinsel faydalanma karşılında verilmesi gerektiği şeklinde yorumlayanlara göre eşten faydalanma mümkün değilse nafakayı hak etmediği bildirilmektedir. Nafakayı akitle hak eder diyenler ise eşten faydalanabilmenin mümkün olmamasının nuşüz gibi kadından kaynaklanan bir sebep olması gerektiğini haber vermişler ve sabi eşe de nafakanın ödenmesini gerekli görmüşlerdir. [463]

b. Naşizeye Nafaka Ödenmesi

Kadın, eşine beraberliği yasaklamışsa nafakaya hak kazanıp kazanmayacağı hususunda İmam Şafiî'den iki görüş rivayet edilmiştir. Bu konu da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına erkeğin zorla kadından faydalanıp faydalanamayacağı tartışması neden olmuştur. Şayet zorla faydalanabilir görüşü kabul edilirse nafakayı da vermek zorundadır. Diğer görüşe göre ise kadından zorla faydalanılamayacağı için kadına nafaka verilmesi gerekmez.[464]

Şafiî mezhebinde nafakanın kadına verilmesi kadının kocasına kadınlık görevini ifa etmesi karşılığıdır. Essah olan görüşe göre kocasından kendini uzaklaştıran kadına nafaka verilmesi gerekli değildir.

c. Bain Talakla Boşanmış Kadının Hamile Olduğunun Anlaşılmasıyla Nafakanın Başlaması

Bain talakla boşanmış bir kadının hamile olduğu ortaya çıkarsa nafaka hemen yoksa daha sonra mı başlar? Bu konuda iki farklı görüş olmasının nedeni daha önce tartışıldığı üzere hamileliğin bilinip bilinemeyeceğidir.[465]

---

[463] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.635.
[464] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.636.
[465] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.640.

36. KİTABU'L-CİRAH'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Müslüman Olarak Yaralanıp Dinden Çıkarak Ölen Kimse

Bir kimse bir Müslümanı yaralar, o yaralanan da dinden çıkar ve böylece ölürse bundan dolayı diyet verilmez çünkü ölen mürted olarak ölmüştür. Fakat yaralamadan doğan zararın karşılığını kim alır? Bir görüşe göre mürted olarak öldüğü için beytu'l-mala verilir. Diğer görüşe göre ise yaralandığında Müslüman olduğu için Müslüman varislerine verilir. Bu iki görüşün oluşmasına şu mesele neden olmuştur: [466]

Bir zimmi yaralanır ve ahdi bozup daru'l-harbe kaçtıktan sonra harpten köle olarak ele geçirilirse yaralamadan doğan zararın tazminini bir görüşe göre efendisi alır çünkü köle mülk sahibi olamaz. Bu görüşe göre yukarıdaki meselede zararın tazmini beytu'l-mala verilir. Diğer görüşe göre ise yaralandığı durumu göz önünde bulundurulur ve parayı yaralanan dilerse hür kalmak için kendisi alır dilerse varislerine verebilir.[467]

b. Hristiyan Bir Kimsenin Mürtet Birini Öldürmesi

Hristiyan bir kimsenin mürtet birini öldürmesi durumunda kısasın gerekip gerekmeyeceği hususunda iki görüş vardır: Bir görüşe göre kısas gerekmez, diğer görüşe göre ise kısas gerekir. Aynı şekilde mürtet bir kişinin Hristiyan birini öldürdükten sonra Müslüman olması durumunda hakkında verilecek hükümde de iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre öldüren, öldürdüğünde kafir olduğu için kısas uygulanır. Bu durumda mürtetliği göz önünde bulundurulur ve Hristiyan için kısas uygulanır. Diğer görüşe göre Müslüman olduktan sonra İslam'ın getirdiği bir lütuf olarak geçmiş dönemde işlediği suçtan dolayı kısas uygulanmaz.[468]

[466] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.643.
[467] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.643.
[468] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.652.

c. Kısasta Veli-Vekil İletişim Sorunu

Bir kısas işleminde veli, kısası yapması için bir vekil tayin eder; veli daha sonra kısastan vazgeçer ve katili affederse fakat vekil bu bilgiden habersiz olduğu için katili kısasla öldürürse vekilin hakkında nasıl hüküm verileceği hususunda iki görüş vardır.[469]

İhtilafın asıl nedeni vekâlette azlin vekilin bilgisine ulaştığında mı yoksa azledildiği anda mı gerçekleşeceği şeklinde tartışmadan kaynaklanmaktadır. Bir görüşe göre vekil azil haberi almayıp da vekil olduğunu düşünerek yaptığı hiçbir işlemden sorumlu değildir. Bu durumda diyet düşer. Diğer görüşe göre ise vekilin, azledildiğinden habersiz yaptığı işlemler geçersizdir ve verdiği zararları da karşılamak zorundadır. Bu durumda vekilin diyet ödemesi gerekmektedir.[470]

d. Yaralayan Ve Yaralananın İddialarının Çelişmesi

Bir kimse birini giyinik haldeyken yaralarsa ve yaralanan cinsel organının kesildiğini iddia eder de yaralayan bu iddiayı reddederse sözün kime ait olacağı hususunda iki görüş vardır. Farklı görüşlerin oluşmasının nedeni görüşlerin dayanak noktasını oluşturan genel kaidelerin farklı olmasıdır. İmam Şafiî bir görüşünde söz, "insanda asıl olanın bütün organlarının bulunmasıdır" kaidesi gereği yaralanın hakkıdır demektedir. Diğer görüşünde ise söz, "beraeti zimmet asıldır" kaidesi gereği yaralayanın hakkıdır demektedir.[471]

e. Diyetin Vacip Olması

Hür bir kimse, hür birini hatayla yaralar ve yaralanan da yaralayanı hem yaralama hem de yaralamanın sonucunda oluşan hasardan dolayı affederse söz konusu mesele hakkında yazar, İmam Şafiî'den diyetin vacip olup olmaması konusundaki hükümleri üç asla dayandırarak aktarmaktadır. Birinci asıl beraat-ı zimmet asıldır kaidesidir. İkinci asıl katilin vasiyetinin sahih olup olmayacağıdır. Üçüncü asıl ise hatayla yapılan fiilden katilin ailesi nasıl sorumlu tutulabilir? Üçüncü asıl hakkında iki

[469] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.658.
[470] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.658.
[471] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.666.

farklı görüş vardır:[472] Birinci görüşe göre akilenin (diyeti ödemekle sorumlu katilin ailesi) diyeti ödemesi başlangıçta vaciptir. İkinci görüş ise diyeti ödemekle sorumlu olan katildir, sonra akile o borcu üstlenir. İmam Şafiî, akilenin diyeti ödemesi ile ilgili bu iki görüşü kadının kocasının fıtır zekatı ödemesi veyahut kölenin efendisinin fıtır zekatını ödemesinin vacip olma şekliyle izah etmektedir. Yani kadının fakir kocasına veya kölenin fakir efendisine ait fıtır zekatı ödemeleri şayet başlangıçta vacip ise aynı şekilde akilenin de diyeti ödemesi başlangıçta vaciptir. Şayet kadın veya kölenin kölenin fıtır zekatı ödemeleri vacipliği üstlenmelerinden dolayı şeklinde yorumlarsak bu durumda akilenin diyeti ödemeleri üstlenmelerinden dolayı vacip olmuştur. Bu asılları yazar açıkladıktan sonra farklı görüşleri şu şekilde izah etmiştir:[473]

Birinci asıl (beraati zimmet asıldır) ile ikinci asıl (maktulün katile vasiyeti) şayet sahih değilse diyet bütünüyle vaciptir. Eğer vasiyet kabul edilir ibrası reddolunursa bu durumda erşi cinayet affedilir fakat erşten fazlasının ödenmesi vaciptir. Şayet ibra aslı kabul edilir ve vasiyet aslı kabul edilmezse bu durumda iki farklı sonuç ortaya çıkar. Eğer diyetin vacipliği akilenin üstlenmesiyle gerçekleşmişse bu durumda akilenin diyeti ödemesi vaciptir eğer akilenin diyeti ödemesi başlangıçta gerçekleşen bir durum olarak kabul edilirse vasiyet-- katilden başkasını ilgilendirmediği için diyet bütünüyle düşer.[474]

37. KİTABU'D-DİYAT'TA TARTIŞILAN KONULAR

a. Gemilerin Çarpışmasından Doğan Hasarın Tazmini

İki geminin çarpışıp parçalanması durumunda tarafların zararı tazmin etmeleri hakkında farklı görüşleri yazar gemiyi ve gemidekileri ele alarak açıklamaktadır. Şayet gemiyi kullanan geminin sahipleri ise bu konuda iki farklı görüş aktarılmıştır. Bir görüşe göre iki bineğin çarpışması sonucu tazmin gerekiyorsa gemilerin çarpışması sonucu oluşan zararın da tazmin edilmesi gerekmektedir. İkinci görüş sahipleri ise binek ile geminin kıyasının geçerli bir kıyas olmadığını düşünmektedirler. Çünkü bineklerin

[472] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.669.
[473] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.669.
[474] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.669.

çarpışmasında binicilerin aşırıya kaçması ve hatalarının payı yüksektir. Oysa gemilerde kazanın nedeni kasırga olabilir. Bu durumda tazmin gerekmez.[475]

Şafiî mezhebinde sahih olan görüşe göre iki geminin çarpışmasının hükmü, iki hayvanın çarpışmasının hükmü gibidir. Gemiler çarpışanların malı ise, kaptanların hükmü süvarilerin hükmü gibidir. Gemide başkalarının malı varsa, her bir kaptan malın yarısını tazmin eder. Gemiler kaptanların olmayıp başkalarının ise, her bir kaptan geminin değerinin yarısını öder.[476]

b. Akilenin Sayısının Fazla, Diyetin Miktarının İse Az Olması

İmam akileden diyet almak ister fakat akilenin sayısı fazla diyetin miktarının ise az olması durumunda İmam diyeti bütününden alamayacağı için akilenin hepsi denk olmasına karşın akileden bazılarını seçerek diyeti onlardan alabilir mi?

Bu konuda iki farklı görüş ifade edilmektedir: Birinci görüşe göre akile durumlarıyla(yakınlık yönünden) eşitse sorumluklarıyla da eşit olacakları için aralarından bazılarının seçilip sorumlu tutulması caiz değildir. Diğer görüşe göre ise az miktarda diyeti hepsiyle bölüşmenin mümkün olmaması ve imama kolaylık sağlanması için akilenin belli bir kısmı sorumlu tutulabilir. Yazar iki farklı görüşün ortaya çıkmasını şu mesele üzerine bina etmektedir:

Bir kimse hatayla birini öldürse ve akilenin bir kısmı ğaib diğer kısmı ise hazırsa ğaib olanlar kardeşleri hazır bulunanlar amcaları ise imam hazır bulunan amcalarından diyet talep edebilir mi? Bir görüşe göre akilede tecezzi caiz değildir dolayısıyla sadece amcaları sorumlu tutulamaz. Diğer görüşe göre imamın en yakınındaki büyüklerden diyeti talep etmesi caizdir. [477]

[475] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.681.
[476] Şirbinî, *Muğnî'l-Muhtâc*, *c.*4, s. 121
[477] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.688.

38. KİTABU KATL-İ EHLİ'L-BEĞA'DA TARTIŞILAN KONU

Bağiler, devlet başkanına isyan eden, ona itaat etmeyen veya üzerlerine vacib olan yükümlülükten kaçınmakla devlet başkanına muhalefet edenlerdir. Bunların azgın sayılmaları için kuvvet sahibi olmaları, başkaldırmalarının caiz olduğuna inandıkları bir tevillerinin ve kendisine itaat ettikleri bir liderlerinin bulunması şarttır. Zayıf kavle göre tayin edilmiş bir imamları bulunmalıdır. Bir bağı, adil birinin veya adil biri bağı birinin malını telef eder ve bu. itlaf harp hali dışında olursa, zamin olur. Harp halinde ise zamin olmaz. Bir kavle göre ise asi olan tazminat öder. Güç sahibi olmayan asi, bir mal veya bir canı telef ederse savaş halinde olsa bile tazminat öder. Güç sahibi olup te'vili olmayanların hükmü, asinin hükmü gibidir.[478]

Bir taife mürtetleri de kendilerine katarak onlardan birini imam tayin edip isteklerini görüş ve sözleri ile tevil ederlerse kendilerine tazmin gerekir mi? Bu meseleyi izah etmek için belli bir sıralama gerekmektedir. İsyancıların savaş halinde de tazmin etmeleri gerekiyor görüşüne göre mürtetlerin tazmin etmesi evladır. İsyancıların harp halinde tazminden sorumlu olmaması durumunda mürtetlerin de tazminden sorumlu olup olmaması hakkında iki farklı görüş vardır.[479] Bir görüşe göre bağiler gibi o da tazminden sorumlu değildir. Diğer görüşe göre bağiler tevile[480] dönmeleri ama mürtetler için tevilin olmayışı onların tazminden sorumlu olmalarına sebep olmuştur. Bağiler ve mürtetlerin kısastaki durumuna gelince tazmin gerekmez diyenlere göre kısas söz konusu bile olamaz. Tazmin gerekir diyen fukahaya göre ise kısas bir çeşit mal tazmini olduğu için kısas da gerekir. Şüphenin varlığı kısası ortadan kaldırır diyenlere göre ise kısas hükmü ortadan kalkar. Bu meselenin zeminini oluşturan aslı, yazar şu şekilde anlatmaktadır. Bir kimse mürtet bir kimseyi öldürürse ve mürtet olan kimse ölmeden önce iman etmiş fakat katil bundan habersiz ise katile kısas gerekir mi? Katile kısas gerekir diyenler göre cehalet kısasa engel değildir. Araştırıp durumu detaylı olarak öğrenmesi lazımdı. Kısas gerekmez diyenler ise katil bilgisi dâhilinde bir fiil yapmış ve

[478] Şirbinî, *Muğnî'l-Muhtâc, c*.4, s. 159.
[479] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.693.
[480] İsyana kalkışmaları neden olan durum.

durumdan habersiz olduğu için kanaatine göre mürtet birini öldürmüştür. Bundan dolayı kısas gerekme demektedirler.[481]

39. KİTABU'L-HUDUD'DA TARTIŞILAN KONU

İki hür erkek şahıs, dört şahitle zina ile suçlanan kimselerin evli olduklarına dair şahitlik edip recmedilmelerine sebep olduktan sonra şahitliklerinden dönerlerse diyetin ne kadarını borçlanırlar? İmam Şafiî'den diyetin tamamı, yarısı ve üçte biri ile sorumlu olur şeklinde üç farklı görüş vardır. Bu farkı görüşlerin oluşmasına sebep olan durum yazar tarafından şu şekilde izah edilmektedir: Bu mesele bir asla dayanmaktadır:[482]

Bu asıl, evli olduklarına dair şahitlikten vazgeçilmesi durumunda diyette borçlanma doğar mı? sorusuna İmam Şafiî'den nakledilen iki görüştür. Bir görüşe göre evli olmaları recmin sebebi değildir. Recmin sebebi zinadır. Bu görüşe göre borçlanma bulunmamaktadır. Diğer görüşe göre evli bulunmaları recm için şart olduğundan meşrut, şartın varlığıyla var olduğundan diyetten sorumlu olur.

İkinci görüşe göre, borçlanma kabul edildiğinde de borçlanmanın miktarı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre yarısından sorumlu olurlar. Çünkü recm haddi zina ve ihsan vasfıyla gerçekleşmektedir. Zina şahitleri yarısını, evlilik şahitleri de yarısını ödemekle sorumlu olurlar. Diğer görüşe göre kafa sayısına göre bölünürler. Çünkü had şahitlikte bulunan bireylerin bütünüyle gerçekleşmiş ve birinin eksik olması durumunda had gerçekleşmeyecekti. Bu durumda diyet payı altıya çıkar altı da dördü yani üçte ikisi zina şahitlerine altı da ikisi evlilik şahitlerine verilir.[483]

40. KİTABU'S-SERİKA

Bir kimse eşinin de pay sahibi olduğu bir ganimet malından bir şey çalsa eli kesilir mi? Bu mesele eşlerden birinin diğerinin hak sahibi olduğu bir maldan hırsızlık yaparsa eli kesilir mi? meselesine paralellik arz etmektedir. Bir görüşe göre ganimet

[481] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.693.
[482] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.700.
[483] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.700.

malın eşe ait olma durumu bulunduğu için şüphe had cezasına manidir. Diğer görüşe göre eşinin ganimet maldaki payı şüpheye neden değildir.[484]

41. KİTABU KAT'İ-TARİK [485]

a. Eşkıyanın Kendi Oğlunu Öldürmesi

Yol kesen eşkıyalardan biri savaş esnasında kendi oğlunu öldürse ondan dolayı öldürülür mü? İki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre öldürülmesi gerekirken diğer görüşe göre ise öldürülmez. İki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olan durum yol kesenlerin öldürülmesinde denklik şartı aranır mı? Denklik şartı aramayanlar yol kesenlerin öldürülmesini had cezasına bağlamaktadır. Baba oğlunu, köle efendisini öldürebilmektedir. Diğer görüşe göre denkliğin olması şarttır. Bu meselenin sonuncunda şöyle bir sonuçta çıkmaktadır. Bir görüşe göre bir grubu öldüren bir yol kesicisi öldürülür ve malı maktullerin diyetine tahsis edilmesi yeterli iken diğer görüş ise malın diyet olarak tahsis edilmesini doğru bulmamaktadır.[486]

b. Evinde Akrep Olduğu Halde Eve Misafir Alan Kimse

Evinde yedi akrep olduğu halde misafirin girmesine izin veren ve akrepler sonucu misafirin ölmesi halinde kısasa maruz kalır mı veya yemeklerde zehir olduğunu bildiği halde sofraya o yemekleri koyan kimseye misafirinin haberi yokken yer ve ölürse kısas uygulanır mı?

Bir görüşe fiil kendisinden değilse bile sebep olduğu için kısas uygulanır. Diğer görüşe göre ise kısas uygulanmaz. Çünkü fiili işlemeleri misafirin eve girmedeki kendi meşiyetine bağlıdır.[487]

42. KİTABU'S-SİYER'DE TARTIŞILAN KONU

Bir müşrik savaşta Müslüman gibi silahlanırsa bakılır: Eğer Müslüman birini öldürürse kısas uygulanır. Fakat eğer savaş esnasında o öldürmezse başkası onu

[484] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.706.
[485] Müellf bu kitabı kitabu's-serika altında ele almıştır.
[486] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.707.
[487] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.708.

öldürecek şeklinde bir telaşa kapılırsa bu durumda iki farklı görüş ortaya atılmıştır. İki farklı görüşün nedeni başkasını ikrahla öldüren kimsenin hükmüne benzer. Yani kendi canını kurtarmak için başkasının canını almanın hükmü İmam Şafiî'nin ikinci kavline göre de kısastır.[488]

43. KİTABU'L-CİZYE'DE TARTIŞILAN KONU

Devlet reisi gayri müslimlerle muhâdene[489]'de bulunursa yapılan bu antlaşmada gayri müslimlerin savaştan önce Müslüman olup Mülümanların tarafına geçen kadınların kendilerine iade etmeleri şartı geçersizdir. Nitekim Hudeybiye antlaşmasında bu durum söz konusu olduğunda "Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek sizlere sizlere geldiğinde onların imanını-Allah daha iyi bilmekle beraber siz sınayınız. Eğer onların iman ettiklerinden emin olursanız onları tekrar iade etmeyin. Çünkü ne onlar bunlara ne de bunlar onlara helal değildir."[490] ayeti gereğince reddolunur. Devlet reisi bu şartı kabul etse de bu şarta itaat edilmez. Aynı ayetin devamında "onlara harcadıkları mehri verin" ifadesi gereği söz konusu kadınların mehirleri karşılığında gayri müslim eşlerine borçlanıp borçlanmayacağı hususunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre mehirlerini müşrik eşlerine vermeleri hususunda borçlanırlar. İmam Şafiî'nin diğer kavline göre ise böyle bir borçlanma söz konusu değildir.[491]

İmam Şafiî'nin iki farklı görüşüne dayanak olan mesele şudur: Peygamber efendimiz (sav) muhadene antlaşmalarında kadınların iadesi şartını kaldırdırdı ve kadınların gayri müslim eşlerinden ayrılmaları için eşlerine mehirleri karşılığında borçlanmayı getirdir. İmam Şafiî'nin bu ihtilafına Şafiîler Peygamber efendimizin (sav)'in muhadene antlaşmasında kadınların iadesi ile ilgili bir şartı kabul edip etmediği hususunu ele alarak şu şekilde açıklamaktadırlar:

İmam Şafiî'nin bir görüşüne göre Hudeybiye antlaşmasında kadınların iadesi şartı konusu olmuş ve sahih görülmüştür. Daha sonra inen ayetle antlaşmadaki bu şart

---

[488] el-Cüveynî, *es-Silsile,* 132b

[489] Muhâdene: Devlet reisinin gayri Müslimlerden cizye alarak onlarla savaşı bırakmaları karşılığında yaptığı geçici bir barış sözleşmesidir. Muvade', ve musâleme olarak da ifade edilmiştir. el-İmrânî, *el-Beyân,* c.12, s.301

[490] Mumtehine, 60/10

[491] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.718.

batıl olmuş ve mehrin iadesinin verilmesi zorunlu kılınmıştır. Burada mehrin iadesinin zorunlu olması devlet reisi olan Peygamber efendimizin gayri müslimlerle yaptığı antlaşmada kadınların iadesi kabul etmiş olması ve daha sonra bu şartın ayetle nesholunmasıyla antlaşmadaki kadınların iadesi yerine mehrin verilmesi zorunlu kılınmıştır. Osman b. Affan'nın kardeşi Ümmü Gülsüm'üm mehrinin borçlanılmasını yazar kadının akde konu olup şarta vefa gösterilmemesine bağlamıştır. Yani sonraki dönemlerdeki devlet reisi antlaşmada böyle bir şartı söz konusu edemeyeceği için kadınlarda mehirlerini eşlerine vermek zorunda bırakılmayacaktır. İmam Şafiî'nin bu görüşünü açıklayanlar da bir ihtilafa düşmektedirler. Çünkü Hudeybiye antlaşması bir sünnet ve onu nesheden ise ayet ifade edilmektedir. Usûl olarak Kuran'ın sünneti neshedip neshedemediği tartışma konusudur. İmam Şafiî *er-Risale* adlı eserinde sünnetin ancak sünnetle nesh olacağını haber vermiştir.[492] Bir görüşe göre ayet sünneti neshetmiştir. İmam Şafiî'nin usul anlayışına bakıldığında bu görüş pek tutarlı görünmemektedir. Diğer görüşe göre ise Hudeybiye antlaşması ile ayet arasında bir yıl geçmiş bulunmakta ve ayet inmeden önce bir hadisle nesholunduğu ifade edilmektedir.[493]

İmam Şafiî'nin diğer görüşüne göre kadınların gayri müslim eşlerine onlardan ayrılmaları için mehirlerini vermeleri gerekir. Bu mehir gayri müslim eşlerine akdin sonlanması için verilir. Ayette mehrin iadesinin zorunlu görülmüş olması Hudeybiye antlaşmasında kadınlar akdin içeriğinde bulunmuş olup olmamasıyla ilgili değildir. Fakat Hudeybiye antlaşmasıyla ayet arasında arasında anlam bağı kurmak için Peygamber'imizin unutkanlık vasfına sahip olup olamayacağı tartışması ile yapılmıştır. Ashabın bir vechine göre Peygamber efendimiz (sav) de bir insan olduğu için unutmuş olabilir. Diğer veçhe göre ise ayet inmemiş olduğunden durumdan habersiz olarak kadınların iadesini şart olarak kabul etmiş ve öğrendikten sonra bu şarttan vazgeçmiştir. İmam Şafiî'nin bu görüşüne göre ayette mehrini verin emri eski eşlerinden tamamen ayrılmalarını sağlayacak bir durum olmakta ve her dönemde geçerli olmaktadır.[494]

[492] İmam Şafiî, *er-Risale* thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut (t.y), I, 108
[493] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.718.
[494] el-Cüveynî, *es-Silsile*, s.718.

44. KİTABU'S-SABK VE'R- REMY'DE TARTIŞILAN KONU

Ok yarışında taraflar arasında kimden başlanılacağı şart kılınmamışsa akit sahih olur mu? Bu akdin sahih olup olmaması munadala[495] ile ilgili şu asla dayanmaktadır: Munadala bağlayıcı bir akit mi yoksa ödül müdür? Bağlayıcı bir akit olduğu kabul edilirse taraflar arası çekişmenin adaletli olması için kimden başlanılacağı belirlenmelidir. Şayet münadala bir nevi ödül ise o takdir de kimden başlanılacağı şartını koymak gerekli değildir. Müsabaka ile ilgili İmam Şafiî'den aktarılan farklı görüşlerin temelinde hep bu asıl yatmaktadır. Nitekim bir sonraki meselede yarışma aletlerinde dengesizlik birinin diğerine daha iyi olması yarışma akdini bozar mı? sorusuna aynı cevap verilebilmektedir. Şayet bağlayıcı bir akit olarak görülürse münadala akdi batıl olurken, ödül olarak yorumlandığında ise akit sahihtir.[496]

45. KİTABU'L-EYMAN VE'N-NUZUR'DA TARTIŞILAN KONULAR

a. Zorla Yalan Yemin Ettirilen Kimseye Kefaretin Gerekliliği

Zorla yalan yemin ettirilen kimseye kefaret gerekir mi? Bu konuda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre yeminin yalan oluşu yemin edildiği andadır ve yemin kastı ise daha önce gerçekleştiği için yemin kefareti gerekmektedir. Diğer görüşe göre *dinde zorlama yoktur* ayetiyle ve hadislerden anlaşılan ifadelerle zorla yapılan yeminden sorumluluğun olmayacağı anlaşılmaktadır. [497]

Bir kimse Vallahi ben bu eve girmeyeceğim diye yemin edip daha sonra yeminini unutup eve girse kefaret gerekir mi? Unutkanlığı bir anlamda ikraha kıyas etmişlerdir. Fakat ikrahta özür açıktır, unutkanlıkta insana ait bir tefrit olduğu için bazı âlimler kıyasa uygun görmemişlerdir.[498] Yani ikrahın yemin kefaretini kabul etmeyen görüşe göre unutkanlıkta yemin kefaretine engel değildir. Aynı şekilde içinde insani özür taşıyan cehalet ve zor durumda kalma bu meselere örnek gösterilebilir.

---

[495] Münadele: İki veya daha fazla kişinin ortaya konan belirli bir mükâfat için silahlarla isabet yarışıdır. Ok atıcılığı yarışı. Ebû'l-Hüseyn, *Mekâyisu'l-luğa,* c.5, s.436

[496] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.742.

[497] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.756.

[498] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.756.

Yazar bu bölümde birbirine benzer durumları farklarını da ifade ederek aynı mesele içerisinde detaylı olarak incelemiştir.[499]

b. Hacca Yayan Gitmeyi Adayan Kimsenin Binekle Gitmesi

Bir kimse hacca yayan gitmeyi adak gitmeyi adamış bir kimse, binekle gittiği takdirde yerine getirilmiş olur mu? Bu konuda iki farklı görüş vardır. Hacca yayan gitmek mi yoksa binekle mi gitmek daha hayırlıdır? Sorusunu cevabına göre şekillenmiştir. Şayet sevap açısından eşitse bu durumda binekle veya yayan gitme arasında bir fark yoktur. Fakat yürüyerek gitmek daha hayırlıysa bu durumda yürüyerek hacca gitmesi şarttır.[500]Dolayısıyla adak olarak belirttiği yayan gitme hali binekle gitmekten üstün olduğu için binekle gitmesi durumunda adağı yerine getirilmiş sayılmamaktadır.

46. KİTABU EDEBİ'L-KADI'DA TARTIŞILAN KONU

Kadı meyyitin mirasını varislere dağıttıktan sonra meyyitin ödenmemiş borcu ortaya çıkarsa miras paylaşımı iptal olur mu? Bir görüşe göre iptal olur. Diğer görüşe göre miras paylaşımı mevkuf duruma dönüşür. Şayet varisler anlaşır ve beraber borçlunun parasını verirlerse akit geçerli olur. Bu meselenin aslını oluşturun mesele şudur: Bir kimse, birine bir köle satar ve kölenin de bir yaralamadan dolayı borcu çıkarsa köle satışı caiz olur mu? Bir görüşe göre satış geçersizdir. Diğer görüşe göre akit mevkuftur. Efendisi eğer cinayetin erşini öderse akit geçerli olur aksi taktirde akit iptal olur.[501]

47. KİTABU'Ş-ŞEHADAT'TA TARTIŞILAN KONU

İki kişi mirasın üçte birine denk gelen kölenin ıtkını ölüm hastalığında (maraz-ı mevt) yaptığına dair şahitlik etmektedir. Adamın aynı şekilde ikinci kölensinin değeri de malın üçte birine denk geldiği halde hür bırakıldığı varislerden tarafından şahitlik ediniliyorsa iki kölenin hürriyeti hususunda İmam Şafiî'den iki farklı görüş aktarılmaktadır. Bir görüşe göre kölelerden her biri yarısıyla hür kılınmıştır. Çünkü

[499] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.756.
[500] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.757.
[501] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.762.

köleler hür kalma bakımından eşit haklara sahiptirler. İkinci görüşe göre ise aralarında bir kura çekilir ve kura sonucunda biri bütünüyle hür kalır. İmam Şafiî'nin bu farklı görüşlerini yazar Cuma namazı meselesine dayandırarak açıklamaktadır. Bir beldede müteakip olarak iki farlı cemaat tarafından hangisinin daha önce olduğu belirsiz olduğu halde Cuma namazı kılınırsa Cuma namazının sıhhati hakkında iki farklı görüş aktarılmaktadır. Bir görüşe göre iki Cuma namazı da geçersiz kabul edilir ve iki grubunda öğlen namazını kılması olması gerekir. Çünkü hangisinin daha sonra olduğu belirsizdir. Bu görüş neticesinde kölelerin hürlükleri kura ile belirlenir. Diğer görüşe göre iki Cuma namazından biri sahih olduğu kesin dolayısıyla tekrar kılınması durumunda namazı sahih olan cuma namazını tekrar etmiş olacaktır. Cuma namazını tekrar etmek caiz olmadığı için her iki grupta öğlen namazı kılarak yetinirler. Bu görüş baz alındığında kölelerin her biri yarısıyla özgür kalır ve kuraya ihtiyaç duyulmaz.[502]

48. KİTABU'L-İTK'DA TARTIŞILAN KONU

İki kişin ortak olduğu bir köleyi ortaklardan biri kendi payına düşen kısmı ile azad ederse diğer ortak, köle daha bedelini kabzetmeden payına düşeni hür bırakabilir mi? Bu konu hakkında üç farklı görüş aktarılmaktadır. Farklı görüşlerin oluşmasında temel mesele azat etme tasarrufu sonuncunda özgürlüğün ne zaman başlayacağıdır.[503] Birinci göre özgürlük lafzın akabinde gerçekleşir. Çünkü Rasûlullah (sav) bir hadisinde "kim ortak olduğu köleden bir bölümünü hür bırakırsa köle bütünüyle hürdür." buyurmaktadır. Bu görüşe göre ikinci ortağın azadı geçersizdir. Çünkü birinci ortağın hür bırakmasıyla köle bütünüyle hür bırakılmıştır. İkinci görüşe göre ise azat edanın akabinde gerçekleşir. Delil olarak da Rasûlullah (sav)'in şu hadisi öne sürülmektedir. Bir kimse zengin olduğu halde kölesindeki payını hür bırakırsa kölenin değerini de vererek köleyi hür bırakabilir. Bu görüşü savunan ashab, ikinci ortağın ıtk etmeye nufüz etmesi hakkında üç farklı görüş ortaya atmışlardır. Bir görüşe göre kölenin bir bölümüne sahip olduğu için ıtk edebilir. Diğer görüşe göre ise kıymetine hak kazanır fakat ıtk etme yetkisi yoktur. Üçüncü görüşe göre ise ıtk mevkuftur. Eğer para ortağa ulaşırsa ıtk lafzın akabinde gerçekleşir. Eğer kıymetini veremeyecek ise diğer ortak hala

[502] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.770.
[503] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.780.

kölede hak sahibidir. Daha sonraki meselelerdeki ihtilafların ana sebebini yine bu konu teşkil etmektedir.

1- Bir kimse varislerine kölelerinin hür bırakılmalarını vasiyet eder ve ölenin de üç köleden başka da malı yoksa mirasçılar kölelerden birini kura çekerek hür bırakmak zorundadır. Şayet kura çekilir ve kölelerden biri hür kaldıktan sonra ölenin borcu olduğu ortaya çıkarsa kura iptal olur mu? Bu konu hakkında iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre kura iptal olur ve borç verildikten sonra kalan kısımla kura çekilir. Diğer görüşe göre kura mevkuftur. Varisler borcu ödedikten sonra kura geçerli hale gelebilir. Bu konu mirasın paylaşımından sonra borcun doğması, müflisin azadı ve benzeri yerlerde işlenmiştir.[504]

2- Torun mevla öldüğünde kölenin efendiliğini yeğenine bırakırsa sonradan dedenin gelmesiyle efendilik kime düşer? Bu konuda iki farklı görüş aktarılmaktadır. Bir görüşe göre oğulluk daha önemli olduğundan efendilik yeğene kalır. Diğer görüşe göre ise dede ile akrabalıkta bir şahıs var iken yeğenle iki şahıs olduğundan yakın akraba dedeye efendilik daha uygundur.[505]

49. KİTABU'T-TEDBİR'DE TARTIŞILAN KONULAR

a. Mahcuru Aleyh'in Tedbiri

Mürtet bir kimse hakim tarafından hacredildikten sonra kölesine tedbir[506] ederse ve mülkiyette kaldığı sürede de sahibi irtidat halinde kalmışsa tedbir geçerli olur mu? İmam Şafiî'nin bir kavline göre tedbir sahih, diğer görüşüne göre ise tedbir batıldır. Bu iki görüşün ortaya çıkmasına sebep olan asıl müflisin hacredilmesi meselesinde ortaya çıkmaktadır. Şayet mahcurun aleyh olan müflisin yaptığı eylemleri sahih kabul edersek mahcurun aleyh mürtedin yaptığı tedbir de sahihtir. Şayet mahcurun aleyh müflisin tasarrufları geçerli değilse mahcurun aleyh mürtedin tasarrufları da geçerli değildir. Diğer bir görüşte tedbir mevkuftur. Şayet mürtet riddet içerisinde ölmüşse tedbir batıldır; fakat mürtet İslam'a girerek vefat etmişse tedbir sahihtir. Ayrıca yazar,

[504] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.781.
[505] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.782.
[506] Tedbir: Ölümün hürriyetle ilişkilendirilmesi. Muhammed ez-Zührî el-Ğamravî, *es-Sirâcu'l-vehhâc,* s.632.

mahcurun aleyh mürtedin bey' akdiyle mukayese ederek konuyu açıklamaktadır. Bey, batılsa tedbir de batıldır. Çünkü bey' akittir oysa tedbir bir ta'liktir ve ileriye dönüktür. Bey' sahihse, tebdir de sahih veya mevkuf olması gerekir.[507]

b. Müdebbere Cariye'nin Çocuğunun Tedbire Girmesi

Müdebbere cariyenin çocuğu tedbire girer mi? Bu konuda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre karındaki çocuk annesi hükmündedir. Diğer görüşe göre ise veledu'l-ümm vasiyete dahil olmadığı gibi müdebberenin veledi de tedbire dahil değildir. [508]

Bu mesele içerisinde farklı meseleler aktarılmış ve iki görüş ortaya çıkmıştır. İki görüşün temelinde ise yukarıda zikredilen mesele asıldır.[509]

50. KİTABU'L-MUKATEBE'DE TARTIŞILAN KONU

Bir antlaşma esnasında hem kitabet hem de bey' akdi gerçekletirilmesi sahih midir? Örneğin bir kimse "kölesine seninle kitabet sözleşmesini yapıyorum ve bu şeyi sana 1000 dinara satıyorum"derse kitabet ve bey' akitlerinin sıhhati hakkında iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre akitlerin ivazında cehalet olması ve ivazın hangi konuya ait olduğu tevzi'ye ihtiyaç olduğundan akitler batıldır. Diğer görüşe göre ise akitler sahihtir. Köleye bir değer tahsis edilir ve bey' akdine de bir ivaz belirtilir. Bu meselede iki farklı görüşün oluşmasında esas olan asıl şudur: Tek antlaşma esnasında farklı iki akit yapılabilir mi? Burada mukatebe ve bey' farklı iki akittir. Essah görüşe göre köleyle efendi arasında alışverişin yapılamayacağı için sadece mukatebe yapılabileceği haber verilmektedir.[510]

[507] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.800.
[508] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.802.
[509] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.802.
[510] el-Cüveynî, *es-Silsile,* s.806.

SONUÇ

İncelememiz sonucunda fıkhın farklı gibi görünen meseleleri arasında bir bütünlük ve tutarlılık olduğuna bir kez daha şahit olduk. Eseri incelerken farklı meselelerin birbirlerine dayanak oluşturması, konu itibariyle birbirlerinden farklı olan meselelerin ortak asılda birleşmeleri, görüş farklılıklarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. İmam Şafiî'ye nispet edilen görüşlerin temel dayanaklarını tespit etmeyi konu edinen bu çalışmada ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

1. İmam Şafiî'ye nisbet edilen kavleyn ifadesi İmam Şafiî'nin görüşlerinde tercih yapmadığını iki görüşüyle de amel edilebileceğini ortaya çıkarmaz. Nitekim İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüşler birçok Şafiî âlim tarafından toplanmış ve bu görüşler arasındaki çelişki tespit edilip açığa kavuşturulmuştur. İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüşün bilinmesine rağmen diğer görüşlerinin de ifade edilmiş olması, meselelerde belirtilen görüşlerin hangi asla dayandığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

İmam Şafiî'nin bir meselede cedîd iki görüşünün olduğu bazı meselelerde ifade edilmiştir. İmam Şafiînin iki cedîd görüşü çoğu yerde ashabın İmam Şafiî'nin kadim ve cedid görüşlerinin olduğu meselelerden tahriç etmiş oldukları vecihlerdir. Fakat fıkıh kitaplarında vecih yerine kavl ifadesi kullanılmıştır.

2. Cüveynî eserinde İmam Şafiî'ye nispet edilen görüşlerden birini hadise, diğerini ise kıyasa dayandırmışsa o meselede hadise dayanan görüş İmam Şafiî'nin tercih ettiği görüştür.

Kimi meselelerde İmam Şafiî kendi görüşünü belirttikten sonra farklı bir görüşü de hadise dayandırarak bildirmektedir. Burada İmam Şafiî'nin hadisle ilgili bir şüphesinin olduğunu söyleyebiliriz. Bunu da İmam Şafiî'nin aktardığı hadisin zayıf olduğunu dile getirmesinden anlamaktayız.

3. Tahrîcu'l-füru' mine'l-füru' da diyebileceğimiz, bir meseleyi başka bir meseleye dayanak kılarak açıklamak, incelediğimiz eserin en belirgin özelliği olmuştur. Zaten buna "silsile" ismi verilmiştir. "Kavleyn" ve "Vecheyn" arasındaki ilişki bu

yöntemle daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir meseledeki kavleyn, ashab arasında asıl kılınıp o mesele üzerine bina edilen meselelerin hepsinde "vecheyn" dediğimiz görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kanaatimizce İmam Şafiî'ye atfedilen görüşlerin bazılarının talebelerine ait olma ihtimali yüksektir. Çünkü Şafiî'nin eserlerinde bulunmayan bazı görüşlerin *es-Silsile* adlı eserde Şafiî'ye nisbet edildiği gözükmektedir. Şafiî'nin talebeleri, farklı bir görüşü İmam Şafiî'den naklederken, Şafiî'nin o görüşe muhalif olduğunu belirtmeden (hilafen li'ş-Şafiî vb. terkiplerle) nakletmesi, söz konusu görüşün de İmam Şafiî'ye ait olduğu izlenemini vermiştir.

4. el-Cüveynî, bazı yerlerde Şafiî'nin tercih ettiği görüşü açıkça belirtmemiş olması, iki görüşün de İmam Şafiî'nin içtihadı olduğu zannını vermektedir. Oysa Şafiî mezhebine mensup fakihlerin birçoğu, İmam Şafiî'nin her meselede tercih ettiği bir görüşünün olduğunu ve cedid görüşlerinin kendi içinde tearuzunun olmadığını ısrarla vurgulamışlardır.

5. Eserde bazı meselelerin sıkça tekrarlandığı görülmektedir. Kanaatimizce bunun sebebi, meselelerde tespit edilen aslın, mezheb içerisinde bir fıkıh kaidesi seviyesinde kabul edildiği ve benzer bütün meselelere uygulandığı gerçeğidir.

6. Şafiî âlimleri, İmam Şafiî'nin cedid görüşleri arasında aynı meselede kavleyn veya akval şeklinde ihtilafın bulunmadığını haber vermektedir. Ancak kitapta Rebi' ve Müzenî'nin İmam Şafiî'ye ait cedid görüşleri aktarırken ihtilaftan söz etmeleri, konunun net olmadığını ve özel bir araştırmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Çalışma konumuzun kapsamını aştığı için bu konuya girme imkânı bulamadığımızı belirtmek isteriz.

7. İmam Şafiî'nin *el-İmla/Kitabu'l-emâli /* (öğrencilerine yazdırmış olduğu eser) günümüze ulaşmamıştır. Oysa Beyhakî, Cüveynî, Gazalî ve benzeri birçok fâkih, İmam Şafiî'nin bu eserine atıfta bulunmaktadır. Âlimlerin bir kısmı *el-İmla'*nın *el-Ümm* içine dercedildiğini iddia etmiştir. İncelediğimiz eserde farklı görüşlerden birinin *el-Ümm'e* diğerinin *el-İmla'*ya nispet edilerek rivayet edilmesi söz konusu iddiayı zayıflatacak mahiyettedir.

8. Rebî‘, Müzenî ve Buveytî’nin aktardığı rivayetlerde İmam Şafiî’nin farklı görüşlerinin ortaya çıkması ve mezhebin tercih ettiği görüşün belirlenememesinde kanaatimizce en temel neden Şafiî mezhebinde Hanefilerde olduğu gibi zahiru’r-rivaye ve nadiru’r-rivaye ayrımının olmayışıdır.

9. İmam Şafiî’nin ayet ve hadislere getirdiği yorumlar talebelerince farklı yorumlanmış ve kendilerinin verdikleri hükümler İmam Şafiî’ye nisbet edilmiştir.

10. İmam Şafiî’nin görüşlerinin dayandığı illet konusunda ashabın ihtilafı, görüşlerine de yansımıştır. Ashap bu görüşler neticesinde farklı görüşlere sahip olmuş ve bunu İmam Şafiî’nin kavline dayandırmışlardır.

11. Şafiî’nin *el-Ümm* adlı eseri günümüze kadar gelmiş olmasına rağmen Hanefiler’deki *Kitabu’l-Asl* konumuna gelememiştir. İmam Şafiî tercih ettiği görüşü *el-Ümm* adlı eserde belirtmiş olmasına rağmen fıkıh kitaplarında yine kavleyn ifadesiyle aktarılmıştır.

12. Şafiî fukaha arasında en büyük farklılığın Iraklılar ve Horasanlılar arasında olduğunu görmekteyiz. İmam Şafiî’nin cedid görüşleri Mısır’da ortaya çıkmasına rağmen bu görüşler Mısır’lı fakihlere değil Irak’lı ve Horasan’lı fakihlere nispet edilmiştir.

13. Eserde bir meselede kadim-cedid ayrımı yapıldığı belirtilmeyip o mesele üzerine başka bir mesele bina edildiğinde sanki İmam Şafiî’nin bu meselede iki görüşü varmış şeklinde bir zan oluşabilmektedir. Şu kadar var ki, *el-Ümm* gibi Şafiî’nin cedid görüşlerini aktaran kitaplarda tek bir görüşün olduğu görülmektedir.

14. Şafiî fukaha arasında İmam Şafiî’nin kadim görüşlerinin tespitinde ortak görüş olmadığı görülmektedir. İmam Şafiî’nin iki cedid görüşü arasında Müzenî ve Rebi‘’in ihtilaf ettiği yerlerde İmam Nevevî bir görüşün kadim olduğunu belirterek aslında ihtilafın bulunmadığını ortaya koymaktadır.

15. İmam Şafiî’nin ihtiyaten vermiş olduğu istisnai fetvalar onun ikinci görüşüymüş gibi aktarılmış ve mesele üzerine başka meseleler de bina edilmiştir.

16. Şafiî fıkıh kitaplarında kesin bir şekilde tek görüş olarak anlatılan bazı meselelerin *es-Silsile* adlı eserde iki görüş şeklinde aktarıldığı görülmüştür.

Şafiî âlimlerinin İmam Şafiî'nin kitaplarından tahriç ettikleri görüşlerin temellendirilmesi bakımından incelediğimiz eser büyük öneme sahiptir. Fakat tahriç edilen görüşlerin de incelenmesine ve görüşlerin İmam Şafiî'ye nisbetinin araştırılmasına ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA

el-Attâr, Hasan b. Muhammed b. Mahmûd, *Haşiyetü'l-Attâr ala Cemi'l-Cevâmi*‘ Darul'l-Kububi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).

Aybakan, Bilal, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul 2007.

Baktır, Mustafa, "Kaide", *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, s. 206.

Başoğlu, Tuncay, "Tahric", *DİA*, İstanbul 2010, c.39, s. 420-422.

el-Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-Sahih,* Tahkik: Muhibbüddîn el- Hatîb, Numaralandırma: M. Fuâd Abdulbâkî, Nşr. K. Muhibbiddînel-Hatîb, Matbaatü's Selefiyye, Kahire 1400/1979, I-IV.

el-Cüveynî, Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf Ruknü'l-İslam el-Cüveynî 438/1047, *es-Silsile fi Ma'rifeti'l-Kavlen ve'l-Vecheyn,* [y.y.] : Yazma, 1245. 189 vr.

……, *es-Silsile,* thk. Halîd b. Nemîr, Mekke 2008.

……, *el-Cem‘ ve'l-Fark,* thk. Abdurrahman b. Selame b. Abdullah el-Mezinî, Beyrut 2004.

……, *et-Tebsıra,* thk. Muhammed b. Abdülazîz b. Sedis, Kahire 1993.

……., "er-Risale Fi İsbati'l-İstiva ve'l-Fevkiyye ve mes'eletü'l-harfi ve's-savti fi'l-kur'ani'l-mecid ve tenzihu'l-bari mine'l-hasri ve't-temsili ve'l-keyfiyye", *Mecmuatu'r-resaili'l-munire,* (y.y) 1924.

el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf Cüveynî, *Niyayetu'l-Matlab*, Abdülazim Mahmud ed-Dib, Beyrut 2007.

……., *Muğîsu'l-Halk,* thk. M. Muhammed Abdullatif, Kahire 1934.

Ebû Davud, Süleymen b. Eş‘as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd,* Talik: Muhammed Nasıruddîn el-Elbânî, Riyâd 2003.

Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut 1979.

ed-Dib, Abdulazim, "Cüveynî", *DİA*, İstanbul 1993, c.8, 141-144.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2010.

el-Gazalî, Huccetu'l-İslam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *el-Vasit fi'l-Mezheb,* thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire, 1997.

……...*Hakikatü'l-Kavleyn,* thk. Musellem b. Muhammed b. Macid ed-Düseri, Mecelletu'l-Cem'iyyetü'l-Fıkhıyye es-Suudiyye, Sayı:3 2008.

…… *Hulâsatu'l-mu'tasar ve nekâvatu'l-muhtasar*, thk. Muhammed Raşid Muhammed Ali, Beyrut 2007.

Gözübenli, Beşir, "Cüveynî Rüknü'l-İslam" *DİA*, İstanbul 1993, c.8, 144.

el-Hamevi, Şihabuddîn Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah, *Mucemu'l-Buldan,* Beyrut 1991.

Halid b. Nevvar b. Mubtî en-Nemir, *es-Silsile Fî Ma'rifeti'l-Kavleyn ve'l-Vechayn li'l-Cüveynî*, Doktora Tezi, Mekke 2008.

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir, *Vefeyatu'l-A'yan*, thk. Dr. İhsan Abbas, Beyrut 1997.

İbnu'l-Kas, Ahmed b. Ebi Ahmed, *Nusretu'l-Kavleyn*, thk. Mazin Sa'd ez-Zebibi, Beyrut 2009.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Talik: M. Nâsıruddîn el-Elbânî, Riyad 1417.

el-İmrânî, Ebü'l-Hüseyin İbn Ebi'l-Hayr Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmranî el-Yemanî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nuri, Beyrut, 2000.

el-İsnevi, Andurrahin el-İsnevi, *Tabakatü'ş-Şafiîye*, thk: Kemal Yusuf el-Hût, Beyrut 1987

Kadı Ebu Şuca' Ahmed b. el-Hüseyin b. Ahmed el-İsfehanî, *el-Ğâye ve't-takrîb,* Kahire (t.y).

Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillah el-Kustantınî er-Rumî, *Keşfu'z-zunun an esâmî'l-kutub ve'l-funun,* thk. Şerafettin Yaltkaya, Beyrut (t.y).

el-Kazvinî, Necmettin b. Abdulğaffar b. Abdulkerim el-Kazvinî eş-Şafiî, *el-Havi's-Sağîr*, thk. Salih b. Muhammed b. İbrahim el-Yabîs, Riyad, 2008.

el-Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr Şerhu Muhtasari'l-Müzenî,* thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut 1994.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *es-Sahîh,* Thk: Ebû Kuteybe el-Faryâbî, Dâru Tayyibe, Riyad 2006.

el-Mûzenî, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Müzenî el-Mısrî eş-Şafiî, *el-Muhtasar,* haz. Muhammed Abdulkadir Şahin, Beyrut 1998

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Suayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Talik: Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, Mektebetü'l-Maârif, Riyâd 2000.

en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Müri en-Nevevî eş-Şafiî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb,* thk. Muhammed Necib el-Mutiî, Cidde, (t.y) ……*Tehzibu'l-Esma ve'l-Luğat*, thk. Komisyon, Beyrut 1993.

…….*Ravdatu't-Talibîn*, thk. thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Riyad , 2003

Okuyucu, Nail, "Tarhricu'l-furu ale'l-usul Edebiyatı", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2010/1).

Özdemir, Muhitttin, *Şafiî Furu' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, MÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

er-Rafiî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim er-Rafiî el-Kazvinî eş-Şafiî, *el-Muharrar*, thk. Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

Sa'dî Ebu Hubeyb, *el-Kâmûsu'l-fıkhî,* Dimeşk, 1988.

es-Sem'anî, Ebû Sa'd Abdulkerim b. Muhammed es-Sem'anî, *el-Ensâb*, Beyrut 1988.

es-Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Muhammed b. Abdulcabbar es-Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille fî Usûli'l-fıkh*, thk. Dr. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemi, Riyad, 1998.

es-Sübkî, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi es-Sübkî, 771/1370, *Tabakatü'ş-Şafiîyetü'l-Kübra*, Beyrut , (t.y).

es-Sülemî, Şemseddin Muhammed es-Sülemî el-Munavi, *Ferâidu'l-fevâid fi İhtilâfi'l-Kavleyn li Müctehidin Vahid*, thk: Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. İsmail, Beyrut (t.y).

eş-Şirazi, Ebû İshak Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazî,*et-Tebsıra fî usûlü'l-fıkh* thk. Muhammed Hasan Hayto, Dimeşk 1980.

Uludağ, Süleyman, "es-Sülemi Muhammed b. Hüseyin", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 38, s.53-54

eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas Şafiî, *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzi Abdulmuttalib, Mısır, 2001.

…… *er-Risâle* thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut (t.y).

eş- Şevkanî, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l-Fuhûl*, thk. Ebû Hafs Sâmi b. el-Arabî el-Üserî, Riyad 2000

eş-Şirazî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firûzabâdî eş-Şirazî, *el-Muhezzeb fi'l-Fıkhı'ş-Şafiî,* thk. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut 1995.

……*el-Luma' fî usûlü'l-fıkh,* Beyrut 2003.

eş-Şirbinî, Şemseddin el-Hatib Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî el-Kahirî eş-Şafiî, *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifet'i-elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halil Aytanî, Beyrut 1997.

Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi*, Siyeri Alamu'n-Nubela*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Nuaym el-Arkasusî, Beyrut, 1985